

**Rozpravy
Národního
technického
muzea
v Praze
190**

Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2004

**Národní technické muzeum Praha
2005**

Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2004

Redakční poznámka

Národní technické muzeum zveřejňuje v 190. svazku své řady Rozpravy NTM soubor referátů, přednesených na konferenci *Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2004*, která se konala 1. a 2. prosince 2004. Konference se konala s přispěním grantu Ministerstva kultury ČR a programu MinervaPlus. Pořadatelé:

	MinervaPlus
	Ministerstvo kultury České republiky
	Svaz knihovníků a informačních pracovníků ČR
	Státní ústřední archiv (Národní archiv)
	Národní technické muzeum
	Národní knihovna České republiky

Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2004

© Národní technické muzeum
Praha 2005
Redakce: Jitka Zamrzlová
Redakční rada: B. Fragner, J. Hulák, Z. Rasl, P. Kliment, J. Králík, P. Krajčí,
K. Ksandr, J. Nekvasilová, M. Sekyrková, J. Štulc, J. Zamrzlová

ISBN: 80-7037-138-2

(Publikace neprošla jazykovou ani stylistickou úpravou)

Projekt MINERVAPlus	7
Project MINERVAPlus	9
Zuzana Bauerová	
 Přístup k archivním fondům Pojednání o právu k duševnímu vlastnictví, kladech a záporech, lásce a nenávisti ...	10
Access to Assets in Archives; An IPR-story with pros and cons, love and hate ...	16
Peter Holm Lindgaard	
 Autorský zákon a zpřístupňování digitálních dokumentů	22
The copyright act and accessing digital documents	26
Dagmar Hartmanová	
 Příprava novely autorského zákona	30
Preparation of an amendment to the copyright act	34
Hana Masopustová	
 „Česká muzea“ - projekt virtuální expozice českého muzejnictví	38
“Czech Museums” – Project for the Virtual Exposition of Czech Museology	42
Jiří Žalman	
 Nástroje na budování a využití digitálních sbírek	46
Tools for building and using digital collections	49
Lucia Švecová, Jan Pokorný	
 Projekt CALIMERA	50
CALIMERA Project	52
Šárka Kašpárková	
 CALIMERA Usability Workshop (česky)	53
CALIMERA Usability Workshop	55
Jan Kaňka	
 Projekt MEMORIA - zkušenosti z jednorozměrného zpřístupnění plných obrazů digitalizovaných rukopisů a starých tisků na internetu	56
The MEMORIA Project – experience from one year of providing access to full images of digitized manuscripts and old printed materials on the internet	64
Stanislav Psohlavec	

Prezentace společných projektů paměťových institucí na Internetu	65
Presentation of joint projects of memory institutions on the internet	68
Aleš Brožek	
Manuscriptorium jako základ pro virtuální badatelské prostředí: Obsahová dimenze versus technické moduly	69
Manuscriptorium as a basis for a virtual research environment: Content dimension versus technical modules	76
Jindřich Marek – Zdeněk Uhlíř	
Historické fondy a nové možnosti zpřístupnění informací	78
Historical collections and new possibilities of making information accessible	84
Petr Žabička, Jitka Machová	
Obálky a obsahy – nová služba pro čtenáře	86
Packets and contents – a new service for readers	89
Martin Vojnar	
„PEOPLE for EUROPE“, Projekt digitalizace v Národním muzeu 2004/2005	91
„People for Europe“, Digitalization in the National Museum 2004/2005	94
Michal Stehlík	
Možnosti spolupráce při vytváření digitálních sbírek	95
Possibilities of cooperation in the creation of digital collections	97
Martin Lhoták	
Digitální Lexikon českých výtvarníků narozených ve XX. století	98
The Digital Lexicon of Czech Visual Artists Born in the Twentieth Century	101
Jozef Sučík	
Digart : ediční řada CD-ROMů a možnosti využití zpracovaných výsledků	102
Digart: edition series of CD-ROMs and possibilities for using processed results	105
Andrej Šumbera	

Perspektiva dlouhodobé archivace elektronických dokumentů ve veřejné správě	107
The perspective of long-term archiving of electronic documents in public administration Jan Heisler, Karel Jícha, Miroslav Kunt	112
Digitální zdroje pro společenské vědy v Evropě (zdroje, infrastruktura, financování). Přehled vývoje a současného stavu „humanities computing“	115
Digital resources for social sciences in Europe (resources, infrastructure, financing). An overview of development and the current state of “humanities computing” Bořek Neškudla, Jana Borovičková	120
Zpráva o projektu Chimer	122
Report on the Chimer project Eva Smolíková	127
Finanční zdroje pro kulturní sektor z fondů a programů EU a zemí EEA	129
Romana Křížová	

PROJEKT MINERVAPLUS

Zuzana Bauerová

Digitalizace kulturního dědictví patří mezi prioritní oblasti kulturní politiky Evropské unie. Letošní nizozemské předsednictví tuto problematiku svými aktivitami výrazně podpořilo a na popředních místech ji zařadilo i do agendy následných předsedajících zemí. Utváření společné koncepce s cílem dosažení nejvyšší kvality technického provedení je jednou ze záruk uchování námi dostupné informace o zdrojích kulturního dědictví v celoevropském kontextu. Vytváření možností spolupráce mezi vládními, i odbornými institucemi a průmyslem informačních technologií je základem pro proces digitalizace kulturního dědictví Evropy. Programy EU v této oblasti mají proto za cíl tuto spolupráci podporovat a poskytnou tak společnou platformu především pro řešení technických a technologických otázek při vytváření kulturních portálů prostřednictvím standardů, doporučení a směrnic týkajících se digitalizace, metadat, jejich uložení, atd.

Digitalizace kulturních zdrojů ale nepředstavuje jenom technický proces. Zahrnuje především oblasti kulturní a sociální. Zpřístupnění informací o sbírkových předmětech, památkových objektech, historických technikách, technologiích, dobových pracovních postupech, či konzervátorských a restaurátorských metodách odborné i široké veřejnosti je především instrumentem pro propagaci kultury, kulturních institucí a jejich sbírek, pro podporu výzkumu, pedagogické činnosti a také kulturního turismu.

Této interpretaci kulturního dědictví a její metodologii je tak poskytnuta nebyvalá možnost přesahu mezi jednotlivými disciplinami podílejícími se na ochraně, záchraně a spravování fondů kulturního dědictví. Budoucím generacím se tak otevírá možnost téměř neomezeného přístupu k informacím o minulosti, ale také současnosti života člověka a společnosti, jejich etických, estetických a sociálních požadavcích, či vyjádřeních.

Ministerstvo kultury je od 1. 2. 2004 zapojeno do speciálního mezíresortního programu EU zaměřeného na digitalizaci významných částí movitého kulturního dědictví MinervaPlus (sít' ministerstev kultury pro podporu digitalizace kulturního dědictví). MinervaPlus navazuje na projekt Minerva (2002) a je rozšířením sítě spolupracujících institucí o nově přístupové krajiny EU v roce 2004.

Projekt přispívá k ochraně movitého kulturního dědictví a zvyšuje možnosti jeho prezentace pomocí elektronických médií. Evropská komise přizvala k projektu nejvyšší kulturní instituce všech členských států EU, které jsou nositeli národních programů v této oblasti. Proto na národní úrovni spolupracují tzv. National Representative Groups (NRG), kterých úlohou je garance úzké spolupráce mezi ministerstvem, kulturními institucemi a EK. NRG je koordinátorem aktivit v rámci projektu, zabezpečuje administrativu projektu, i implementaci idejí projektu na národní úrovni. Důležitým posláním NRG je zprostředkování kontaktů v rámci EU a poskytování odborného poradenství.

Garantem a koordinátorem projektu na národní úrovni v České republice je *Odbor ochrany movitého kulturního dědictví, muzeí a galerií Ministerstva kultury ČR* (www.mkcr.cz, koordinátor: zuzana.bauerova@mkcr.cz). Ten v rámci dalších projektů zaměřených na prezentaci muzeí a galerií ČR (projekt „Česká muzea“), dále na ochranu movitého kulturního dědictví („ISO – Integrovaný systém ochrany movitého kulturního dědictví“), či evidenci všech sbírek ve vlastnictví státu, krajů, obcí a jiných právnických i fyzických osob prostřednictvím veřejně dostupného informačního systému („CES-Centrální evidence sbírek“) koordinuje projekt MinervaPlus. V jeho rámci pak také aktivity ostatních kulturních institucí v oblasti informačního systému (např. informační systém NPÚ, program „Veřejné informační služby knihoven“).

Sít' NRG pravidelně aktualizuje správy o profilech digitalizace na národních úrovních, společných projektech a zejména koordinuje jejich aktivity prostřednictvím workshopů,

seminářů, konferencí a publikací správ, standardů a pod. Všechny informace jsou veřejně přístupné na nesledujících internetových stránkách:

www.minervaeurope.org

<http://www.minervaeurope.org/structure/workinggroups.htm>

<http://www.minervaeurope.org/structure/nrq.htm>

<http://www.minervaeurope.org/partners.htm>

<http://www.minervaeurope.org/publications.htm>

Na celoevropské úrovni pracuje 5 pracovních skupin, sdružených do tzv. Work packages (pracovních sad projektů), zaměřených na rozličné okruhy problémů spojených s digitalizací kulturního dědictví. Česká republika participuje na výzkumech WP3 – *Multilinguální výzkum (web-stránky a thesauri)*. Koordinátorem této sady projektů je Maďarsko (www.mek.oszk.hu/minerva/survey).

Mezinárodní konference *Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě 2004* je věnována spolupráci archivů, knihoven, muzeí, galerií a památkové péče v oblasti digitalizace a dalšího využívání informačních a komunikačních technologií pro ochranu a zpřístupnění kulturního dědictví. Je proto jedinečnou příležitostí pro významné kulturní instituce prezentovat svoje přístupy na mezinárodním fóre. Věříme, že spolu se sborníkem, který se Vám dostává do rukou, se nám podařilo zprostředkovat také základní ideje projektu MinervaPlus.

PROJECT MINERVAPLUS, MINISTRY OF CULTURE CZECH REPUBLIC
Zuzana Bauerová

Digitization represents one of the priorities of the cultural politics of the European Union. The Netherlands' commitment in holding the EU presidency was given to the activities that supported the concept of quality and the organization of a European digital cultural space, focused on the creation of unhindered, sustainable and reliable digital access for citizens to Europe's cultural heritage. Interoperability, the accessibility of distributed digital cultural resources and the existence of standards are highly desirable, but not indispensable on a European scale. The knowledge institutes, cultural institutions, industry and governments in Europe join forces to tackle digitization and knowledge access.

However, digitization of the cultural heritage assets represents not only the technical process or technology. In the same way it involves especially the cultural, social and creative values. Accessibility of the information on items, historical monuments, historical techniques and technologies, conservation and restoration approaches can be viewed, first of all, as the instrument for propagation of culture, cultural institutions and their collections; as well as the support for survey, pedagogical purposes and cultural tourism.

This interpretation of cultural heritage and its methodology assumes the special approaches characteristic by their interdisciplinarity and inter-relation between different disciplines involved in cultural heritage conservation, restoration and preservation in order to transmit the information about the past, as well as about the present onto future generations.

Ministry of Culture of the Czech Republic has been involved in the project MinervaPlus since February 1st, 2004. Following the main ideas of the previous project Minerva, MinervaPlus enlarged the former group of the cultural institutions responsible for the national strategies in the field of digitization of the cultural heritage. National Representative Group (NRG) on the national level is represented by the *Department of the Movable Cultural Heritage Preservation, Museums and Galleries* of the Ministry of Culture (www.mkcr.cz; project coordinator: zuzana.bauerova@mkcr.cz). Along with other information systems, such as project on presentation of the museums and galleries „Czech museums“, ISO – Integrated Information System and CES – Integrated System of Protection (ISO) of the Mobile Cultural Heritage, the above mentioned Department coordinates the project MinervaPlus. Within the project it harmonizes the digitization activities of other cultural institutions.

The NRG network is responsible for actualization of digitalization profiles and policies on national levels, common projects and coordinates all related activities. All information are available on following internet websites:

www.minervaeurope.org

<http://www.minervaeurope.org/structure/workinggroups.htm>

<http://www.minervaeurope.org/structure/nrg.htm>

<http://www.minervaeurope.org/partners.htm>

<http://www.minervaeurope.org/publications.htm>

Czech Republic is also involved in the research done within Work Package 3 on the issues of multilingualism and thesarus, coordinated by Hungary (www.mek.oszk.hu/minerva/survey).

International conference *Archives, libraries, museums in the digital age 2004* is aimed on cooperation between all cultural institutions, operating within the digitization of the cultural heritage. They will have great opportunity to present their approaches and results on the international level. As for the project MinervaPlus, we hope to contribute to the dissemination of the main ideas of the project on both national and international levels.

PŘÍSTUP K ARCHIVNÍM FONDŮM

POJEDNÁNÍ O PRÁVU K DUŠEVNÍMU VLASTNICTVÍ, KLADECH A ZÁPORECH, LÁSCE A NENÁVISTI ...

Peter Holm Lindgaard

Na začátek mi dovoluji říci, že ochrana práv není zdaleka jen otázkou peněz - především je také otázkou ochrany původní myšlenky, která se skrývá za dílem, a morálním právem použít toto dílo ve zcela nové souvislosti. Avšak díky našim fondům také vyděláváme peníze...

Já definuji autorské právo jako nutnost najít v naší moderní společnosti rovnováhu mezi exkluzivními právy a výjimkami z exkluzivity, abychom si dokázali poradit s nároky, které na nás kladou technologické novinky světa, jež nás obklopuje. Tato rovnováha svědčí o tom, že - bez ohledu na to, zda vám omezení vadí či ne - záleží na situaci, ve které se nacházíte nebo na tom, jaký je váš záměr, když si chcete okopírovat chráněné publikované dílo. Obvykle také záleží na tom, kdo jste. Jste kreativní tvůrce nějakého dokumentu, publikace nebo nápadu, který si potřebuje vydělat na živobytí? Nebo jste chudý student, který potřebuje přístup k informacím, jako důležité součásti vašeho studia?

Existuje mnoho kladů a záporů a vy je musíte akceptovat, ať už jste nositel práv, čtenář, posluchač hudby, počítačový nadšenec, filmový nebo televizní divák. A opatrní musíte být dokonce i tehdy, když natáčíte svou videokamerou umělecká díla v muzeu nebo klauna a ostatní umělce v cirkusu. Je to zkrátka džungle a ať chcete nebo ne, neuniknete jí - ale nevzdávejte se: můj pohled na zákony týkající se ochrany práv k duševnímu vlastnictví a autorských práv je dnes mnohem optimističtější ve srovnání s tím, jaký byl před pěti lety. Řadoví občané mají v současnosti obecně mnohem větší znalosti o omezeních a právních předpisech. V dalším textu uvedu několik příkladů, jak si společnost v průběhu několika posledních let začala těchto záležitostí mnohem více všímat.

Svou prezentaci uvedu velmi krátkým záběrem ze zpráv televizního kanálu, pro který pracuji. Je to příklad toho, k čemu nedávno došlo v souvislosti se záběry natočenými jedním amatérským fotografem z řad široké veřejnosti.

Před nedávnem - ve skutečnosti před měsícem - třetího listopadu, v den, kdy většina z nás sledovala vývoj prezidentských voleb ve Spojených státech amerických, došlo ke katastrofickému požáru v malé dánské společnosti, jež prodává pyrotechniku. Tato společnost působila v malém městečku na západě Dánska.

Hořet začalo odpoledne a vypadalo to jako malá nehoda, které nikdo - kromě místních novin - nevěnoval pozornost. Požár však bohužel přerostl v katastrofu - přinejmenším materiální katastrofu. V průběhu následujících hodin se ukázalo, že ani velký počet hasičů NEDOKÁZAL požár zvládnout.

Při požáru došlo k výbuchu - a síla exploze byla tak velká, jako když se před třemi lety v New Yorku zřítila k zemi Dvojčata. Vybouchly stovky tun výbušnin. V okolí shořelo šest firem a 300 obytných domů. Bylo evakuováno mnoho rodin. Naštěstí - téměř zázrakem - nikdo nepřišel o život kromě jednoho hasiče, který dostal infarkt.

Někteří mí kolegové, redaktoři ze zpravodajství, byli na místě, aby natočili reportáž o tom, co se stalo. Atmosféra byla samozřejmě plná hrůzy a paniky. Stovky lidí utíkaly pryč. Přesto mnoho amatérských fotografů natočilo výbuchy a někteří z nich předali své záběry reportérům. Záběry byly poměrně dramatické, vzhledem ke skutečnosti, že na nich bylo vidět, jak byli fotografové srazeni k zemi tlakem exploze.

Některé amatérské záběry explozí jsme použili v našem zpravodajství - měli jsme pocit, že jsou naprosto autentické a jejich kvalita, vzhledem k okolnostem, byla poměrně dobrá. Ve skutečnosti byly záběry velkého výbuchu (doufám, že jste si toho všichni všimli) i s pohledem na oblak kouře ve tvaru hříbu použity v průběhu následujících 24 hodin více než desetkrát a poté ještě mnohokrát.

Záběry této exploze byly mimo jiné zaslány společností EBU, ENEX a dalším, se kterými jsme měli uzavřené smlouvy – včetně CNN. Výbuch byl vysílán po celém světě - vysílali jej v BBC, CNN Atlanta, celé Evropě a jsem si celkem jistý, že mí kolegové z České televize tyto záběry také uvedli.

Několik dní po této události mi volal onen fotograf. Řekl mi, že to byl on, kdo natočil ten veliký výbuch a že by chtěl nějaké peníze a že nám pošle fakturu.

Ve skutečnosti jsem nevěděl, že tento záběr natočil externí fotograf. Upřímně řečeno, v naší společnosti to nevěděl nikdo kromě jednoho reportéra. Ten fotograf mi řekl, že kazetu se záběrem exploze předal jednomu z našich reportérů v průběhu oněch hektických minut, jež následovaly těsně po výbuchu.

Takže - pokud znáte reportéry - víte, že jsou neustále v jednom kole a že se neustále snaží natočit tu nejlepší reportáž na světě - a to téměř všemi prostředky. Pokud jim něco nepatří, zapomenou se o tom zmínit a přesně to udělal ten reportér, který dostal ty záběry od onoho amatérského fotografa. Nikdo nevěděl, že ty záběry patří externímu fotografovi a proto je zpracovali a předali kolegům ve zpravodajských redakcích po celém světě.

Tato situace mohla vést k závažnému trestnímu řízení před soudem, kde by fotograf vystupoval jako ten hodný a my jako kriminálníci. Mohli jsme dostat pokutu minimálně 10 000 euro. Avšak ten fotograf, který přesně znal svá práva a předpisy na ochranu autorských práv, si také uvědomoval, že k předání došlo v situaci plné stresu a hysterie, takže nám laskavě nabídl vlastnictví oněch záběrů za rozumnou cenu.

Byli jsme velmi rádi, takže nakonec tato záležitost skončila šťastným koncem - alespoň pro nás. Špatný konec by mohl být trapný a drahý - a nerad to říkám: špatné konce se stávají - nejen nám - ale také ostatním, kteří používají naše díla - bez legálního povolení.

Všichni jsme chráněni zákonem na ochranu autorských práv, aby se zajistilo, že pokud něco vytvoříme - ať již se jedná o nápad, knihu, článek, hudební dílo, video - nebo snímky pro televizi či filmy - můžeme se spolehnout na ochranu, jež nám poskytují národní a mezinárodní předpisy a nařízení týkající se autorských práv. Předpisy jsou ve skutečnosti zcela jasné a pokud je zneužijete, pokud porušíte zákon - můžete být potrestáni uložením pokuty, přičemž některé jsou velmi vysoké a ve Spojených státech amerických jsou ještě vyšší.

Párkrát jsem byl u soudu, když nás někdo žaloval pro porušení předpisů. Toto je bohužel ta negativní stránka věci, když pracujete s televizními archívy!

Avšak pozitivní je, že většina materiálu není chráněna a je volně k dispozici. Po 11. září 2001 CNN prohlásila, že veškeré záběry týkající se událostí z 11. září v New Yorku a Washingtonu nejsou chráněny autorským zákonem a že kdokoli může tyto záběry opětovně použít.

BBC nedávno prohlásila, že velká část videozáznamů z jejích archívů je veřejně přístupná jak pro vzdělávací, tak i pro jakékoli jiné účely. Je to zatím na zkoušku a BBC tento projekt nazvala Kreativní veřejnost (Creative Commons), který bude vyhodnocen až za několik let - ale jako televizní pracovník již předvídám problémy, protože nikdy nevíte, jestli některé záběry patří BBC nebo jiné televizní společnosti a jestli byste za ně měli zaplatit.

Na druhé straně: když se podíváte na Olympijské hry a sportovní reportáže obecně, vše je extrémně chráněno autorským zákonem. Záběry z Her v Aténách jsou k dispozici pro opětovné použití v televizních společnostech do 5. ledna 2005. Po tomto datu budeme moci tyto záběry používat pouze po získání povolení od Olympijského výboru. Dovedete si představit, jak často se to bude dít? A dokážete si představit, kolik času s mými kolegy strávíme tím, že si u každého takového případu budeme muset ověřit, zda jsou záběry používány legálně?

Veřejnost dnes nemá přístup k dílům v našich archívech, pokud za něj nezaplatí a to je poměrně drahé - přibližně 200 euro za jednu kopii.

Prodané kopie jsou určeny pouze pro soukromé použití. Pokud prodáváme kopii na DVD, které je digitální, nahrajeme ji ve formátu VHS, abychom snížili riziko digitálního zkopírování ve formátu vhodném pro vysílání. Brzy budeme schopni používat systém znemožňující kopírování, což je software, který značně komplikuje výrobu digitální kopie z DVD.

Za pár let si lidé budou moci stáhnout z Internetu zpravodajské reportáže a pořady mého televizního kanálu, které nebudou starší více než dva týdny - a vše zadarmo. Nedávno jsme začali nabízet on-line přístup ke starším pořadům a programům ve vysoké obrazové kvalitě. Nazýváme to TV2 Sputnik. Tato služba sice není zadarmo - ale cena je velmi nízká. Platíte jen za to, co si vyžádáte. Pomocí „boxu“ připojíte televizi k počítači a pak obdržíte pořady v kvalitě velmi podobné živému vysílání.

Žáci a učitelé ze základních škol mohou kopírovat naše pořady a používat je pro výuku. Studenti a profesori mají volný přístup ke všem našim programům prostřednictvím Národní státní knihovny pro studijní účely.

Nyní nám 10x více času zabírá administrativa spojená s právy k duševnímu vlastnictví ve srovnání s dobou před několika lety (to je jedna z věcí, ke které se u této záležitosti neradi přiznáváme). V současnosti zavádíme elektronický systém pro administraci práv a formulování našich pravomocí v této oblasti nám zabralo více času než kdykoli předtím.

Pokud jde o můj vlastní archív, tak nejčastější situace, které řešíme v oblasti předpisů o autorských právech, jsou tyto:

- použijeme materiály jiného televizního kanálu nebo filmového tvůrce v našem zpravodajství. Zaplatíme - pokaždé, když tyto materiály použijeme - 400 euro za záběr se stopáží do jedné minuty. A pokaždé, když tyto materiály použijeme, musíme požádat nositele práv o svolení a informovat jej, že tyto materiály hodláme použít. Toto se samozřejmě obecně vztahuje na videomateriály, jež jsou ve vlastnictví jiných nositelů práv - ale chráněn je i obsah těchto materiálů.
- herci a umělci vystupující v záběru - musejí být požádáni o souhlas - a za jeho použití mohou chtít peníze.
- záběry, ve kterých jsou vyobrazeny umělecká díla, obrazy, sochy, atd. jsou chráněny zákonem a my musíme požádat o svolení, abychom tyto záběry mohli použít v našem zpravodajství a v našich pořadech.
- záběry z filmů - samozřejmě, že pokaždé, když chceme ukázat záběr z Deníku Bridget Jonesové, tak nevoláme Hughu Grantovi. Zavoláme produkční společnosti, která je kompetentní pro tyto záležitosti.
- hudba: hudba se za posledních 3 - 5 let stala opravdovým problémem. Před několika lety, pokud jste zaplatili, mohli jste používat hudbu ve všech typech programů. V současnosti je téměř nemožné použít hudbu, pokud nemáte výhradní souhlas tvůrce. Ten samozřejmě máme, když vysíláme rozhovor s Eltonem Johnem nebo Paulem McCartneym, ale problém je, když reportér chce zaujmout a použít při tom melodii svého oblíbeného umělce. Nemůžeme prostě zavolat Bonovi z U2 nebo jeho nahrávací společnosti - ale když použijeme pár vteřin v našich zprávách, tak se ani neptáme a zaplatíme autorské poplatky Národnímu úřadu na ochranu audiovizuálních autorských práv. A oni pak ty tantiémy na konci každého roku zašlou držitelům práv - my tomu říkáme Gramex a hudebné.
- A jak už jsem uvedl dříve: my nechráníme pouze naše vlastní práva. Chráníme také práva třetích stran výše zmíněných nositelů práv, což znamená, že pokud chce někdo zvenčí koupit materiál obsahující dílo třetí strany, pak mu jej nesmíme prodat, pokud nemáme souhlas od držitele práv třetí strany. Tohle je z mezinárodního hlediska velice důležitý předpis. Nezahrávejte si s právy někoho jiného! A i když na tom můžete vydělat velký balík peněz, je to vážné porušení zákona, budete-li obchodovat s dílem, které patří někomu jinému. Vždycky požádejte kupujícího, aby si

obstatal svolení od nositele původních práv. Jim dílo patří, oni znají cenu a oni jsou ti, kteří vám řeknou, jestli smíte dílo použít pro záměr, jaký s ním máte.

- A to nás přivádí k další záležitosti. Používání díla někoho jiného není jen otázkou nákupu a prodeje. Je také otázkou toho, jak nakládat s dílem, které bylo původně vytvořeno s určitým záměrem. Pokud jej použijí v úplně jiných souvislostech, mohlo by se to osob mluvicích nebo hrajících v tomto konkrétním díle dotknout nebo je to urazit. My - jako vlastníci obsahu - máme také důležitou povinnost je chránit - a to i když se v záběrech chovají normálně a profesionálně. Opětovné použití záběrů obézních lidí (a oni již třeba nejsou obézní), opětovné použití záběrů starých nebo nemocných lidí (často se stává, že jsou již mrtví a jejich rodiny si nepřejí znovu je vidět v televizi), opětovné použití záběrů mladých lidí pijících alkohol nebo kouřících (dnes jsou již pravděpodobně dospělí a mnohem rozumnější) - toto nazýváme ochrana založená na „etických právech“.
- Další věc, se kterou se potýkáme, je konkurence. A zde se někdy dostáváme do situací, kdy soupeříme o získání vlastnických práv k určitým záběrům, atd. - získání práva vysílat záběry pouze na našem kanálu. Jedná se například o fotbalové zápasy, záběry královských rodin a podobně. Obvykle smíme vysílat materiály jiných tvůrců, které máme uloženy v našich archívech, pokud se hodí při nějaké příležitosti, bez nějakého zvláštního svolení - ovšem zaplatit musíme. AVŠAK - pokud se jedná o materiály, jež jsou „naprostá bomba“ - a tím myslím, že jsou zcela výjimečné a exkluzivní, tak pro jejich použití musíte získat mnohem formálnější svolení - a to nemusí být zrovna snadné, zejména, pokud se jedná o materiály patřící vašemu největšímu konkurentovi a vy musíte získat svolení od této společnosti. Obvyklou odpovědí je NE - a to i tehdy, když chcete zaplatit mnohem více. My děláme přesně to samé, když vlastníme nějaké atraktivní záběry a naše konkurence požádá o svolení je použít. Bohužel - takový je život - a my to nezměníme. Někdy koupíme výhradní právo na použití určitého záběru - a pak jsme my ti jediní, kdo ho smí použít.

Poslední dobou sleduji, jak se vyvíjí technologie vodoznaku. Pro ty, kteří nevědí, co je vodoznak: je to vyspělá technologie, která umožňuje označit záběry neviditelným znakem - takovým, jaký znáte například z bankovek. Ve zprávách se často použije více záběrů od jednoho externího fotografa a někdy jsou třeba smíchány s našimi vlastními. Víte, to je jako s tou záležitostí ohledně záběrů onoho výbuchu, který jsem vám ukázal. V těchto situacích je hodně složité a téměř nemožné určit, či záběry komu patří. Řešením by mohl být právě vodoznak, ale momentálně je to příliš drahá metoda a znaky ze záběrů se také dají velmi snadno odstranit.

Digitální systémy pro Řízení ochrany práv se také vyvíjejí a možná budou v budoucnosti tím pravým řešením ve vztahu k modernímu veřejnému řízení ochrany práv, které nabízí přístup k fondům obsahujícím chráněné materiály. Digitální systémy pro Řízení ochrany práv jsou schopny vás varovat, pokud by docházelo ke zneužití chráněných materiálů a díky svému uživatelsky přívětivému provedení by v budoucnosti, myslím, mohly vzbudit zájem veřejných a odborných knihoven a dalších veřejných institucí.

Nevím, jestli sledujete, jak se projekt Kreativní veřejnost vyvíjí. Domnívám se, že je to správná cesta umožňující diferencovaný přístup k fondům s volně dostupnými a chráněnými materiály. Několik států již zavedlo tento systém, který by mohl být velmi užitečný pro koncové uživatele hledající přístup k digitálním fondům.

Zde vidíte webovou stránku Creative Commons (Kreativní veřejnost) s přístupem k různým typům médií, hudbě, videu, atd. - a s přístupem k národním - záleží na tom, ze které země jste - právním specifikacím vašich konkrétních práv pro používání určitých děl. Nebo pokud jste vydavatel, můžete dodat vaše vlastní specifická pravidla podle toho, jak chcete chránit svůj materiál.

Nyní vás chci informovat o tom, co se děje v Dánsku na národní úrovni. V současné době se hodně diskutuje o rovnováze mezi používáním zákona na ochranu autorských práv jejich nositelů a zajištěním volného toku informací s volným přístupem ve veřejné sféře. Momentálně probíhá v novinách velice zajímavá diskuse na téma „autorská práva a láska a nenávisť“ - tak nějak bych to nazval.

Náš současný liberální ministr kultury přednesl návrh zákona s ustanovením, že veřejné knihovny nesmí půjčovat nahrávky dříve než čtyři měsíce po jejich vydání. Důvodem je to, tvrdí ministr, aby nahrávací společnosti vydělaly více peněz, protože si příliš mnoho lidí kopíruje nahrávky z knihoven. Několik organizací zastupujících hudebníky však již vneslo námitky proti tomuto zákonu. Domnívají se, že veřejné knihovny jsou něco jako výkladní skříň pro nové nahrávky a že pokud bude nový zákon přijat, prodej desek poklesne. Je to velice zajímavá diskuse, která dokazuje, že existuje mnoho různých způsobů využití legislativy o autorských právech sloužících buď na ochranu před jejich zneužíváním anebo na snížení informovanosti veřejnosti a tím také prodeje. Vše závisí na kontextu, který použijete ke stanovení relevantnosti autorského práva - buď vám naprosto vyhovuje nebo jste vůči němu kritičtější.

Autorská práva ve vztahu k veřejnosti JSOU závažnou záležitostí - a naše ministerstvo kultury vyvinulo velké úsilí pro zvýšení informovanosti veřejnosti o tom, co je a co není legální. V říjnu ministerstvo zprovoznilo webovou stránku s přístupem ke zcela nové publikaci týkající se těch nejběžnějších otázek a nedorozumění ohledně autorských práv.

Publikace je zpracována jako komiks, protože je zaměřena zejména na mladé lidi. Ti nevydělávají tolik peněz jako jejich rodiče a tudíž si nemohou dovolit nakupovat knihy a hudební nosiče v obchodech, tak jak by chtěli - a většinou získávají přístup k hudbě, filmům a knihám on-line na Internetu anebo si vše kopírují od přátel nebo v knihovnách. Dovolte mi, abych vám ukázal několik stran z této publikace: můžete si je stáhnout z webové stránky www.infokiosk.dk

Další stránka: několik slov o legislativě o autorských právech a jejích hlavních cílech. Rockoví muzikanti říkají: „Když mi kradete mou hudbu, nevydělám žádné peníze“. A jeho žena říká: „A já nechci být jediná, kdo v naší rodině vydělává“. A fanoušci a hudební kritici pláčou, protože jestli hudebníci přestanou vydávat desky, život bude nudný a ztratí svůj smysl a také se změní naše kulturní společnost.

Další stránka je zpracována na způsob nejčastěji kladených otázek: „Mohu kopírovat CD a DVD z knihoven?“ „Mohu si okopírovat něco z knihy v naší místní knihovně?“ „Mohu si stáhnout hudbu, jež je na Internetu, ale bez svolení jejího tvůrce?“ - a mnoho dalších a dalších otázek.

Další stránka: další informace o tom, proč jsou autorská práva obecnou nutností ve společnosti. Tato žena je v obchodě, kde si chce koupit knihu, ale knihy neobsahují písma, obrázky, hudební nahrávky jsou němé, atakdále. A pak se zde říká, že je důležité, aby kreativní tvůrci měli více peněz a lepší podmínky než piráti kopírující originály, zkrátka aby knihy obsahovaly text a nahrávky hudby.

Na konci této publikace je uveden test. Vy nebo knihovník nebo učitel ve škole si můžete otestovat vaše skutečné znalosti o autorských právech. Test je vytvořen jako hra, kde jsou u každé otázky tři možnosti odpovědi:

„Mohu si vypálit kopii ze svého vlastního CD?“

- NE, digitální kopie nesmíte pořizovat.
- ANO, můžete si kopírovat, jak je vám libo.
- ANO, pokud je kopie určena pouze pro použití u vás doma.

„Mohu vytvořit kopii svého vlastního CD pro svůj MP3 přehrávač?“

- ANO, pro osobní použití - pokud tím neporušíte zákaz kopírování.
- NE, digitální kopie nesmíte pořizovat.
- NE, MP3 soubory nesmíte pořizovat.

Další otázky:

Mohu si v kopírovacím centru nechat zkopírovat knihu?

Mohu si v knihovně nechat zkopírovat novinový článek? Doufám, že jste si udělali představu o této skvělé publikaci.

Nakonec bych rád řekl, že mám jasný pocit, že v průběhu posledních pěti let - s narůstajícím výskytem MP3 přehrávačů, DVD vypalovaček, počítačových technologií, atd. - se otázka legislativy o autorských právech dostala mnohem více do povědomí veřejnosti - včetně mladých lidí v naší společnosti.

Obecné povědomí o tom, co se stane, když ukradnete práci tvůrčího umělce, je značné - díky efektivním kampaním (jako ta, kterou jsem zmínil), výuce a vzdělávání mladých lidí ve školách a v jejich rodinách a nakonec i díky tomu, že hromadné sdělovací prostředky se zaměřují na autorská práva jako na důležitou problematiku veřejného života. Zabývají se ve velké míře zneužíváním, soudním projednáváním a postihy a průběžně vedou veřejnou diskusi o kontrolních mechanismech a hledání kompromisů v oblasti autorských práv a související problematice práv k duševnímu vlastnictví.

Doufám, že tato prezentace může být prospěšná pro vaše budoucí záměry. A prosím - nerozpakujte se mě na cokoli zeptat nebo mi poslat e-mail, pokud budete potřebovat více informací.

ACCESS TO ASSETS IN ARCHIVES.

AN IPR-STORY WITH PROS AND CONS, LOVE AND HATE ...

Peter Holm Lindgaard

Let me begin by saying that protecting rights is far from a money issue – it is also very much a question of protecting the original idea behind an asset and the moral right to use an asset in a quite new context. However, we also earn money from our holdings...

I define copyright as a necessity in our modern society to find the balance between the exclusive rights and the exceptions from the exclusiveness to be able to meet challenges of innovations in technological environment. The balance indicates that whether you love the restrictions or you dislike them – it depends on the situation you are in, the context of what your intentions are, when you wish to copy protected publications? Usually, it also depends of who you are? Are you the creative originator of a document, a publication or an idea, who needs to earn money to live for? Or are you a poor student who needs access to knowledge as an important part of your education?

There are plenty of pro's and cons and you have to accept them whether you are a right holder, a reader, listener of music, computer-nerd, viewer of movies or television. Even when you are watching art in museums with your personal camera or you are filming the clown and the artists in the circus you have to take care. It's a jungle out there and it hits you everywhere in a way – but don't give up: My view of IPR and copyright legislation and the maintenance of rules and legislation is much more optimistic today compared with what it was 5 years ago. Common citizens, in general have been much more aware of the restrictions and the legal conditions today. And later, I will give you some examples of how society has been more conscious about these issues during the past years.

Want to begin my presentation with a very short clip from a news bulletin from the channel I work for. An example of what happened recently with some pictures taken by a common private amateur photographer.

Recently – actually one month ago – the 3rd of November – on the day where many of us were following the figures of the election in the US, a catastrophic fire went on in a small Danish company distributing fireworks. The company was situated in a small village in Western Denmark.

The fire began in the afternoon, and it began as an innocent accident, which nobody – apart from the local newspapers - took into consideration. Unfortunately the fire did develop into a catastrophe – at least a material catastrophe. Through the following hours it turned out that even a very big number of firemen were NOT able to control the fire.

The fire did develop as a kind of explosion – the pressure when it all exploded was as big as it was when the Twin Towers fell down in New York City three years ago. Hundreds of tons of fireworks in containers went off.

6 companies and 300 family houses in the neighbourhood burned down. Plenty of families were evacuated. Fortunately – almost miraculous – no one lost their life except from one single fireman who had a heart attack.

Some of my colleges, reporters from the news, were on location to report and make bulletins about what happened. The atmosphere was of course very frightful and panicky. Hundreds of people were escaping. However, a lot of amateur photographers took photos of the explosions and some of them gave their shootings to the reporters. The shots were quite dramatic, due to the fact that you could see the photographers were thrown down to earth by the pressure from the explosions.

We used some of the amateur shots of the explosions in our news-shows – we felt they were very authentic and under the circumstances the quality was rather good. Actually the shots of the big explosion (I hope you all noticed that), with a sort of mushroom cloud, were used more than 10 times within 24 hours and plenty of times beyond that period.

Further more the images of this explosion were send to EBU, ENEX and some of the companies with whom we have agreements with – among others CNN. The explosion was broadcasted worldwide – BBC, CNN Atlanta, all over Europe and I feel quiet sure that my colleges from Ceska Televize – also brought the images.

Couple of days after the event, a photographer called me on the phone. He told me, he was the one who had taken the shot of the big explosion and he would like to have some money and to send us an invoice.

Actually I did not now that this shot was made by an external photographer. Frankly, no one in my company did except from one single reporter. The photograpar told me he had handled over the tape with the shot to one of our reporters during the hectic minutes just after the explosion.

Now – if you know reporters – you'll know that they are very busy, they are very much interested in making the best history in the world – and almost by all means. They forget to say if something does not belong to them and so did the reporter when he received the images from the amateur photographer. Nobody knew that these images belonged to an external and therefore they diffused the images and forwarded them to colleges to news channels all over the world.

This situation could have caused a serious prosecution in court with the cameraman as the good guy and us as the criminal offenders. We might have been charged for minimum 10.000 euros. However, the photographer, who was fully aware of his rights and knew the copyright protection rules, also understood the nature of the panicky and stressing situation, and therefore he kindly offered us the ownership of the images for a reasonable price.

We were very lucky and at the end of the day this event had a happy end – at least for us. The opposite situation might have been embarrassing and expensive – and I am sorry to say: the opposite situation happens – for us - but also for others who are using our assets – without legal permission.

We are all protected by the law of copyright to ensure that if we produce something in terms of an idea, a book, an article, a piece of music, a video – or images for television/movies – we can call upon protection by the national and international rules and regulations on copyright. Actually, the rules are fairly clear and if you misuse them, if you break the law – you can be punished by fines – some of them very high and in US even higher.

I have been to court a couple of times when we have been sued by others for being misusing the regulations. This is part of the more negative tasks when you are working with assets in television-archives!

However – positively a lot of stuff is not protected and is available for free use. After eleven-nine, CNN declared that all shots from Eleven-Nine in New York and Washington were not protected by copyright law and everybody was allowed to use the footage for reuse.

Recently, BBC has declared that a fairly big part of video-clips from their archives are free for public use for educational purposes but also for everything else. It is a kind of trial, called BBC Creative Commons, which is going to be evaluated after a couple of years – but as a broadcaster you can already see some problems because you never know if some footage belong to BBC or other television channels which should have been paid.

On the opposite: If you look at the Olympic Games and sports-material in general it is extremely protected by copyright. The images from the games in Athens earlier this year are available for reuse in television channels until the 5th of January 2005. After this date we are only allowed to use images after having got permission from the Olympic authorities. Can

you imagine how often this will happen? And can you imagine how much time my colleagues and I have to spend to ensure that the images are legally used in each case?

Today common people can not access assets in our archives unless they pay for it and this is quite expensive – around 200 Euros for a copy.

Sold copied are only for private use. If we sell a copy on DVD, which is digital we record it in VHS-quality to reduce risk of digital copying in broadcast quality. Soon we will be able to use a copy blocking system, which is software that makes it more difficult to make a digital copy of a DVD.

In a couple of years people have been able to access news bulletins and shows from my channel less than two weeks old from the internet – all free of charge. Recently we began to offer online access to older shows and programs in high resolution standards. We call it TV 2 Sputnik. This service is not free – but the price is very low. It's a pay-on-demand service. With a box you are able to connect the television with the computer and receive the shows in a very similar quality to live broadcasting quality.

School-children and teachers from the primary schools are allowed to copy our programs and use them for educational purposes. Students and professors have free access to all our programmes through the National State Library for research and reports.

We spend 10 times as much on administration of Intellectual Property Right compared with what we did some years ago (this is one of the things we hate to admit on this issue). So nowadays we are implementing electronic rights administration systems and we spend more time on qualifying our competences in these fields than ever before.

Looking on my own archive the most common situations, dealing with copyright rules, are when

- We are using other television channel's or other film producer's material as part of our news bulletins. We pay for that – each time we use it – 400 Euros per clip up to one minute. And we are obliged to ask the right holder each time we use it and to inform what we are going to use it for. This concerns Video-material, owned by other right holders in general of course – but also the content of the video-material is protected:
- Actors and artists performing on the footage – are going to be asked for permission – and they can claim money for it
- Images containing art works, paintings, sculptures etc. are protected by law and we have to search for permission to include images in our news-bulletins and newsreels. We have to call the artist or an agent to get permission.
- Clips from movies – of course we are not able to call Hugh Grant every time we want to show a clip from Bridge Jones' Diary. We call the production company responsible for the use.
- Music: music has become a really issue within the past 3-5 years. Some years ago it was possible to use music in all kind of programs as long as you paid. Actually we are almost not allowed to use music anymore without exclusively permission by the artist. We get that of course when we bring an interview with Elton John or Paul McCartney but the problem is when a reporter wants to make a sort of score using a tune from hers favourite artist. We can't just call Bono from U2 or his record company – but when we use some seconds in our news-show, we don't ask, we pay a royalty-fee to a national audiovisual copyright protection bureau. And then they annually forward a royalty-fee to the right-holders – we call it Gramex and Coda-fees.
- As mentioned before: We are not only protecting our own rights. We also protect third party rights of the above-mentioned right holders, which mean that if anyone from outside wants to buy footage containing third party's content, then we are not allowed to sell it, unless we have an agreement with the third party rights holder. This is a very

important rule internationally. Don't mess with other's rights!!! Even if you can earn a lot of money on it, it is a serious violation of the law, if you do business with assets belonging to others. Always ask the buyer to get his or hers permission from the original rights owner. They own the assets, they know the price and they are the ones who can tell you if you are allowed to use the assets in the context you plan to.

- This leads to the next issue. To use other's assets is not just a question of buying and selling. It is also a question of the intellectual purpose of using the assets. The original material was produced in a certain context. If I use it in quite another context, it may feel offending or insulting to the persons talking or acting on the actual images. We – as content owners – also have a serious obligation to protect them – even if they are behaving normally and professionally on the images. Reusing images of fat people (and they are maybe not fat anymore) reusing images of old people or ill people (often they are dead and their families don't want to recognize them in television anymore), reusing images of young people drinking or smoking (they are probably grown ups and more sensible today). We call this to protect using 'the ethical rights'.
- We are also faced with competition. And here we sometimes are in situations where we compete on the ownership to certain photos etc. – to own the right to show the images exclusively on our channel. For example football games, royal photos and similar. Usually, we are allowed to show others material – saved in our archives – when it is relevant, without getting any particularly permission – except from paying. BUT – if the assets are 'hot' – and by that I mean, that they are exceptional and unique – then you have to get a more formal permission to use the assets – and this may not be easy – especially if the ownership of the assets belongs to your worst competitor and you have to get the permission from this company. Usually the answer is NO – even if you pay a higher fee for the images. We do the opposite when we own attractive images and our competitors ask for permission to use them. Unfortunately - that's life – and we can't change it. Sometimes we buy the exclusive right to use a certain photo – and then we are the only one that is allowed to use the image.

During the past years I have followed the development of watermarking technologies. And for you who don't know what watermarking is: it is an advanced technology where the images are followed by an invisible sign – like the ones you already know from banknotes. Often more than one clip belonging to an exterior photographer is used in a news-feature – and maybe even mixed with some of our own images. You know, like the situation with images of the explosion, which I showed you. In these situations it gets really complicated and it is almost impossible to assess what images belong to whom. Watermarking can be the solution, but at the moment its all too expensive and it is too easy to remove the marks from the assets.

Digital Rights Management solutions are also advancing and they are maybe the right solution in the future when we talk about advanced public management of offering access to collections holding restricted materials. The digital rights management systems are able to warn you against misuse of protected assets and with a user-friendly design, I guess they may be interesting to public libraries, scientific libraries, and other public domain institutions in the future.

I don't know if you have been watching the evolution of the Creative Common project. As far as I can see this is an appropriate way of enabling more differentiated access to collections holding cleared and restricted materials. The solution is accepted and implemented in several countries and should be very successful to end-users seeking access to digitised assets.

Here you see the Creative Common website with access to different types of media, music, video etc – and access to legal, and – depending of which country you are from – national specifications on your particular rights to use certain assets. Or if you are a publisher – you can add your own specific rights depending of how you want your content protected.

I want to continue with information about what is going on in Denmark on a national level. We are facing a lot of discussions on the balance of using copyright to protect the right-holders and at the same time ensuring that there is a free flow of information with free access in the public domain. At the moment there is a very interesting discussion in the newspapers of what I would like to call the love and hate issues concerning copyright.

Our current liberal cultural minister has proposed a bill saying that public libraries are not allowed to lend records before four months after the record has been issued. The reason for this is that the record-companies will be able to earn more money, he claims, because too many people are copying the records from the libraries. Actually several organisations representing the musicians have objected to the bill. They believe that the libraries act as shop windows for the new records and if the new law is passed then the sale of records will fall. This is a very interesting discussion, proving that there are many significant ways of using copyright legislation to either protect from misuse or on the other hand reduce public awareness and reduction on sales. It all depends of the context you are using for assessing the relevance of copyright – you may love it, or you may be more critical to it.

Copyright in the public domain IS an important issue - and our cultural ministry has made big efforts to increase the public awareness on what is legal and illegal. In august the ministry published a website with access to a brand new publication about the most common misunderstandings and questions on copyright.

The publication is designed as a comic strip because first of all it is targeted young people. They do not earn as many money as their parents, they can't afford buying all the books and records in shops as they would like to - and usually they get their access to music, movies and books online from the Internet, from copies belonging to friends, or from the libraries. Let me show you some pages from the publication: You can download it from the web-page: www.infokiosk.dk

Next page: A few words about the legislation and the main objectives with the copyright legislation. The rock musician says: "If you steal my music, I do not earn any money". And his wife says: "And I do not want to be the only one who earns money in our family". And the fans and the reviewers cry because if the musicians don't make records anymore, then life will be boring and meaningless and then our cultural society will change.

The next page is designed as a kind of FAQ: "Am I allowed to make copies of CDs or DVDs from the library?" "Am I allowed to take a copy from this book in my local library?" "Am I permitted to download music available on the Internet but without the consent of the originators?" – and plenty of other questions.

Next page: More information about why copyright is a common necessity in society. Actually the woman here is in a shop where she wants to buy a book, but the books are without letters, no pictures, no sound on the music records etc. And then it says that it is important that the creative originators have more money and better conditions than the pirates copying the original publications and assets to be able to have letters in the books or music on the records.

Finally there is a test included in the publication. You or the librarian or the teacher in school can test your actual knowledge about copyright. It's designed like a game where there are three options for answers attached to each question:

"Am I permitted to burn a copy of my own CDs?"

- NO, you are not allowed to do digital copies
- YES, you can make all the copies you want to

- YES, if the copy is for your own household

“Can I make a copy of my own CD to my mp3 player?”

- YES, for personal use – unless you break the copy blocking
- NO, you are not permitted to make digital copies
- NO, you are not permitted to make mp3-files

Other questions:

Am I permitted to let a copy-shop make a copy to me of a textbook?

Am I allowed to let the library make a copy to me of an article from the newspapers? I hope you got an impression of this excellent publication.

Finally I want to say that I have a clear feeling that through the past 5 years – in parallel with the increasing presence of mp3-players, DVD-burners, computer-technologies etc. - the issue of IPR-legislation has got more beyond the skin of common citizens – including the young members of our society.

The common awareness of what happens if you steal the work of a creative artist is very present – due to efficient campaigns (like the one mentioned), the teaching and education of young people in schools and in their families and finally because the mass-media have treated copyright as an important issue at the public agenda. They have focussed thoroughly on misuse, trials and penalty and consistently maintained a public debate and discussion on the checks and balances of copyright and IPR-related issues.

I hope this presentation can be fruitful to your future considerations. And please – do not hesitate to ask me questions or email me if you need more information.

I. Základní princip autorského práva

Základním principem autorského práva je, že (autorské) dílo lze užít jen se svolením autora. Bez takového svolení lze dílo užít pouze v případech výslovně stanovených autorským zákonem jako tzv. omezení autorského práva, pro které ještě platí speciální výkladové pravidlo (tzv. tříkrokový test). Zákon výslovně stanoví, že omezení autorského práva jsou povolena jen ve zvláštních případech stanovených v autorském zákoně; nesmějí být vykládána způsobem, který by narušoval běžný výkon práv autorských a který by byl neospravedlnitelně na újmu oprávněným zájmům autora (§ 29 odst. 1 autorského zákona). Jinými slovy, pokud příslušný způsob užití nenajdeme výslovně uvedený v § 30 a násl. autorského zákona, pak platí, že k takovému užití díla je potřeba získat licenční smlouvou souhlas autora (popř. jiné osoby oprávněné k výkonu majetkových autorských práv).

Jednotlivé způsoby užití díla tak lze rozdělit na tři základní skupiny:

1. **Užití, které je dovoleno přímo ze zákona** s tím, že zákon výslovně stanoví, že **uživatel nemá povinnost platit autorovi odměnu** a zároveň ani žádná třetí osoba není povinná k platbě náhradní odměny (tzv. právě bezúplatné zákonné licence). Mezi tato užití patří

- a) půjčování dokumentů (knih, časopisů) knihovnou (resp. archivem nebo jiným nevýdělečným školským, vzdělávacím a kulturním zařízením), k prezenčnímu či distančnímu studiu čtenářům (§ 38 odst. 1 autorského zákona),¹ a
- b) zhotovení rozmnoženiny díla (osobami uvedeným v písm. a) pro vlastní archivní a konzervační účely (§ 37 odst. 1 autorského zákona). Pojem „archivní“ a zejména „konzervační účely“ nelze vykládat sice úzce pouze ve smyslu konzervačních fondů podle knihovního zákona, ale v každém případě platí, že takto pořízenou rozmnoženinu (kopii) nelze dále půjčovat čtenářům. Na druhé straně zákon nestanoví, o jakou podobu rozmnoženiny se má jednat, tzn. přípustná je i rozmnoženina digitální.

1. **Užití, které je dovoleno přímo ze zákona**, tzn. není potřeba získávat souhlas autora, **ale** zákon zároveň ukládá přímo uživateli povinnost **zaplatit autorovi odměnu za užití díla** (tzv. úplatné zákonné licence) nebo zákon ukládá třetí osobě (odlišné od uživatele) povinnost zaplatit autorovi odměnu v souvislosti s užitím díla (tzv. zákonné licence s platbou náhradních odměn). Sem patří kopírovací (reprografické) služby pro čtenáře. Knihovna může pořizovat rozmnoženiny celých děl nebo jejich částí (za předpokladu dodržení výkladového pravidla uvedeného v § 29 autorského zákona) pro své čtenáře bez souhlasu autorů, ale je povinná zaplatit v souvislosti s tímto rozmnožováním (náhradní) odměnu kolektivnímu správci DILIA, divadelní a literární agentura (souhrnně) jednou ročně ve výši 0,10 Kč za každou černobílou a 0,20 Kč za každou barevnou tiskovou rozmnoženinu (§ 30 odst. 3 autorského zákona ve spojení s § 25 autorského zákona).

2. **Užití, ke kterému je vždy nutný souhlas autora**, tedy taková užití, která vyžadují předchozí uzavření licenční smlouvy s autorem (popř. jinou osobou, která vykonává autorská práva k dílu na základě smlouvy s autorem – např. vydavatel časopisu). Sem patří např. on-line zpřístupňování databází, kdy knihovna (případně i společně s jinými knihovnami) získá na základě licenční smlouvy přístupová práva do databází, které jsou zpřístupňování třetí

¹ Možná není tak úplně od věci v této souvislosti jedno drobné doplnění: Předchozí autorský zákon (35/1965 Sb.) neobsahoval do novely č. 86/1996 Sb., účinné od 22.4.1996 bezúplatnou zákonnou licenci (omezení autorského práva) pro užití díla půjčováním knihovnami! Přitom o tom, že půjčování rozmnoženiny díla v rámci knihovny je užitím díla (ve smyslu § 14 zákona č. 35/1965 Sb.) nebylo nikdy pochyb. Praxe se vydala v rozporu s tehdy platnými předpisy svou cestou - nebolí knihovny půjčovaly rozmnoženiny děl bez souhlasu autorů a bez placení autorských odměn - a tato praxe se po „nedlouhých“ více než 30 letech od účinnosti zákona 35/1965 Sb. dočkala svého legislativního zakotvení právě novelou 86/1996 Sb.

osobou prostřednictvím sítě internet (např. databáze tiskových agentur, jako je ČTK). A pod tento režim patří i zpřístupňování dokumentů v digitální podobě.

II. Zpřístupňování digitálních dokumentů z pohledu platného zákona

Zpřístupňování dokumentů v digitální podobě probíhá zpravidla těmito způsoby:

1. zpřístupňováním dokumentů na veřejně přístupné stránce zcela volně, nebo
2. zpřístupňováním dokumentů na veřejně přístupné stránce s tzv. podmíněným přístupem, to znamená, že koncovému uživateli (čtenáři) se dokument zobrazí pouze za předpokladu zadání uživatelského jména a hesla, anebo
3. zasláním dokumentu prostřednictvím elektronické pošty konkrétní osobě, resp. osobám,
4. zpřístupnění dokumentu konkrétní osobě způsobem uvedeným v bodě 2 na počítači umístěném v budově knihovny (v rámci vnitřní sítě knihovny).

Nezbytným předpokladem všech shora uvedených způsobů je převedení dokumentu do elektronické podoby (tzv. digitalizace), pokud se nejedná o případ, kdy je již původní podoba dokumentu digitální. Toto převedení do elektronické podoby je z pohledu autorského zákona užitím díla rozmnožením ve smyslu § 13 autorského zákona, když se jedná o zhotovení trvalé a přímé rozmnoženiny díla v elektronické podobě.

Samotné zpřístupnění díla (rozmnoženiny) prostřednictvím sítě internet (případně intranet), a to jakýmkoliv ze tří (resp. čtyř) shora uvedených způsobů, je pak znovu rozmnožením díla ve smyslu § 13 autorského zákona, a dále sdělováním díla veřejnosti ve smyslu § 18 odst. 1 a 2 autorského zákona, tedy zpřístupňováním díla způsobem, že kdokoli může mít k němu přístup na místě a v čase podle své vlastní volby zejména počítačovou nebo obdobnou sítí, popř. jen sdělováním veřejnosti ve smyslu obecného ustanovení § 18 odst. 1 autorského zákona. Pojem „**kdokoli**“ v definici sdělování veřejnosti podle ustanovení § 18 odst. 2 autorského zákona zahrnuje i jednotlivce (1 osobu), která je ve vztahu k tomu, kdo dílo takto zpřístupňuje, veřejností. Jinými slovy, pokud knihovna zašle 1 svému čtenáři dokument elektronickou poštou, jedná se o sdělování veřejnosti, neboť čtenář je ve vztahu ke knihovně veřejností. Autorský zákon pojem veřejnosti nedefinuje, i když s ním pracuje na mnoha místech. Aniž bychom se pouštěli do nějaké hlubšího rozboru, který přesahuje rámec tohoto článku, nauka i s ohledem na znění Směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 2001/29/ES z 22. května 2001 o harmonizaci některých aspektů autorského práva a práv s ním souvisejících v Informační společnosti (dále jen „**Směrnice o informační společnosti**“) vykládá tento pojem tak, že veřejností může být i jedna individuálně určená osoba.

Zpřístupňování dokumentů v síti internet (popř. intranet) kterýmkoliv ze tří shora naznačených způsobů je tedy užitím, které podléhá souhlasu autora, a ke kterému autor uděluje souhlas licenční smlouvou. Výklady, že toto zpřístupňování lze podřadit pod tzv. reprografii podle § 30 odst. 3 autorského zákona (pořizování tiskových rozmnoženin na objednávku), nelze připustit.

III. Evropské právo

S ohledem na skutečnost, že Česká republika je od 1.5.2004 členem Evropské Unie, je potřeba jednak pro právní posouzení digitální distribuce (zejména pro výklad jednotlivých ustanovení autorského zákona), ale zejména pro jakékoliv úvahy nad budoucími změnami autorského zákona pracovat i s evropským právem. Oblast doručování dokumentů v digitální podobě upravuje již zmíněná Směrnice o informační společnosti. Ta zejména ve svém článku 2 upravuje pro všechny nositele práv výlučné právo na rozmnožování, v článku 3 právo na sdělování veřejnosti a v článku 5 katalog povolených výjimek a omezení autorského práva (a práv s autorským právem souvisejících).

Směrnice o informační společnosti ve svém ustanovení článku 5 odst. 2 písm. c) stanoví, že členské státy mohou stanovit výjimky nebo omezení práva na rozmnožování podle článku v případě zvláštních úkonů rozmnožování uskutečněných veřejně přístupnými knihovnami,

vzdělávacími zařízeními nebo muzei nebo archivy, které nesledují přímý ani nepřímý hospodářský nebo komerční prospěch. Tato výjimka je širší než ustanovení autorského zákona o rozmnoženinách pro archivní a konzervační účely.

Velmi zajímavé je ustanovení článku 5 odst. 3 písm. n) Směrnice o informační společnosti, které stanoví, že členské státy mohou stanovit výjimky nebo omezení práva na rozmnožování a sdělování v případě užití sdělením nebo zpřístupněním děl nebo jiných předmětů ochrany, které nejsou předmětem prodeje nebo licenčních podmínek, jednotlivcům ze strany veřejnosti pro účely výzkumu nebo soukromého studia, a to prostřednictvím k tomu určených zařízení v prostorách institucí uvedených v odst. 2 písm. c), pokud jsou uvedena díla nebo předměty ochrany součástí sbírek těchto institucí. Obdobu tohoto ustanovení český autorský zákon zatím nezná.

K tomuto ustanovení je ovšem třeba připomenout výkladové ustanovení Směrnice o informační společnosti, které je obsaženo v recitálu č. 40, v jakési „předmluvě“ této směrnice:

„(40) **Členské státy mohou stanovit výjimku nebo omezení ve prospěch určitých neziskových organizací, jako jsou veřejně přístupné knihovny a podobné instituce a také archivy.** Tato výjimka nebo omezení by však měly být omezeny na určité zvláštní případy, na které se vztahuje právo na rozmnožování. **Taková výjimka nebo omezení by neměly zahrnovat používání v souvislosti s on-line dodávkou chráněných děl nebo jiných předmětů ochrany.** Touto směrnicí by neměla být dotčena možnost členských států omezit výlučné právo na veřejné půjčování podle článku 5 směrnice 92/100/EHS. **Je proto třeba podporovat zvláštní smlouvy nebo licence, které bez vytváření nerovnováhy upřednostňují takové organizace a účely, kterým slouží.**“

Z citované ustanovení vyplývá, že on-line doručování dokumentů obecně nemůže být zahrnuto v žádném z omezení autorského práva v režimu, který by pro takové užití vylučoval souhlas autora. Ve světle tohoto ustanovení je potřeba vykládat (úzce) i shora citovaný článek 5 odst. 3 písm. n) Směrnice o informační společnosti.

Není bez zajímavosti připomenout si některá ustanovení dalších recitálů Směrnice o informační společnosti, které mohou sloužit jako výkladová pomůcka směrnice a které tak mohou být vodítkem pro budoucí úpravu režimu digitální distribuce v autorském zákoně.

(31) Mezi různými skupinami nositelů práv stejně jako mezi různými kategoriemi nositelů práv a uživatelů chráněných předmětů ochrany musí být zajištěna **přiměřená rovnováha práv a zájmů**. Stávající výjimky a omezení práv stanovené členskými státy je třeba s ohledem na nové elektronické prostředí přehodnotit. Stávající rozdíly ve výjimkách a omezeních určitých omezených úkonů mají přímé záporné účinky na fungování vnitřního trhu v oblasti autorského práva a práv s ním souvisejících. Takové rozdíly by se mohly zvýraznit dalším rozvojem mezinárodního užívání děl a rozvojem činností překračujících hranice. Pro zajištění náležitého fungování vnitřního trhu je třeba takové výjimky a omezení vymezit více harmonickým způsobem. Míra harmonizace by měla vycházet z dopadu těchto výjimek a omezení na hladké fungování vnitřního trhu.

Rovnováha práva a zájmů autorů na straně jedné a uživatelů na straně druhé je nejčastěji citovaným mottem Směrnice o informační společnosti. Proto také nejdelší debata v Evropském parlamentu probíhala ohledně článku 5 této směrnice, který řeší právě taxativní výčet povolených výjimek a omezení autorského práva.

(18) Touto směrnicí nejsou dotčena opatření v členských státech týkající se správy práv například **rozšířených kolektivních licencí**.

Autorský zákon rozšířené kolektivní licenci zná, upravuje ji ve svém ustanovení § 101 odst. 9, které rozšiřuje dopad hromadných smluv v oblasti veřejného provozování, vysílání a provozování vysílání na všechna díla stejného druhu, i když je kolektivní správce v repertoáru nemá. Jednou z možností řešení digitální distribuce je tedy i zavedení obdobného principu pro digitální distribuci. Pokud by tak kolektivní správce udělil hromadnou

smlouvou souhlas k digitální distribuci, mělo by se za to, že tak udělil např. ve vztahu ke všem literárním (vědeckým) dílům. Otázkou je, zda vůbec existuje v České republice kolektivní správce, který by měl od Ministerstva kultury příslušné oprávnění k výkonu kolektivní správy pro oblasti zpřístupňování dokumentů prostřednictvím sítě internet.

Pokud by totiž někdo zvědavý hledal příslušná práva (způsoby užití), tedy konkrétně rozmnožování (§ 13 AZ) a sdělování veřejnosti (§ 18 odst. 1 a 2 AZ) literárních děl v oprávněních ke kolektivní správě vydaných Ministerstvem kultury podle § 106 odst. 7 AZ, nenalezl by je. Protože se však jedná o rozhodnutí pouze deklaratorní povahy, tedy rozhodnutí, kterým Ministerstvo kultury mělo jen zesouladit oprávnění vydaná podle předchozího právního předpisu, neznamená to, že by žádný kolektivní správce příslušné v oprávnění neměl. Občanskému sdružení DILIA, divadelní a literární agentura, (IČ:65401875) se sídlem v Praze 9, Krátkého 1 (dále jen „DILIA“), které je kolektivním správcem práv k dílům literárním, a to uměleckým i vědeckým, a které je knihovnám známo zejména jako výběrčí náhradních odměn za reprografii, Ministerstvo kultury do svého původního konstitutivního rozhodnutí o udělení oprávnění k výkonu (tehdy) hromadné správy Ministerstvem kultury v roce 1997 tato práva (způsoby užití) zahrnulo, a to jako „vysílání děl (literárních uměleckých i vědeckých) rozhlasem nebo televizí nebo jejich šíření jinými technickými prostředky“. Internet nepochybně tím jiným technickým prostředkem je. DILIA je tedy oprávněna právě na základě tohoto konstitutivního rozhodnutí Ministerstva kultury z roku 1997 vykonávat kolektivní správu i v oblasti zpřístupňování literárních děl prostřednictvím sítě internet.

Oprávnění k výkonu kolektivní správy pro zpřístupňování literárních děl uměleckých a vědeckých prostřednictvím sítě internet tedy DILIA má. Druhou otázkou ovšem je, zda je skutečně ochotna a připravena kolektivní správu v tomto oboru vykonávat. Skutečnost, že je do jisté míry ochotna vybírat odměny za reprografii i v případech digitální distribuce², dává jistou naději, že by DILIA byla schopna a ochotna vykonávat kolektivní správu v oblasti digitální distribuce dokumentů. Za předpokladu, že by došlo ke změně autorského zákona v tom smyslu, že by se výše popsaný princip rozšířeného dopadu hromadných smluv vztahoval i na určitý typ on-line užití, jednalo by se o pro knihovny ideální zákonný rámec pro jejich on-line služby.

² viz k tomu Doc. JUDr. Martin Boháček, CSc.: Licenční smlouvy ve vztahu ke knihovnám, časopis Národní knihovna, č. 4/2001, (v článku část 4, 4.2.1 F).

THE COPYRIGHT ACT AND ACCESSING DIGITAL DOCUMENTS

Dagmar Hartmanová

I. Basic principle of the Copyright Act

The basic principle of the Copyright Act is that a work (of an author) can be used only with the author's permission. Without such permission the work can be used only in cases expressly stipulated by the Copyright Act, for which there is a special rule of interpretation that still applies (the "three-step test"). The Act expressly stipulates that copyright limitations are permitted only in special cases stipulated in the Copyright Act; they may not be interpreted in a manner that would violate prevailing copyrights or that would unjustifiably be to the detriment of the author's legitimate interests (Section 29(1) Copyright Act). In other words, unless a method of use is expressly stated in Section 30 et seq. of the Copyright Act then it applies that the consent of the author (or of another party authorized to exercise property copyrights) must be obtained by licensing agreement for such use of the work.

The individual methods of using a work can be divided into three basic groups:

Use that is permitted directly by the Act, where the Act expressly stipulates that the **user is not obliged to pay remuneration to the author** nor is any third party obliged to pay compensatory remuneration (a true legal license without consideration). Such uses include:

- lending of documents (books, magazines) by a library (or archive or other non-profit scholastic, educational or cultural facility), for study by readers either on or away from the premises (Section 38(1) Copyright Act),³ and
- making duplicates of a work (by persons set forth in subsection (a) for their own archive or conservation purposes (Section 37(1) Copyright Act). Although the term "archive" and especially "conservation purposes" cannot be interpreted narrowly only in the sense of conservation collections under the Library Act, in any case it applies that a duplicate (copy) obtained in such a way cannot be lent out to readers. On the other hand the Act does not stipulate the form of duplication, which means digital duplication is also permitted.

Use that is permitted directly by the Act, which means one needn't obtain the author's consent, **but** the Act directly obliges the user to **pay remuneration to the author for use of the work** (a legal license with a consideration), or the Act obliges a third party (other than the user) to pay remuneration to the author in connection with the use of the work (a legal license with payment of remuneration). This includes copying (reprographic) services for readers. A library may obtain for its readers duplicates of entire works or parts thereof (assuming compliance with the rule of interpretation set forth in Section 29 of the Copyright Act) without the author's consent but is obliged to pay (compensatory) remuneration in connection with such duplication to the collective administrator DILIA, Theatre and Literary Agency (overall) once per year the amount of 0.10 CZK for each black-and-white and 0.20 CZK for each color printed duplicate (Section 30(3) Copyright Act in connection with Section 25 Copyright Act).

Use for which the author's consent is always needed, i.e. such use that requires a licensing agreement concluded beforehand with the author (or other party that exercises copyrights to a work based on an agreement with the author, such as a magazine publisher). This includes

³ Perhaps it is not be completely off the point to make a minor addition in this connection: The previous Copyright Act (35/1965 Coll.) in the Amendment No. 86/1996 Coll., effective 22.4.1996, did not include a legal license without consideration (copyright limitations) for the use of a work by lending by libraries! At the same time, there was never any doubt that lending duplicates of a work by a library is use of the work (in the meaning of Section 14 of Act No. 35/1965 Coll.). Practice ran into conflict with the laws valid at the time, since libraries had been lending duplicates of works without authors' consent and without paying authors remuneration, and this practice after a "short" more than 30 years from the effective date of Act 35/1965 Coll. was finally anchored in the legislation in Amendment 86/1996 Coll.

e.g. databases accessible on-line where a library (or jointly with other libraries) based on a licensing agreement obtains access rights to databases accessible to a third party via internet (e.g. databases of news agencies such as ČTK (Czech News Agency). And this also includes access to documents in digital form.

II. Providing access to digital documents from the perspective of the law in effect

Access to documents in digital form can be provided as a rule in the following ways:

- providing access to documents at a publicly accessible page completely freely, or
- providing access to documents at a publicly accessible page with “conditional access”, which means that the end user (reader) can see a document only on condition of entering a user name and password, or
- e-mailing a document to a specific person(s),
- providing access to a document to a specific person by the method set forth in point 2 on a computer located in the library building (as part of the library’s internal network).

An essential prerequisite of the above-mentioned methods is to convert the document into electronic form (digitization), unless the original form of the document is already digital. Such conversion to electronic form from the viewpoint of the Copyright Act constitutes use of a work by duplication in the meaning of Section 13 of the Copyright Act, where it involves making a permanent and direct duplicate of a work in electronic form.

The very provision of access of a work (duplicate) via internet (or intranet) by any of the above three (or four) methods is thus another duplicate of the work within the meaning of Section 13 of the Copyright Act, and sharing the work with the public in the meaning of Section 18(1) and (2) of the Copyright Act, i.e. providing access of a work by a method in which anyone can have access to it at the place and time of one’s wishes, especially by computer or similar network, or just by sharing it with the public within the meaning of the general provisions of Section 18(1) of the Copyright Act. The term “**anyone**” in the definition of sharing with the public under the provisions of Section 18(2) of the Copyright Act also includes an individual (1 person) who is in contact with the person who made the work accessible in such a manner to the public. In other words, if the library e-mails a document to one of its readers, this is sharing with the public, since the reader in relation to library is the public. The Copyright Act does not define the term “public”, although it works with it in many places. Without getting into any kind of deep analysis that would exceed the scope of this article, science – even with respect to the wording of the Regulation of the European Parliament and Council No. 2001/29/ES of May 22, 2001 on harmonization of certain aspects of copyrights and rights associated therewith in the Information Society (hereinafter the “**Regulation on the Information Society**”) – interprets this term such that the “public” can be even one individually designated person.

Thus providing access to documents via internet (or intranet) by any of the above three methods is use that is subject to author’s consent, and to which the author grants consent by a licensing agreement. Interpretations of the kind that such provision of accessibility falls under reprography pursuant to Section 30(3) of the Copyright Act (acquisition of printed duplicates by request) are inadmissible.

III. European law

With respect to the fact that the Czech Republic is a member of the European Union as of May 1, 2004, it is necessary partly for legal assessment of digital distribution (especially for an interpretation of individual provisions of the Copyright Act), but mainly for any deliberations on future amendments to the Copyright Act, to work also with European law. Supplying documents in digital form is already laid out by the aforementioned Regulation on the Information Society, which, particularly in Article 2, lays out for all bearers of rights the express right to duplication, in Article 3 the right to share with the public and in Article 5 a

catalogue of permitted exceptions and limitations of copyrights (and the rights associated therewith).

The provisions of Article 5(2)(c) of the Regulation on the Information Society stipulate that member states may stipulate exceptions or limitations on duplication under this article in the case of special duplication operations carried out publicly by accessible libraries, educational facilities or museums or archives that do not pursue economic or commercial profit either directly or indirectly. This exception is broader than the provisions of the Copyright Act on duplicates for archive or conservation purposes.

Very interesting are the provisions of Article 5(3)(n) of the Regulation on the Information Society, which stipulate that member states may stipulate exceptions or limitations to the right to duplicate and share in the case of use by sharing or making accessible works or other items subject to protection that are not subject to sale or licensing conditions, to individuals from the public for purposes of research or private study, by means of designated facilities at the institutions set forth in paragraph 2(c), provided such works or items subject to protection are part of the collections of such institutions. This provision is without parallel in the Czech Copyright Act.

To this provision one must also mention the interpretive provisions of the Regulation on the Information Society, which is contained in Recital No. 40, in a “preamble” as it were to this Regulation:

“(40) Member states may stipulate an exception or limitation on behalf of certain non-profit organizations such as publicly accessible libraries or similar institutions as well as archives. Such exception or limitation, however, would be limited to certain special cases where the right to duplicate applies. Such exception or limitation should not include use in connection with the on-line supply of protected works or other items subject to protection. This regulation should have no affected on the possibility of member states to limit the express right to public lending under Article 5 of Regulation 92/100/EHS. It is therefore necessary to support special agreements or licenses that give preference to such organizations and the purposes that it serves without creating unbalances.”

The provisions cited imply that on-line supply of documents generally cannot be included in any of the copyright limitations under a system that would exclude author’s consent for such use. In light of this provision it is also necessary to interpret (narrowly) the above-cited Article 5(3)(n) of the Regulation on the Information Society.

It is also interesting to recall some of the provisions of other recitals of the Regulation on the Information Society that may serve as interpretive aids to the Regulation and that can be a guideline for the future legal framework of digital distribution under the Copyright Act.

(31) Among the various groups of bearers of rights as among various categories of bearers of rights and users of protected items subject to protection **adequate balance of rights and interests** must be secured. The current exceptions and limitations of rights stipulated by member states must be re-evaluated with respect to new electronic media. Current differences in exceptions and limitations of certain limited operations have direct negative effects on the functioning of the internal market in the area of copyrights and rights associated therewith. Such differences could highlight further development of international use of works and development of activities that go across borders. To secure the required functioning of the internal market such exceptions and limitations must be defined in a more harmonic way. The degree of harmonization should stem from the impact of such exceptions and limitations on the smooth functioning of the internal market.

The balance of the rights and interests of the author on the one hand and of the users on the other is the most often quoted motto of the Regulation on the Information Society. This is also why the longest debate in the European Parliament occurred regarding Article 5 of this Regulation which resolves precisely the detailed enumeration of permitted exceptions and limitations on copyrights.

(18) This Regulation has no effect on the measures in member states relating to administration of rights e.g. **extended collective licenses**.

The Copyright Act treats extended collective licenses in the provisions of Section 101(9), which extend the impact of collective agreements in the field of public operation, broadcasting and operation of transmissions to all works of the same kind, even if the collective administrator does not have them in his repertoire. One way to resolve digital distribution is thus also to introduce an analogous principle for digital distribution. If the collective administrator via a collective agreement granted consent to digital distribution, the result would be that he would be granting it e.g. in relation to all literary (scientific) works. The question is whether there is a collective administrator in the Czech Republic who should have the requisite authorization from the Ministry of Culture to perform collective administration for the area of providing access to documents via internet.

If an inquisitive person was looking for the relevant rights (methods of use), i.e. duplication (Section 13 C.A.) and sharing with the public (Section 18(1) and (2) C.A.) of literary works in the authorization to collective administration issued by the Ministry of Culture under Section 106(7) C.A., he would not find them. Just because this is a decision that is only declaratory in nature, i.e. a decision by which the Ministry of Culture should have only harmonized the authorization issued under the previous law, it does not mean that no collective administrator would have the proper authorization. The civic association DILIA, Theatre and Literary Agency, (Company ID no. 65401875) with registered seat in Prague 9, Krátkého 1 (hereinafter "DILIA"), which is a collective administrator of rights to literary works, both artistic and scientific, and which is known to libraries especially as the collector of compensatory remuneration for reprography, was included by the Ministry of Culture in its original constitutive decision on granting authorization to the performance (at that time) of collective administration by the Ministry of Culture in 1997 to have these rights (methods of use), as "broadcasting of works (literary artistic and scientific) by radio or television or their transmission by other technical means". Internet undoubtedly is this other technical means. DILIA is thus authorized precisely on the basis of this constitutive decision of the Ministry of Culture of 1997 to perform collective administration also in the area of providing access to literary works via internet.

DILIA thus has authorization to perform collective administration for providing access to literary artistic and scientific works via internet. The next question of course is, whether it is actually ready and willing to collectively administer in this field. The fact that it is to a certain degree willing to collect remuneration for reprography even in cases of digital distribution⁴, gives clear hope that DILIA would be willing and able to collectively administer in the area of digital distribution of documents. Assuming there would be an amendment to the Copyright Act in this sense, that the above-described principle of extended impact of collective agreements would relate also to a certain type of on-line use, this would also be an ideal legal framework for libraries for their on-line services.

⁴ see in this regard Doc. JUDr. Martin Boháček, CSc.: Licensing agreements in relation to libraries, Magazine of the National Library, no. 4/2001, (in part 4 of the article, 4.2.1 F).

PŘÍPRAVA NOVELY AUTORSKÉHO ZÁKONA

Hana Masopustová

Archivy, knihovny, muzea a galerie spravují duševní bohatství minulosti i současnosti. K tomu, aby plnily svou základní úlohu, tj. zpřístupňovat tyto kulturní statky veřejnosti, jim slouží několik právních norem a jednou z nich je i autorský zákon č. 121/2000 Sb., který nabyl účinnosti právě před čtyřmi roky. O autorském zákoně a zpřístupňování digitálních dokumentů jsme slyšeli příspěvek paní doktorky Dagmar Hartmanové. Mým úkolem je hovořit na téma novelizace autorského zákona, která nepochybně bude vycházet z dosavadních poznatků aplikace autorského zákona a jejím hlavním záměrem je doladit některá ustanovení, která se v praxi ukázala nedostatečná, nejasná nebo neúplná s ohledem na stávající evropskou a mezinárodní legislativu.

S jakými hlavními problémy se muzea a galerie setkávají v denní praxi, je uvedeno v dopisech Asociace muzeí a galerií ČR a Rady galerií ČR z února letošního roku. Poukazují zejména na nedostatečnou úpravu získávání informací o držitelích autorských práv nežijících autorů, na problematiku licenčních smluv a na problematiku užití děl pro komerční i nekomerční tisky doprovázející výstavy. Dále poukazují na ochranu sbírkových předmětů před pořízováním kopií pro komerční účely, na nekomerční užití děl hudebních a literárních v souvislosti s požadavky ochranných svazů a na úhradu poplatků na kopírování dokumentů. Své poznámky soustředím na tuto problematiku a druhou část věnuji úvahám o novelizaci autorského zákona z hlediska knihoven.

Nejdříve tedy k problematice muzeí a galerií.

Informace o držitelích autorských práv nežijících umělců

I podle současné právní úpravy, tj. podle § 100 odst. 1 písm. e) autorského zákona č. 121/2000 Sb. je kolektivní správce práv povinen vést rejstřík smluvně zastupovaných nositelů práv, který smí obsahovat pouze údaje nezbytné k výkonu kolektivní správy.

Tato úloha kolektivních správců práv bude posílena i návrhem, aby kolektivní správci práv měli právo požadovat potřebné údaje z informačního systému evidence obyvatel (zákon č. 133/2000 Sb., o evidenci obyvatel a rodných číslech).

Stejně oprávnění obsahuje i návrh zákona, kterým se novelizuje stávající předpis o Státním fondu ČR pro podporu a rozvoj české kinematografie, a kterým se při novelizaci budeme inspirovat.

Podle tohoto návrhu bude Ministerstvo vnitra, krajské úřady a obecní úřady obcí s rozšířenou působností poskytovat Fondu na vyžádání z informačního systému evidence obyvatel údaje o zemřelých autorech, popřípadě nositelích autorských majetkových práv, a to:

1. jméno, případně jména, příjmení, rodné příjmení
2. datum narození
3. rodné číslo
4. adresu místa trvalého pobytu včetně předchozích adres místa trvalého pobytu
5. datum, místo úmrtí a adresu posledního místa trvalého pobytu; jde-li o úmrtí občana mimo území České republiky, stát, na jehož území k úmrtí došlo
6. den, který byl v rozhodnutí soudu o prohlášení za mrtvého uveden jako den úmrtí.

Udělení oprávnění k výkonu práva dílo užít

Jde o problematiku licenčních smluv s autorem, tj. nositelem autorského práva. Podle stávající koncepce autorského zákona má jen autor podle § 12 právo své dílo užít a udělit jiné osobě smlouvou oprávnění k výkonu tohoto práva. Jiná osoba může dílo užít bez udělení takového souhlasu pouze v případech stanovených autorským zákonem – jde o výjimky z práva autorského ve formě bezúplatných či úplatných zákonných licencí.

Muzeum či galerie tedy vystupuje v těchto autorskoprávních vztazích jako nabyvatel licence, tj. práva dílo užít určitým způsobem. Protože licenční smlouva je autorskoprávním dvoustranným úkonem subjektů soukromého práva, byť by šlo na jedné straně o instituci veřejnoprávní, nezbyvá než vést jednání k uzavření smlouvy a dohodnout rozsah užití díla. Není-li na jedné straně vůle k jejímu uzavření, neexistuje moc (ani soudní), která by chybějící projev vůle nahradila.

Stejně tak, ale nemusí být muzeum či galerie vždy jen uživatelem díla na základě licence s právem poskytovat podlicence. Může být třeba také pro autora kulturní agenturou, která zprostředkuje uzavření smlouvy s uživatelem, např. jiným vystavovatelem nebo vydavatelem publikace o výtvarném umění, ve které jsou zahrnuta reprodukováná díla z muzea či galerie. K takové činnosti je třeba živnostenského oprávnění a jde o živnost ohlašovací volnou.

Možností je více a již nyní právní předpisy umožňují rozmanitost smluvního ujednání mezi autorem a muzeem či galerií jako nabyvatelem licence nebo jako zprostředkovatelem uzavření licenční smlouvy pro další uživatele.

Ochrana sbírkových předmětů muzeí a galerií před pořizováním kopií pro komerční účely

Podle mého názoru je nejlepší ochranou sbírkových předmětů jejich využívání samotnými muzei a galeriemi pro komerční účely. Kdykoli jsem v zahraničí navštívila nějaká muzea či galerie vždy měly obchod, ve kterém prodávaly pohlednice, publikace, reprodukcce, videokazety, různé předměty s reprodukcemi na různých hmotných podkladech z děl zařazených do sbírek těchto subjektů apod. V žádných jiných obchodech než právě v muzejních či galerijních obchodech jsem neviděla takovou škálu sbírkových předmětů využitých ke komerčním účelům.

Nekomerční užití děl hudebních a literárních – úhrada poplatků za užití ochranným svazům

Ochranné svazy uzavírají licenční smlouvy, popř. vybírají odměny v souvislosti s užitím děl, výkonů a záznamů podle oprávnění uděleného Ministerstvem kultury. V případě muzeí a galerií jde o veřejné provozování literárních a uměleckých děl, a to živě nebo ze záznamu. K tomuto užití existují tarify, které kolektivní správci práv uplatňují při uzavírání licenčních smluv. Jak bylo již dříve uvedeno, licenční smlouva je dvoustranným právním úkonem a k jejímu uzavření je třeba souhlasu obou stran. Muzea a galerie mají možnost při jednání o výši licenční odměny uplatnit všechny výhody, např. nekomerční povahu akce apod. Autorský zákon v § 101 umožňuje, aby se licenční smlouvy uzavíraly na vyšší úrovni, např. na úrovni asociace sdružující uživatele. Tady je prostor např. pro Asociaci muzeí a galerií České republiky, která může vyjednat pro své členy příznivější podmínky, než jaké by vyjednalo každé jednotlivé muzeum či galerie. Obdobné složité jednání absolvovala v uplynulém roce Národní knihovna, když vyjednávala s kolektivními správci více jak rok smlouvu o půjčování zvukových záznamů. Smlouva byla nakonec sjednána a obsahuje i řadu významných ustanovení ve prospěch knihoven i autorů. Autorský zákon také umožňuje uzavření kolektivní nebo hromadné smlouvy prostřednictvím jednoho či více zprostředkovatelů jmenovaných k tomu účelu ministerstvem s nezávislých odborníků. I tuto úpravu lze při sjednávání smluv využít.

Kopírování dokumentů – úhrada poplatků

Autorům náleží podle § 25 autorského zákona odměna v souvislosti s rozmnožováním díla pro osobní potřebu. Tato odměna se vybírá z dovážených a vyráběných přístrojů umožňujících rozmnožování zvukových a zvukově obrazových záznamů a také rozmnožování na podkladě tiskové předlohy. Vedle této odměny náleží autorům též odměna z rozmnožovacích služeb pomocí fotografické techniky, např. xeroxů, kterou platí ten, kdo na objednávku pro osobní potřebu objednatele zhotoví tiskovou rozmnoženinu díla. Odměna činí za jednu tiskovou rozmnoženinu černobílou deset haléřů a za barevnou dvacet haléřů. Odměna se platí dvakrát ročně příslušnému kolektivnímu správci, kterým je v případě

tiskových rozmnoženin Díla. Ve vztahu ke knihovnám a archivům nevidí Ministerstvo kultury při aplikaci této zákonné úpravy žádný problém.

A nyní k připravované novelizaci autorského zákona

Pokud jde o novelizaci autorského zákona, je třeba předeslat, že lhůta pro předložení vládě byla posunuta na březen 2005. Posunutí termínu souvisí s poslaneckým návrhem na novelizaci autorského zákona, který Sněmovna minulý týden schválila a nyní ho bude projednávat Senát. Poslaneckým návrhem se vylučuje povinnost platit odměnu za provozování vysílaných děl, výkonů a zvukových či zvukově obrazových záznamů pomocí televizního a rozhlasového přijímače umístěného v hotelových pokojích. Tedy shrnuto vylučují se z povinnosti platit odměny komerční subjekty, jakými jsou hotely, pensiony, ubytovny apod. Tento návrh není v souladu s Bernskou úmluvou ani se směrnicí o harmonizaci některých aspektů práva autorského a práv s ním souvisejících v informační společnosti. Ukazuje se, že právo, které trvá mezinárodně téměř sto let, v případě provozování rozhlasového vysílání děl prostřednictvím rozhlasových přijímačů umístěných v hotelových místnostech, lze v České republice rozhodnutím zákonodárského sboru zcela zrušit.

Proto novela předkládaná Ministerstvem kultury musí napravovat i tyto chyby.

Předběžný rozsah novelizace autorského zákona obsahuje cca 65 bodů. Nyní pracujeme na legislativním textu, který bude posuzován v širší pracovním týmu i za účasti zástupce knihoven.

Pokud jde o knihovny, navrhujeme upravit úplatné a bezúplatné zákonné licence v samostatné paragrafu nazvaném Knihovní licence. Podle tohoto navrhovaného ustanovení, nezasáhne do práva autorského (bezúplatné zákonné licence) knihovna, archiv a jiné nevýdělečné školské, vzdělávací a kulturní zařízení (dále jen knihovna)

- a) zhotoví-li rozmnoženinu díla pro své archivní a konzervační účely,
- b) půjčuje-li prezenčně originály nebo rozmnoženiny vydaných děl nebo jejich zvukové či zvukově obrazové záznamy a počítačové programy,
- c) sděluje-li nebo zpřístupňuje-li díla, která nejsou předmětem prodeje nebo licenčních podmínek, jednotlivým členům veřejnosti pro účely výzkumu nebo soukromého studia prostřednictvím k tomu určených počítačů ve svých prostorách a jsou-li tato díla součástí jejich sbírek.

Úplatnou licence zvažujeme pro absenční půjčování rozmnoženin vydaných literárních děl v knižní podobě včetně takových děl, jejichž neoddělitelnou, samostatně neprodejnou součástí je zvukový či zvukově obrazový záznam nebo počítačový program Absenční půjčování počítačových programů jako takových však nebude dovoleno. Právo na odměnu bude povinně kolektivně spravovaným právem. Současně lze upravit v zákoně (podle návrhu knihoven) nebo ve smlouvě uzavřené s kolektivním správcem určité kategorie knihoven, u kterých nebude uplatněno právo na odměnu za absenční půjčování vydaných literárních děl.

Knihovny budou moci využít i stávající a tradiční výjimky z práva autorského, jako např. užití zveřejněného díla v přednášce výlučně k účelům vědeckým nebo vyučovacím či k jiným vzdělávacím účelům (§ 31 písm c) v rozsahu opodstatněném sledovaným nekomerčním účelem, zhotovení rozmnoženiny pro osobní potřebu na podkladě tiskové předlohy (§ 25) apod.

Výjimka se nebude vztahovat na rozmnoženiny chráněných děl v souvislosti s on-line dodávkami v rámci knihovních služeb. Předpokladem je, aby s rozmnožováním ve formě elektronické vyjádřil souhlas vydavatel. Zvážíme možnost, aby se ustanovení § 101 odst.

9 o hromadných smlouvách s rozšířeným účinkem na nezastupované autory kolektivním správcem vztahovalo i na tato užití.

Knihovna je zhotovitelem databáze a má již nyní podle § 88 a násl. autorského zákona zvláštní práva zhotovitele databáze; toto ustanovení jí umožňuje uzavírat licenční smlouvy na zužitkování a vytěžování celého obsahu databáze nebo její kvalitativně nebo kvantitativně podstatné části.

V autorském zákoně bude zařazeno samostatné ustanovení upravující výjimky z práva autorského pro zdravotně postižené, zejména pak zrakově postižené ve větším rozsahu než dosud. Uvažujeme i o tom, aby nekomerční subjekty měly možnost pro těžce zrakově postižené osoby opatřovat záznamy audiovizuálních děl zvukovým popisem děje. Již nyní existuje několik českých filmů takto opatřených se souhlasem jejich výrobců. Navrhujeme též, aby současná výjimka z práva na hmotné rozmnožování a rozšiřování výhradně pro potřeby zdravotně postižených a k nevýdělečným účelům se týkala i nehmotného šíření děl jejich elektronickým sdělováním.

PREPARATION OF AN AMENDMENT TO THE COPYRIGHT ACT

Hana Masopustová

Archives, libraries, museums and galleries administer the intellectual wealth of the past and present. In order for it to fulfill its basic function, i.e. to provide access for the public to these cultural assets, there are several legal standards available, one of which is the Copyright Act No. 121/2000 Coll., which came into force exactly four years ago. We have already heard from Dr. Dagmar Hartmanová about the Copyright Act and providing access to digital documents. My task is to talk on the subject of an amendment to the Copyright Act which undoubtedly will proceed from previous information of applying the Copyright Act and its main objective is to fine tune certain provisions that in practice have proved to be insufficient, unclear or incomplete with respect to current European and international legislation.

The kinds of main problems that museums and galleries encounter in daily practice is shown in the letters from February of this year of the Association of Museums and Galleries of the Czech Republic and the Council of Galleries of the Czech Republic. They point especially to the insufficient framework for obtaining information on holders of copyrights of non-living authors, to the problem of licensing agreements and the use of works for commercial and non-commercial printouts accompanying exhibitions. They also point to the protection of collection pieces from being copied for commercial purposes, to the non-commercial use of musical and literary works in connection with the requirements of protective federations and for remittance of fees for copying documents. I shall concentrate my comments on this issue and I shall devote the second part to the amendment to the Copyright Act from the viewpoint of libraries.

First to the problem of museums and galleries.

Information on holders of copyrights of non-living artists

Even under the current legal framework, i.e. Section 100(1)(e) of the Copyright Act No. 121/2000 Coll. the collective administrator of rights is obliged to maintain a register of contractually represented bearers of rights that may only contain data necessary to perform collective administration.

This task of collective administrators will be strengthened by the proposed bill so that collective administrators of rights will also have the right to request necessary data from the information system of citizen records (Act No. 133/2000 Coll., on Citizen Records and Birth Numbers).

The same authorization is also contained in the proposed bill amending the current regulation on the State Fund of the Czech Republic for Support and Development of Czech Cinematography, and which will be an inspiration for us in the amendment process.

According to this bill the Ministry of the Interior, regional authorities and municipal authorities with expanded powers will provide the Fund by request from the information system of citizen records data on deceased authors, or bearers of author's property rights, specifically:

- name, or first name, last name and maiden name
- date of birth
- birth number
- address of permanent residence including previous address of permanent residence
- date, place of death and address of last permanent residence; if it involves the death of a citizen outside the Czech Republic, then the country on whose territory the death occurred
- date shown in the court resolution pronouncing the death.

Granting authorization to exercise the rights to use a work

This is the matter of licensing agreements with an author, i.e. the bearer of the copyright. According to the current conception of the Copyright Act the author has the right pursuant to Section 12 to use his work and grant to another person the authorization to exercise this right. The other person may use the work without granting such consent only in cases stipulated by the Copyright Act; this is an exception to the copyright in the form of legal license either with or without a consideration.

The museum or gallery then stands out in such copyright relations as the acquirer of the license, i.e. the right to use the work in a certain manner. Because the licensing agreement is a copyright bilateral operation of private legal entities, even if one of the parties is a public institution, there is no choice but to conduct negotiations to conclude a contract and agree on the extent of use of the work. If one of the parties is unwilling to conclude a contract there is no power (not even by a court) that would substitute for the lack of expression of will.

Similarly, a museum or gallery need not always be only the user of a work based on a license with the right to grant a sub-license. For the author it can also be, for instance, a cultural agency that mediates contracts with the user, e.g. by another exhibitor or publisher of a fine art publication in which reproduced works from a museum or gallery are included. Such an activity requires a trade license authorization and is a notifiable free trade.

The possibilities are many and the law already allows diversity of contractual provisions between an author and a museum or gallery as the acquirer of a license or as the mediator of license agreements for other users.

Protection of collection pieces of museums and galleries from being copied for commercial purposes

In my opinion the best protection of museum articles is that they be used by the very same museums and galleries for commercial purposes. Whenever I visit a museum or gallery abroad there is always a shop where they sell postcards, publications, reproductions, videocassettes, various articles with reproductions on various materials from the works in the collection of such objects etc. In no shops other than in the museum or gallery shops did I see such a range of collection pieces used for commercial purposes.

Non-commercial use of musical and literary works – remittance of fees for use by protective federations

Protective federations conclude licensing agreements and collect remuneration in connection with the use of works, performances and recordings pursuant to authorization granted by the Ministry of Culture. In the case of museums and galleries this is public operation of literary and artistic works, either live or recorded. There are tariffs for such use that the collective administrators of rights apply when concluding licensing agreements. As mentioned earlier, a licensing agreement is a bilateral legal operation and must have the consent of both parties to be concluded. Museums and galleries when negotiating the amount of licensing remuneration have the possibility to apply all advantages, e.g. non-commercial character of the action etc. Copyright Act Section 101 allows licensing agreements to be concluded at a higher level, e.g. at the level of an association of federated users. Here there is room, for example for the Association of Museums and Galleries of the Czech Republic, which can negotiate for its members more attractive conditions than would be negotiated by each individual museum or gallery. The National Library went through similarly complicated negotiations in the past year when it negotiated with collective administrators more than a year on an agreement on lending audio recordings. The agreement was finally arranged and also contains a number of significant provisions for the benefit of libraries and authors. The Copyright Act also allows conclusion of collective agreement by means of one or more mediators appointed for this purpose by the Ministry with independent experts. This legal framework can be used when arranging agreements.

Copying documents – remittance of fees

Authors under Section 25 of the Copyright Act are due remuneration in connection with duplication of a work for personal needs. Such remuneration is collected from imported and manufactured machines that allow duplication of audio and audiovisual recordings and also duplication based on print templates. Besides this remuneration authors are also due remuneration from duplication services with the aid of photographic technology e.g. Xeroxes, which is paid by the one who makes the printed duplication of the work by order for the personal need of the customer. Remuneration for one printed black-and-white duplicate is 0.01 CZK and for color 0.20 CZK. Remuneration is paid twice a year to the respective collective administrator, which in the case of printed duplicates is Dilia. In relation to libraries and archives the Ministry of Culture sees no problem when applying this legal framework.

And now to the amendment under preparation

As far as the amendment to the Copyright Act is concerned, it must be prefaced that the deadline for submission to the government was moved to March 2005. The change of the deadline relates with the Chamber of Deputies' proposal to amend the Copyright Act which they approved last week and will now be discussed in the Senate. The proposed bill of the Chamber of Deputies excludes the obligation to pay remuneration for operation of transmission of works, performances and audio or audiovisual recordings with the aid of television and radio receivers located in hotel rooms. In summary it excludes commercial entities such as hotels, pensions, hostels etc. from the obligation to pay remuneration. This bill does not comply with the Bern Convention nor with the regulations on harmonizing certain aspects of copyrights and rights associated therewith in the Information Society. It shows that a right, which has existed internationally nearly a hundred years, in the case of operation of radio transmission of works via radio receivers located in hotel rooms, can be completely cancelled in the Czech Republic by the decision of legislators.

For this reason the preliminary amendment submitted by the Ministry of Culture must rectify these errors.

The preliminary scope of the amendment to the Copyright Act contains about 65 points. We are now working on the legislative text that will be assessed in the broader working team and with the participation of library representatives.

As far as libraries are concerned, we propose to modify legal licenses with and without a consideration in a separate paragraph called "Library Licenses". Under this proposed provision, a library, archive or other non-profit scholastic, education or cultural facility (hereinafter "library") will not interfere with copyrights (legal licenses without consideration)

- if it makes a duplicate of a work for its own archive or conservation purposes,
- if it lends for use on its premises originals or duplicates of published works or their audio or audiovisual recordings and computer programs,
- if it shares or provides access to works that are not the subject of sale or licensing conditions, to individual members of the public for purposes of research or private study by means of designated computers on its premises and if such works are part of their collections.

We are thinking about a license with a consideration for off-premise lending of duplicates of published literary works in book form including such works whose inseparable, independently unsellable part is an audio or an audiovisual recording or computer program. However, off-premise lending of computer programs as such will not be permitted. The right for remuneration will be an obligatorily collectively administered right. At the same time it is possible to treat a certain category of libraries in the law (according to the proposal of the libraries) or in an agreement concluded with a collective administrator, for which the right for remuneration for off-premise lending of published literary works will not be applied.

Libraries will also be able to use the existing and current exceptions to copyrights such as use of a published work in a lecture exclusively for scientific, instructional or other

educational purposes (Section 31(c)) to the extent of reasonably pursued non-commercial purposes, making duplicates for personal needs based on print templates (Section 25) etc.

The exception will not relate to duplicates of protected works in connection with on-line supplies as part of library services. A prerequisite is that the duplication in electronic form expresses the consent of the publisher. We are considering the possibility that the provisions of Section 101(9) on collective agreements with extended effect for unrepresented authors by a collective administrator relate also to this use.

A library is the maker of a database and already has under Section 88 et seq. of the Copyright Act the special right of maker of a database; these provisions allow it to conclude licensing agreements for utilization and profit of the entire contents of the database or qualitatively or quantitatively substantial part thereof.

The Copyright Act will also include separate provisions laying out exceptions to the Copyright Act for physically handicapped, especially visually impaired, to a greater extent than before. We are also considering that non-commercial entities have the opportunity for seriously visually impaired people to be provided with recordings of audiovisual works with an audio description of the action. There are already now several Czech films with such arrangements with the consent of their producers. We also propose that the current exception of the right for tangible duplication and transmission exclusively for the needs of physically handicapped and for non-profit purposes should relate also to the intangible transmission of works by electronic sharing.

„ČESKÁ MUZEA“ - PROJEKT VIRTUÁLNÍ EXPOZICE ČESKÉHO MUZEJNICTVÍ

Jiří Žalman

Projekt, o kterém budu mluvit, jsem poprvé prezentoval, spolu s kolegou Novotným, na semináři věnovanému digitalizaci v archivech, galeriích, knihovnách a muzeích, který se konal v Národním technickém muzeu letos v dubnu a prezentace byla publikována v Rozpravách Národního technického muzea v Praze č. 185. Pro vás, kdo jste můj příspěvek tudíž již slyšeli nebo si jej přečetli, uvedu nejprve to, co se od dubna změnilo. Nic méně a nic více než to, že padlo rozhodnutí, kdo bude realizátorem projektu a jak bude projekt financován. Je to rozhodnutí pro realizaci projektu zcela zásadní a seznámím vás s ním v průběhu svého příspěvku.

Dříve než Vás seznámím se záměrem projektu „ČESKÁ MUZEA“, jehož cílem je zprostředkování komplexní informace o českém muzejnictví prostřednictvím INFORMAČNÍHO SYSTÉMU S DÁLKOVÝM PŘÍSTUPEM, dovoluji mi, abych se velmi stručně zmínil o některých muzeologických aspektech digitalizace sbírek muzeí. Domnívám se totiž, že připomínat při každé příležitosti obecné principy a zásadní důvody každého projektu je zárukou, že se v každodenním „pábení“ neztratí smysl našeho počínání, což se občas i u těch nejzářivějších projektů, žel, stává.

Smyslem muzeí není shromažďování a správa sbírek, ale získávání poznatků o světě, t.j. o přírodě a společnosti, „muzejním způsobem“, t.j. prostřednictvím zvláštního poznávacího a hodnotícího vztahu ke skutečnosti, který nazýváme **muzealitou**. Ten vztah se realizuje tím, že z původního prostředí jsou vybírány věci – přírodniny nebo lidské výtvořky, mající schopnost vypovídat o světě. Existence sbírek je tudíž pro „muzejní způsob“ získávání poznatků o světě *nezbytným předpokladem*.

Efektivita naplňování onoho smyslu muzeí je obecně nízká, protože ten „muzejní způsob“ je velmi komplikovaný, zdoluhavý, pracný a nákladný, zvláště je-li omezen na tzv. klasické formy muzejní prezentace a interpretace sbírek, jimiž jsou muzejní výstavy, muzejní programy, muzejní publikace a poskytování sbírkových předmětů badatelům. Výsledkem je, že naprostou většinu sbírkových předmětů dosud nikdo nikdy nevidě a ani na tom nelze klasickými prostředky něco podstatného změnit.

Uvádí se 12% využitelnost sbírek. Paradoxem je, že tvorba sbírek je pro naplňování smyslu muzeí nezbytná, ale s nárůstem počtu sbírkových předmětů jejich využitelnost klesá. Dovodím to na několika číslech:

Věřte nebo nevěřte, ale v roce 1946 se počet sbírkových předmětů v českých, moravských a slezských muzeích odhadoval – na základě šetření, které provedl Svaz československých muzeí – na 4 miliony. Dnes uchovávají muzea kolem 65 milionů věcí. Zhruba za půl století se tedy počet sbírek zvýšil 16x. Zkusme si představit, jaká by byla situace za 100 let, kdyby zůstal tento trend zachován. Budeme-li předpokládat, že se za každých dalších 50 let počet sbírek zvýší, díky lepší selekci a vyprázdněnosti některých zdrojů nikoliv 16x, ale třeba jen 5x, bude v našich muzeích na konci tohoto století kolem 650 milionů sbírek!

Jak jsem již uvedl, dnes se využitelnost sbírek těmi klasickými způsoby odhaduje na 12%. Kdyby tomu tak bylo, pak je z těch dnešních 65 milionů sbírek využíváno necelých 8 milionů. Když přijmeme vizi, že na konci století bude sbírek cca 650 milionů, nelze si ovšem ani s velkou fantazií představit, že by bylo využíváno 80 milionů věcí. Kde by se vzaly další výstavní sály, ale kde by se vzali i další návštěvníci? Připusťme tedy, že bychom dokázali využívat dvojnásobek předmětů než dnes, tedy 16 milionů. V tom případě ale využitelnost už nedosáhne ani 2,5%!!

Jednoznačně z toho plyne, že zvyšovat efektivitu využívání sbírek pouze klasickými metodami nelze, a vlastně jedinou možností tedy je využívat vedle forem klasických i formy jiné.

Průlom do staletého vnímání muzeí výhradně prostřednictvím klasických muzejních forem prezentace a interpretace sbírek, což je ale, jak všichni víme, pouze ona příslovečná špička ledovce, přinesly až internetové stránky muzeí a galerií a zejména dvě databáze – nejprve databáze muzeí a galerií Asociace muzeí a galerií České republiky a později centrální evidence sbírek (CES) Ministerstva kultury, která je – mimo jiné – veřejnosti přístupným informačním systémem. Jejich prostřednictvím má veřejnost poprvé možnost získat alespoň trochu ucelený přehled o sbírkách i o jejich správách, t.j. o muzeích a galeriích.

Nutno ale přiznat, že obě zmiňované databáze, jakkoliv je jejich význam mimořádný, nejsou pro veřejnost zatím příliš přitažlivé. Zejména proto, že zatím chybí obrazové informace o muzeích a galeriích i o jejich sbírkách.

To jsou základní východiska projektu, pracovně nazvaného “Česká muzea”, který hodlá Ministerstvo kultury v následujících letech podporovat a s nímž vás nyní seznámím.

Projekt by měl být základním nástrojem realizace úkolu č. 2 článku II.3.5. Koncepce účinnější péče o movité kulturní dědictví v České republice na léta 2003-2008 (koncepce rozvoje muzejnictví), kterou vzala na vědomí vláda České republiky svým usnesením ze dne 22. ledna 2003 č. 87.

Úkolem ministerstva není vlastní realizace projektu, ale zpracovat zadání projektu a v jeho rámci zajistit podporu, včetně finanční, a rozumně jeho realizaci koordinovat.

Protože se jedná o projekt týkající se postupně celého českého muzejnictví, je nezbytné si ujasnit jaká je aktuální situace českého muzejnictví, do níž takto ambiciózní projekt vstupuje.

STAV ČESKÉHO MUZEJNICTVÍ V DOBĚ, KDY SE PROJEKT PŘIPRAVUJE

1.1. České muzejnictví v letech 1990 - 2003

V roce 1990 se české muzejnictví nacházelo ve stavu značné zanedbanosti.

Zanedbanost se týkala zejména stavu depozitářů a z toho vyplývala i zanedbanost správy sbírek. Zcela nevyhovující bylo také technické vybavení muzeí, tj. vybavení pracoven, laboratoří a dílen, pokud tyto provozy vůbec existovaly.

Většina stálých expozic byla zastaralá a řada z nich byla poplatná době, v níž vznikaly.

Až jako tragická se jevila vybavenost muzeí pro návštěvníky a ochrana objektů a sbírek před krádežemi a vloupáními.

Nevymahatelný zákon o muzeích a galeriích, kdy směrnice pro správu sbírek byly pouze jakýmsi metodickým pokynem, neposkytoval odpovídající legislativní rámec zejména pro evidenci sbírek, která byla proto v řadě muzeí opomíjena a byla často zcela neprůkazná.

Aniž se tento stav do dnešního dne podařilo zcela napravit, mnohé napraveno bylo:

- § Investice do rekonstrukcí a výstavby objektů dosáhly téměř 5 miliard Kč, muzea a galerie tak získaly řádově desítky tisíc metrů čtverečních úložné plochy, některé depozitáře mají i po stránce technického vybavení a monitorování bezpečnosti prostředí špičkové parametry.
- § Řádově stamilionové dotace, zejména z programu ISO, podstatně zvýšily vybavení muzeí a galerií počítačovou technikou, bezpečnostními systémy a zlepšily přístrojové vybavení dílen a laboratoří, pomohly doplňovat sbírky o nové přírůstky.
- § Většina z více než 400 stálých expozic muzeí a galerií prošly nezbytnou reinstalací, zpřístupněny byly desítky expozic zcela nových.

- § Muzea a galerie každoročně připravují pro návštěvníky více než 2000 výstav, uskutečnila se i řada výstav zcela mimořádných, včetně mezinárodních, a to jak v tuzemsku, tak v zahraničí.
- § Byl přijat nový zákon o ochraně sbírek muzejní povahy a postupně se výrazně zlepšila úroveň správy sbírek. Novelou tohoto zákona, která nabyla účinnosti 1. října t.r., je navíc stanoveno, že muzea jsou poskytovateli standardizovaných veřejných služeb, tedy že tu jsou pro veřejnost.
- § Probíhají nebo se připravují další projekty rekonstrukcí a výstavby budov pro depozitáře i expozice muzeí a galerií.

1.2. Úkoly pro následující období

Lze konstatovat, že úroveň zanedbanosti českého muzejnictví výrazně poklesla, byly vytvořeny alespoň základní podmínky, kdy je možné věnovat v mnohem větší míře pozornost, kromě pro samotnou existenci muzeí nezbytného zajišťování prostorových a technických předpokladů, také finálním produktům činnosti muzeí a galerií. Těmi jsou prezentace sbírek veřejnosti, a to nejen prostředky klasickými, ale také s využitím moderních technologií, a prezentace poznatků o přírodě a společnosti, jichž jsou sbírky zdrojem.

PROJEKT „ČESKÁ MUZEA“ MÁ BÝT – VEDLE KLASICKÝCH EXPOZIC A VÝSTAV, PROGRAMŮ A PUBLIKACÍ – JEDNÍM Z DALŠÍCH PROSTŘEDKŮ, JAK SE UVEDENÝCH FINÁLNÍCH VÝSLEDKŮ DOBRAT.

2. KOMU JE PROJEKT URČEN

Projekt „Česká muzea“ je určen nejširší veřejnosti s tím, že se předpokládají i další, synergické, efekty, např. pro využívání sbírek k badatelským účelům a pro jejich ochranu.

3. ZADÁNÍ PROJEKTU (CÍLE A ZÁKLADNÍ PRINCIPY)

A. Cílem projektu je umožnit veřejnosti seznámit se s movitým kulturním dědictvím uchovávaným v muzeích a galeriích, a tyto nabyté znalosti využít pro celkovou kultivaci společnosti. Prostředkem, jak toho dosáhnout, je umožnit veřejnosti z jednoho portálu VSTUP do jakési virtuální expozice českého muzejnictví, prezentující:

- a) informace o správcích sbírek, tj. zejména o muzeích a galeriích, a veřejnosti přístupných objektech
- b) informace o sbírkách a jejich oborových částech, „podsbírkách“, v jejich celistvosti,
- c) obrazové katalogy vybraných „podsbírek“

Účelem projektu není prvoplánově vytvořit „centrální evidenci všech sbírkových předmětů“, ale ona „virtuální expozice“, do níž budou informace o muzeích a galeriích, o sbírkách a „podsbírkách“ a o sbírkových předmětech zařazovány jako „exponáty“, tj. výběrově a postupně, podle toho, jaká je jejich vypovídací hodnota o muzeu, galerii a sbírce.

B. Základní principy realizace projektu jsou:

- a) využití a propojení existujících a v informačních systémech s dálkovým přístupem veřejnosti již dostupných databází, jimiž jsou zejména:
 - § centrální evidence sbírek (CES) vedená podle zákona č. 122/2000 Sb., na Ministerstvu kultury
 - § databáze muzeí a galerií vedená v Asociaci muzeí a galerií České republiky
 - § informace o sbírkách a sbírkových předmětech, které jsou k dispozici na www stránkách muzeí a galerií

- § databáze sbírkových předmětů již zpracované muzei a galeriemi na elektronických nosičích
- b) postupné doplňování textových i obrazových informací o sbírkách a sbírkových předmětech podle stanovené metodiky a stanovených standardů
- c) kooperace projektu s programem Evropské komise na podporu digitalizace kulturního dědictví „MINERVA PLUS“
- d) realizace projektu tzv. stavebnicovým systémem, tj. postupným přidáváním dalších informací k již existujícím; tento princip zaručí, že první etapa realizace projektu již vlastně proběhla a je funkční, projektu nehrozí zánik, nebudou-li např. v některém období k dispozici potřebné finanční prostředky – může se pouze rozšiřovat a zkvalitňovat; nebude tedy budován „na zelené louce“, ale na základě již existujících databází
- e) v rámci kompatibility s programem „MINERVA PLUS“ a v rámci jeho vyšší využitelnosti se předpokládá, že portál „Česká muzea“ bude vytvářen také v anglické verzi

4. STAV PŘÍPRAVY ZADÁNÍ PROJEKTU

Pro přípravu zadání projektu byl vytvořen pracovní tým, jehož členy jsou zástupci ministerstva, AMG, muzeí a galerií, knihoven a další odborníci na digitalizaci.

Bylo rozhodnuto a to je to nové, co se stalo od dubna – že garantem projektu bude Ministerstvo kultury a realizátorem Národní muzeum. V tomto smyslu byla Národnímu muzeu doplněna zřizovací listina.

5. FINANCOVÁNÍ PROJEKTU

Na přípravu a realizaci projektu jsou na ministerstvu vyčleněny finanční prostředky.

6. CÍLOVÝ STAV PROJEKTU V ROCE 2008 Z POHLEDU UŽIVATELE

Z portálu „Česká muzea“ se uživatel dostane k textovým i obrazovým informacím:

- § o správcích sbírek, tj. o muzeích a galeriích
- § o sbírkách a „podsbírkách“ jednotlivých muzeí v jejich celistvosti
- § o sbírkových předmětech tvořících vybrané „podsbírky“, zpracovaných formou katalogů (s využitím jednak již existujících digitalizovaných souborů a jednak nově pořízených)

Na závěr znovu připomínám, že:

- § cílem projektu není „centrální evidence sbírkových předmětů“, ale „virtuální expozice“ českého muzejnictví, prezentující správce sbírek, rozsah sbírek, oborovou strukturu sbírek, významné soubory sbírkových předmětů, zvláště významné jednotlivé sbírkové předměty
- § smyslem projektu není v prvním plánu vytvořit „novou realitu“, ale propojením všeho použitelného, co již bylo vytvořeno, a „stavebnicovým“ doplňováním novou hodnotu postupně vytvořit v druhém plánu

Jsme si vědomi, že projekt lze zrealizovat pouze s podporou a ve spolupráci s odbornou veřejností, ale jsme přesvědčeni, že pokud se to podaří, jednalo by se o jeden z nejpozoruhodnějších projektů směřujících k prezentaci muzejnictví, k otevření jeho brány veřejnosti, ke zvýšení zájmu o něj a v neposlední řadě i k posílení vyjednávací síly při zajišťování finanční podpory muzejnictví z veřejných rozpočtů i od sponzorů.

“CZECH MUSEUMS” – PROJECT FOR THE VIRTUAL EXPOSITION OF CZECH MUSEOLOGY

Jiří Žalman

Before acquainting you with the aims of the “Czech Museums” project, the goal of which is the mediation of comprehensive information about Czech Museology via an INFORMATION SYSTEM WITH REMOTE ACCESS, allow me to very briefly mention some of the museological aspects of the digitization of museum collections.

The purpose of museums is not to gather and curate collections, but to gain knowledge about the world, i.e. about nature and society through the “museum method” which means via a particular cognitive and evaluative relationship to reality, which we refer to as **museality**. This relationship is realized thus: from the original environment, items are selected—natural or human creations having the ability to tell us something about the world. Thus, for the “museum method” of gaining knowledge about the world the existence of collections is *an indispensable prerequisite*.

The effectiveness of fulfilling this purpose of museums is generally low, as the “museum method” is very complicated, time-consuming, labor-intensive, and expensive, especially if it is limited to so-called classic forms of museum presentation and interpretation of collections, such as museums exhibits, museum programs, museum publications, and providing collection pieces to researchers. The result is that up to now the vast majority of collection pieces have never been seen by anyone, nor can this be substantially changed through classic means.

Twelve percent of the usability of collections is presented. The paradox is that the creation of collections is indispensable for fulfilling the purpose of museums, but with the growth of the number of collection pieces, their usability falls.

In 1946 the number of collection pieces in Czech, Moravian, and Silesian museums was estimated – on the basis of research performed by the Union of Czechoslovak Museums – at four million. Today, museums possess around 65 million items. Thus, in roughly half a century, there was a 16-fold increase in the number of collection pieces. We will attempt to show how the situation will be after 100 years if this trend continues. If we assume that every fifty years the number of collections increases not by a factor of 16 but by only a factor of five thanks to better selection and the exhaustion of some sources, at the end of this century there will be 650 million collection pieces in our museums!

It is clear from this line of reasoning that the effectiveness of using collections cannot be increased only through classic methods, and thus the only possibility is to use other methods alongside the classic forms.

Such are the basic starting points of the project with the working title of “Czech Museums”, which the Ministry of Culture intends to support in coming years and with which I will now acquaint you.

The project should be the basic tool for carrying out task no. 2 of Article II.3.5. of the concept of more effective care of the moveable cultural heritage of the Czech Republic in the period 2003-2008 (concept of development of museology), which the government of the Czech Republic noted in its Resolution No. 87 of January 22, 2003.

The task of the ministry is not to implement the project by itself, but to process the tasks of the project and within its framework to ensure support, including financial support and, within reason, to coordinate its implementation.

As this concerns a project progressively involving the entire Czech museology, it is necessary to make clear the current state of Czech museology which this ambitious project is approaching.

1. THE STATE OF CZECH MUSEOLOGY IN THE PERIOD WHEN THE PROJECT WAS PREPARED

1.1 Czech museology 1990 - 2003

In 1990, Czech museology fell into a state of considerable neglect.

The neglect concerned especially the state of depositories and from this came neglect of the administration of collections. Also completely unsatisfactory was the technical equipment of museums, i.e. equipment of offices, laboratories and workshops, if these operations even existed at all.

Most permanent exhibits were obsolete and a number of them were products of the time in which they were originated.

Museum equipment for visitors and for the protection of facilities and collections against theft and burglary proved to be almost tragic.

The unenforceable law on museums and galleries, when the guidelines for administering collections were only some kind of methodical instruction, did not provide a corresponding legislative framework especially for the registration of collections which was therefore neglected in a number of museums and was often completely inconclusive.

Without completely, successfully rectifying this situation up to now, much has been improved:

- Investment in renovation and construction of new facilities approaching almost CZK 5 billion; museums and galleries thus gained tens of thousands of square meters of storage space, and some depositories have top parameters, even with regard to technical equipment and monitoring of security.
- A number of grants worth hundreds of millions of crowns, especially from the ISO program, significantly increased the equipment of museums and galleries with computer technology, security systems and improved workshop and laboratory instruments and tools, and helped fill out collections with new acquisitions.
- Most of the more than 400 permanent exhibits of museums and galleries benefited from necessary reinstallation; dozens of completely new exhibits were made accessible.
- Museums and galleries, which annually prepare more than 2000 exhibits for visitors, held a number of quite extraordinary exhibits, including international exhibits, both domestically and abroad.
- A new law on the protection of collections of a museum nature was passed and gradually yet distinctly improved the level of administration of collections. An amendment of this law, which came into effect on October 1 of this year, further establishes that museums are providers of standardized public services, and thus exist for the public.
- Other projects for the renovation and construction of buildings for depositories and exhibits of museums and galleries are ongoing or being prepared.

1.2. Tasks for the following period

It can be stated that the level of neglect of Czech museology has fallen significantly, and that at least the basic conditions have been established where it is possible to give much greater attention to the necessary ensuring of space and technical requirements for the very existence of museums as well as to the final products of the activities of museums and galleries. These are presentations of collections to the public, and not only by classic means, but also with the use of modern technology, and presentation of knowledge about nature and society, which is the source of these collections.

THE "CZECH MUSEUMS" PROJECT SHOULD BE – BESIDES CLASSIC EXPOSITIONS AND EXHIBITS, PROGRAMS AND PUBLICATIONS – ONE OF SEVERAL MEANS OF ACHIEVING THE AFOREMENTIONED GOALS.

2. *WHOM THE PROJECT IS INTENDED FOR*

The “Czech Museums” project is intended for the widest public in that it expects further synergetic effects, for example, for the use of collections for research purposes and for their protection.

3. *PROJECT TASKS (GOALS AND BASIC PRINCIPLES)*

A. The goal of the project is to enable the public to become acquainted with the movable cultural heritage preserved in museums and galleries and to use the acquired knowledge for the complete cultivation of society. The means by which this is to be achieved is to allow the public, from one ACCESS portal, into a kind of virtual exposition of Czech museology presenting:

- a) information about the administration of collections, i.e. especially about museums and galleries, and facilities accessible to the public
- b) information about collections and their areas of expertise, “sub-collections”, in their entirety
- c) illustrated catalogue of selected “sub-collections”

The purpose of the project is not the first-plan creation of a “central register of all collection pieces”, but rather a “virtual exposition” containing information on museums and galleries, collections and “sub-collections”, and collection pieces classified as “showpieces”, i.e. selectively and progressively according to their informative value with regard to the museum, gallery or collection.

B. The basic principles for carrying out the project are:

- a) use and linkage of existing and, in information systems with remote access, databases already accessible to the public, especially:
 - a) Central Register of Collections (CES) maintained pursuant to Act No. 122/2000 Coll., at the Ministry of Culture
 - b) database of museums and galleries operated within the Association of Museums and Galleries of the Czech Republic
 - c) information about collections and collection pieces which is available on museum and gallery websites
 - d) database of collection pieces already transferred to electronic media by museums and galleries
- b) progressive completion of text and graphic information about collections and collection pieces according to established methods and standards
- c) cooperation of the project with the European Commission’s “MINERVA PLUS” program for the digitization of cultural heritage
- d) implementation of the project by the so-called sectional system, i.e. the progressive addition of further information to that already existing; this principle guarantees that the first stage of project implementation has already been conducted and is functional, that the project is not in danger of being terminated, and that there will not be a lack of necessary, available funding – the project can thus only expand and improve; it will not be built “from scratch”, but rather on the basis of already existing databases

- e) in the context of compatibility with the “MINERVA PLUS” program in the context of its greater usability, it is supposed that the “Czech Museums” portal will be created in an English version as well

4. *STATE OF PREPARATION OF PROJECT TASKS*

For preparing the tasks of the project, a working team was established whose members are representatives of the ministry, AMG, museums, galleries, and libraries, and experts on digitization.

It was decided—and this recently, since April—that the Ministry of Culture would be the guarantor of the project and that it would be implemented by the National Museum. For this purpose, the National Museum was provided a memorandum of association.

5. *FINANCING OF THE PROJECT*

Funding has been earmarked at the ministry to prepare and implement the project.

6. *FINAL STATE OF THE PROJECT IN 2008 FROM THE USER’S POINT OF VIEW*

From the “Czech Museums” portal, the user will reach text and graphic information:

- about the curators of collections, i.e. museums and galleries
- about collections and “sub-collections” of individual museums in their entirety
- about collection pieces comprising selected “sub-collections”, processed in the form of catalogues (with use on the one hand of already existing digitized files, and on the other hand newly created files)

In conclusion, I again offer a reminder that:

- the aim of the project is not “centralized record-keeping of collection pieces” but a “virtual exposition” of Czech museology, presenting the administrator of the collections, extent of the collections, domain structure of the collections, major sets of collection pieces, especially significant individual collection pieces
- the purpose of the project is not in the first plan to create a “a new reality”, but to connect everything useful which has already been created, and through “sectional” fulfillment progressively create new value in the second plan

We are aware that the project can be carried out only with support and in cooperation with the expert public, but we are convinced that if it is successful, it will be one of the most noteworthy projects aimed at the presenting museology, opening its gates to the public, increasing interest in it, and, last but not least, increasing negotiating power while securing financial support of museology from public budgets and from sponsors.

1. Tvorba a zpřístupňování digitálních sbírek v systému DigiTool

Díky rozvoji moderních informačních a komunikačních technologií neustále narůstá množství informací vytvářených, zpřístupňovaných a uchovávaných v digitální podobě. Není překvapující, že knihovny, archivy, muzea a jiné podobné památkové instituce hledají nástroje na správu existujících sbírek a na podporu nových projektů digitalizace. Hledají systém, který jim umožní zpřístupnit vlastní digitální sbírky jiným uživatelům a institucím, zabezpečí ochranu duševního vlastnictví a integritu dat.

Vhodné řešení přinášejí nástroje všeobecně označované jako systémy na správu digitálních objektů (Digital Assets Management System), které umožňují efektivně řídit a využívat digitální sbírky. Jedním z nich je systém DigiTool od společnosti Ex Libris, který představuje ideální řešení pro budování, správu a zpřístupňování digitálních sbírek.

Systém DigiTool (<http://digitool.cuni.cz>) obsahuje všechny nástroje potřebné pro budování jednotlivých digitálních sbírek. Dokáže pracovat s rozsáhlými soubory dat a poskytovat vlastnosti systému šitého na míru. Byl vyvinutý pro architekturu klient-server. Klient systému DigiTool má implementované bohaté funkce pro práci s digitálními objekty a metadaty, jako např. import/export dat, editace, kontrola přístupu, správa uživatelských účtů a profilů atd. Digitální objekty je možné do systému importovat jednotlivě nebo dávkově. Při importu dat systém DigiTool automaticky generuje náhledy digitálních objektů a textové dokumenty plnotextově zaindexuje. Navíc i některá technická metadata mohou být generována automaticky. Vytváření popisných záznamů usnadňuje množství předdefinovaných šablon a formulářů. Příbuzné záznamy digitálních objektů mohou být navzájem propojené hierarchickými vazbami – k jednomu popisnému záznamu se mohou vztahovat různé verze nebo formáty stejného digitálního objektu a k více popisným záznamům se může vázat jeden digitální objekt.

Speciální webové rozhraní usnadňuje import digitálních objektů a zpracování popisného záznamu ve formátu Dublin Core. Webové rozhraní mohou využívat vzdálení uživatelé pro vytváření osobní digitální sbírky, případně pro vkládání digitálních objektů do dočasné digitální sbírky dané instituce. Tyto sbírky jsou přístupné jen oprávněným uživatelům a zaměstnancům dané instituce, ne široké veřejnosti. Díky jednoduchým pracovním postupům si potom oprávnění zaměstnanci mohou prohlížet v těchto sbírkách záznamy, upravovat a doplňovat popisné záznamy podle potřeby a nakonec vybrat ty záznamy, které budou přidány do oficiální digitální sbírky dané instituce a přístupné všem uživatelům prostřednictvím internetu.

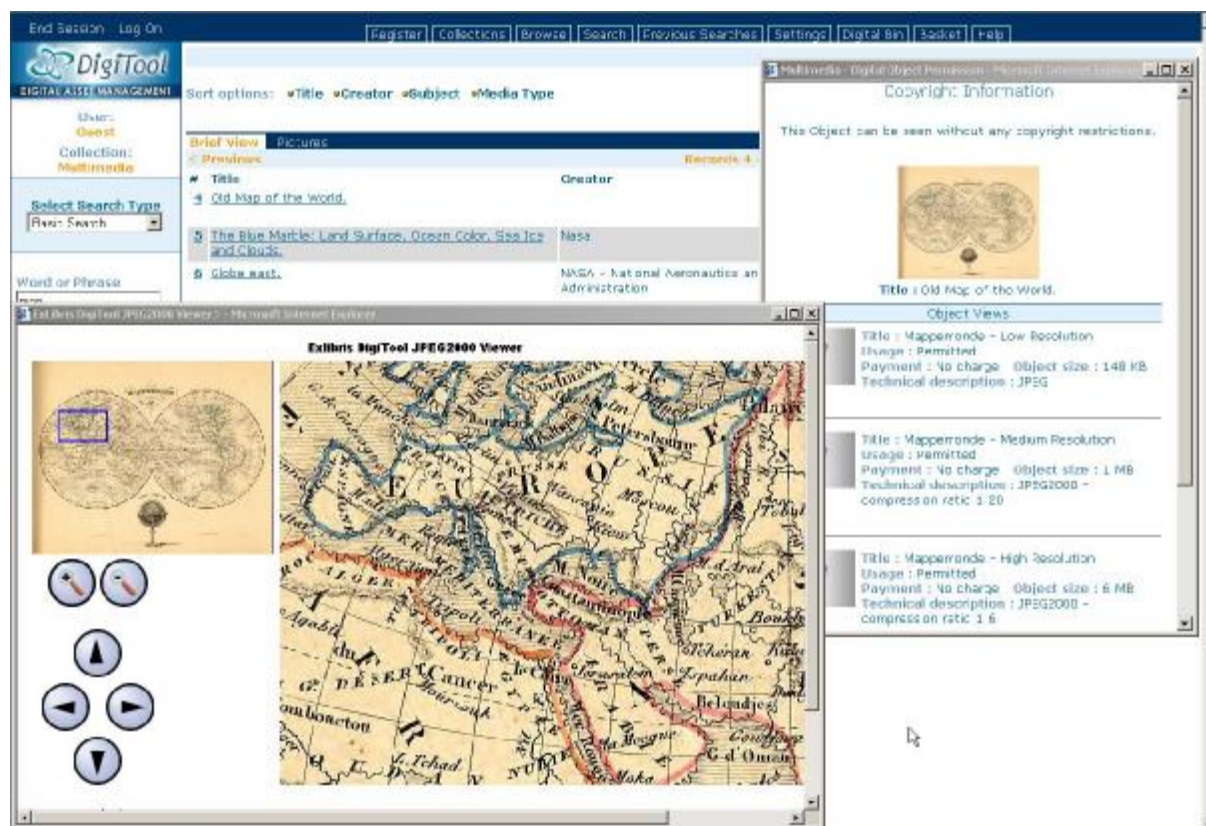
Sofistikované nástroje na vyhledávání nabízejí uživatelům různé způsoby vyhledávání – na základě metadat, prohledáváním plných textů, použitím zástupných znaků a logických operátorů. Výsledky vyhledávání je možné filtrovat, přidělovat jim váhu, třídit a uživatelům zobrazovat spolu s připojenými digitálními objekty a hierarchickými vazbami. Digitální objekty, jako např. obrázky, mohou být zobrazeny prostřednictvím standardních prohlížečů. Speciální rozhraní na listování usnadňuje postupné zobrazování nasnímaných vícestránkových dokumentů a monografií.

Bezpečnost dat je zabezpečena řízeným přístupem k digitálním objektům a nepřetržitou kontrolou integrity dat. Digitální objekty mohou být uloženy v souborovém systému, databázi Oracle nebo na vzdáleném serveru, dostupné prostřednictvím protokolu HTTP. Funkcionalita kontroly přístupu sleduje počet současných uživatelů, kteří si zobrazují konkrétní digitální objekt, a řídí přístup v závislosti na statusu a ID uživatele, zápisu do akademického kurzu nebo adresy IP.

Systém DigiTool umožňuje generovat velké množství podrobných datových sestav, díky kterým může daná instituce spolehlivě spravovat uložené objekty a sledovat přístupy k nim.

Díky své otevřené architektuře a vlastnostem (modulární struktura, podpora průmyslových standardů, např. Dublin Core, MARC, Unicode, ODBC, OpenURL, SSL, SSO, HTML, XML a komunikačních protokolů HTTP, LDAP, Z39.50, OAI-PMH)

představuje systém DigiTool rozumnou dlouhodobou investici pro instituce, které se rozhodnou digitalizovat a zpřístupňovat své sbírky široké uživatelské veřejnosti.

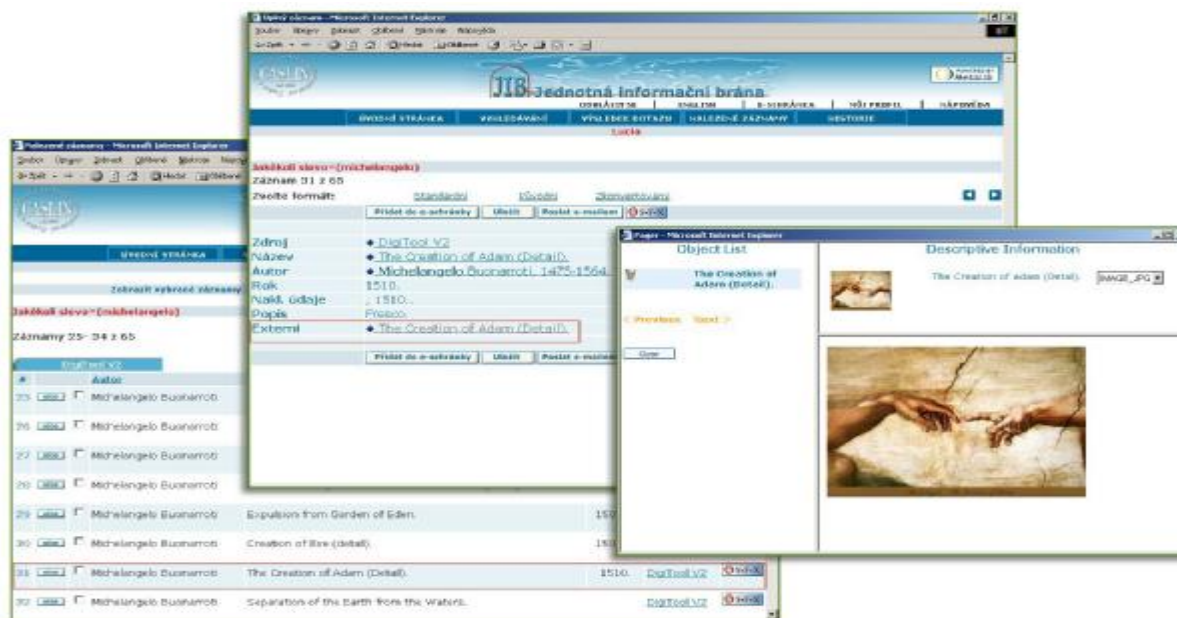
Zobrazení detailu digitálního objektu

2. Integrace digitálních sbírek a informačních databází v systému MetaLib

Digitální sbírky je vhodné dále integrovat mezi sebou a s ostatními zdroji informací, jako jsou např. bibliografické databáze a databáze plných textů. Informační zdroje jsou však zpracovány a zpřístupněny v různých systémech, takže se uživatelé setkávají s velkým množstvím typů a forem rozhraní. Různá rozhraní s sebou přinášejí různé dotazovací jazyky (odlišné způsoby formulace dotazů), různé ovládací prvky a různé formy prezentace dat. Uživatelé jsou nuceni zvládnout práci se všemi systémy, které ke své práci potřebují. Tato heterogenita prostředí představuje podle průzkumů jeden ze základních bariér ve využívání informačních zdrojů. Řešením je integrace zdrojů do jediného prostředí.

Integrační nástroj MetaLib (<http://metalib.cuni.cz>) představuje soudobou špičku mezi dostupnými produkty. Institucím nabízí soubor technologií, kterými mohou snadno a bez nutnosti programování zapojit všechny potřebné zdroje do jediného uživatelského rozhraní. Uživatelé pomocí jediného dotazovacího jazyka vyhledávají informace a digitální objekty paralelně v mnoha databázích současně a získávají výsledky v konsolidované a přehledné formě. MetaLib k práci nabízí tři nezávislá rozhraní: webové rozhraní, kdy uživatel využívá webový prohlížeč, rozhraní Z39.50 určené zejm. na spolupráci mezi institucemi a API rozhraní, které umožňuje MetaLib zapojit do širšího informačního prostředí, např. do portálu celé instituce.

DigiTool může být transparentně integrován do systému MetaLib. MetaLib dokáže spolupracovat s jakýmkoli zdrojem nabízejícím rozhraní Z39.50, HTTP/XML, HTTP/HTML nebo obecně HTTP/SUTRS. Příkladem nasazení MetaLibu je celonárodní projekt Jednotné informační brány (<http://www.jib.cz>).

Propojení systému DigiTool s Jednotnou informační branou (Národní knihovna ČR)

TOOLS FOR BUILDING AND USING DIGITAL COLLECTIONS

Lucia Švecová, Jan Pokorný

1. Building digital collections and making them accessible in the DigiTool System

Thanks to the development of modern information and communications technology the growth of the amount of information created, made accessible and preserved in digital form has not declined. It is not surprising that libraries, archives, museums, and other similar memory institutions look for tools to administer existing collections and for supporting new digitization projects.

A suitable solution is offered by tools generally termed Digital Assets Management System, which enable the effective management and use of digital collections. One of these is the DigiTool system from the company Ex Libris, which represents an ideal solution for the building and administration of digital collections, and for making them accessible.

The DigiTool system (<http://digitool.cuni.cz>) contains all necessary tools for building individual digital collections. This can work with extensive data files and provide the features of a tailor-made system. A special web interface simplifies the importing of digital assets and processing of a descriptive record in the Dublin Core format. The web interface can be used remotely to create personal digital collections, or even to place digital assets into a temporary digital collection of a given institution. These collections are accessible only to authorized users and employees of the given institution, not to the general public.

Sophisticated search tools offer users various search methods – based on metadata, full text search, use of displacement characters and logic operators. The security of data is ensured through controlled access to digital assets and intermittent inspection of data integrity.

The DigiTool system enables the generation of a large amount of detailed data sets, thanks to which a given institution can reliably manage saved assets and monitor access to them.

Thanks to its open architecture and features, the DigiTool system represents a sensible, long-term investment for institutions which have decided to digitize their collections and make them available to the wider user public.

2. Integration of digital collections and information databases in the MetaLib system

It is appropriate to further integrate digital collections with each other and with other sources of information, such as bibliographical databases and databases of full texts. Information sources are, however, processed and made accessible in various systems, so the user encounters a great number of types and forms of interfaces. Various interfaces bring various enquiry languages (different methods of enquiry formulation), various control elements, and various forms of data presentation. Users are compelled to master working with all systems which they need for their work. Research shows that this heterogeneity of the environment is one of the basic barriers in using information sources. The solution is integration of sources into one environment.

The MetaLib integration tool (<http://metalib.cuni.cz>) is the best among available products. It offers institutions an ensemble of technologies with which they can easily and without programming connect all necessary sources into one user interface. Using a single enquiry language, users search for information and digital assets simultaneously in many databases and obtain results in a consolidated and clear form. DigiTool can be transparently integrated into the MetaLib system. MetaLib is shown to be compatible with any source offering a Z39.50, HTTP/XML, HTTP/HTML or generally HTTP/SUTRS interface. An example of the reach of MetaLib is the nationwide Unified Information Portals project (<http://www.jib.cz>).

Dříve než se zmíním o projektu CALIMERA (Cultural Applications: Local Institutions Mediating Electronic Resource Access), realizovaném v České republice, je nutné si krátce připomenout historii předešlých projektů. A to zejména proto, že projekt CALIMERA – www.calimera.org je pokračováním těchto projektů. Projekt PuBliCa (Concerted Action for Public Libraries) byl schválen 22. 8. 1998 v Belgii za přítomnosti zástupců z 23 evropských zemí a financován byl z 3. Rámcového programu výzkumu a technologického rozvoje EU. Významným momentem bylo rozšíření projektu o další státy střední a východní Evropy. Pro nové státy byly připraveny výměny odborníků a byla vytvářena školicí centra /Velká Británie, Dánsko, Finsko, Norsko, Slovinsko a nyní Řecko/. Cílem projektu byla podpora spolupráce a organizování panevropských pracovních seminářů. Zástupci z České republiky měli také možnost zúčastnit se několika workshopů.

Na tento projekt PuBliCa navázal projekt PULMAN (Public Libraries Mobilising Advanced Networks) – www.pulmanweb.org, který byl zaměřen na evropské veřejné knihovny a kulturní organizace, které sehrávají důležitou úlohu při rozvoji společnosti /e-Europe/. Projekt podporoval sdílení praktických zkušeností v digitální éře. Na úkolech projektu pracovali zástupci z 26 evropských států, později byl projekt rozšířen o dalších 11 států, partnery projektu se staly Turecko a Rusko. Výstupem z projektu byl soubor doporučení (manuál), který byl přeložen do všech jazyků zúčastněných států. Doporučení se týkají všech aspektů inovativních služeb veřejných knihoven a to zejména: podpora on-line přístupu, celoživotní vzdělávání, sociální integrace, digitální gramotnosti a e-Governmentu. Soubor doporučení byl zveřejněn v překladu na webu Národní knihovny ČR www.nkp.cz a v prosinci 2004 bude tento manuál vydán v tištěné verzi. Cílem bylo také organizovat konference na národní úrovni zaměřené na rozšíření spolupráce mezi veřejnými knihovnami, archivy a muzei.

CALIMERA má za úkol koordinovat činnosti zaměřené na informační technologie v rámci EU, kde hlavní úlohu sehrávají místní paměťové instituce (knihovny, muzea, archivy). Hlavním požadavkem je rozvoj informačních technologií a strategií, které jsou přínosem pro rozvoj služeb pro občany a také jejich využití v každodenním životě. Projekt monitoruje a doporučuje informační technologie, které jsou vhodné pro požadavky odpovídající potřebám místních kulturních institucí, které poskytují přístup ke kulturnímu dědictví. Důraz je kladen na partnerství a spolupráci paměťových institucí.

Hlavním cílem je zajistit podporu lokálním institucím, a to zejména přístupem k informačním technologiím komukoliv, kdekoliv a kdykoliv. S tím souvisí samozřejmě také vzdělávání a hledání nových forem vzdělávacích a kulturních aktivit. Projekt monitoruje a vybírá technická řešení v rámci informačních technologií, národního výzkumu a průmyslu vhodného pro požadavky odpovídající potřebám místních kulturních institucí. Vybrané technologie budou přes služby naplňovat potřeby občanů a umožnit přístup k digitálnímu kulturnímu dědictví.

Na projektu pracuje 48 zástupců evropských států, byl zahájen v prosinci 2003 a potrvá 18 měsíců. Vědeckým koordinátorem je Rob Davies z Velké Británie, finanční koordinace je zajišťována Anou Marii Runkel z odboru knihoven a archivů Městského úřadu v Lisabonu.

Za Českou republiku je garantem projektu Národní knihovna ČR zastoupená mgr. Adolfem Knollem, který je i členem řídicí skupiny, národním koordinátorem je Knihovna Kroměřížska – příspěvková organizace, zástupcem národního koordinátora je PhDr. Miroslav Ressler z Národní knihovny ČR. Národní koordinátorka má vytvořenu pracovní skupinu, v níž jsou zástupci paměťových institucí a síť dalších spolupracovníků. Při realizaci stanovených úkolů je nutná spolupráce s Archivní správou Ministerstva vnitra České republiky, Ministerstvem kultury České republiky a také s profesními sdruženími: Svazem knihovníků a informačních

pracovníků ČR(SKIP), Asociací muzeí a galerií a Českou archivní společností. Základní informace o projektu byly prezentovány v elektronické podobě v konferencích.

Vybrané aktivity, které proběhly či probíhají v rámci projektu:

- zahájení a workshop v Bruselu,
- zpracování přehledu včetně kontaktů o odpovědných institucích zodpovídajících za činnost a rozvoj knihoven, muzeí a archivů,
- byly zřízeny webové stránky projektu (www.calimera.org), jejichž funkci zajišťují kolegové z Řecka,
- za jednotlivé resorty byly zpracovány a přeloženy situační zprávy, které podávaly ucelený přehled za oblast muzeí, archivů a knihoven za zúčastněné státy,
- zároveň probíhaly a probíhají dílčí práce na projektu za jednotlivé státy,
- popularizoval se projekt CALIMERA na všech úrovních:
- v březnu se zúčastnil Rob Davies (manažer projektu) konference v Hradci Králové
- v dubnu se hostitelkou workshopu stala Národní knihovna v ČR, setkání významných evropských odborníků sledoval a hodnotil prof. Peter Brophy z Metropolitní univerzity v Manchesteru.
- hledali se další odborníci a spolupracovníci z lokálních institucí,
- byla zajišťována účast na workshopech – duben Praha, červenec Vilnius, září Slovinsko,
- změnila se pracovní skupina,
- proběhlo připomínkování a doplňování připravovaných „Doporučení“, které budou přeloženy do národních jazyků,
- byly zveřejněny základní informace o projektu na webu Národní knihovny ČR - www.nkp.cz

V květnu roku 2005 bude projekt CALIMERA ukončen. Hodnocení ponechme až na závěr projektu, již nyní však na základě těchto dílčích aktivit můžeme konstatovat určitý přínos projektu zejména ve výměně zkušeností a informací v elektronické podobě a aktivizací spolupráce paměťových institucí. Přínosem je samozřejmě také sdílení informací z probíhajících projektů (MINERVA apod.) Všechny informace směřují k jedinému cíli - k uchování a dostupnosti kulturního dědictví pro všechny.

CALIMERA PROJECT

Šárka Kašpárková

The CALIMERA project is tasked to coordinate activities focused on information technology within the framework of the EU, where “memory institutions” (libraries, museums, archives) play a leading role. The chief requirement is the development of information technologies and strategies which are beneficial for the development of services for citizens as well as for their use in everyday life. The project monitors and recommends information technologies that are suitable for requirements corresponding to the needs of local cultural institutions which provide access to the cultural heritage. Emphasis is placed on partnership and cooperation between memory institutions.

The main goal is to ensure support for local institutions, especially access to information technologies for anyone, anywhere, and at any time. Of course, this is connected to education and seeking out new forms of educational and cultural activities. The project monitors and selects technical solutions within the framework of information technologies, national research and industry suitable for the requirements corresponding to the needs of local cultural institutions. The chosen technologies will meet the needs of citizens through services and enable access to the digital cultural heritage.

Forty-eight representative of European states work on the project, which was commenced in December 2003 and is to be conducted over 18 months. The scientific coordinator is Rob Davies of Great Britain; financial coordination is handled by Ana Marie Runkel of the bureau of libraries and archives of the Lisbon Municipal Office.

For the Czech Republic, the sponsor of the project is the Czech National Library represented by Adolf Knoll, who is a member of the steering committee; the national coordinator is the Kroměříž Public Library – a contributory organization. The national coordinator is Dr. Miroslav Ressler of the Czech National Library. The national coordinator has an established working group in which there are representatives of memory institutions and a network of other associates. During the performance of the prescribed tasks, it is necessary to cooperate with the Archive Administration of the Ministry of the Interior of the Czech Republic, the Ministry of Culture of the Czech Republic, and with professional organizations: the Union of Librarians and Information Workers of the Czech Republic (SKIP), the Association of Museums and Galleries, and the Czech Archive Society. Basic information about the project was presented at conferences in electronic form.

The CALIMERA project will end in May 2005. We will leave the evaluation until the conclusion of the project, though based on parts of the activities, we can already see definite benefits of the project, especially in the exchange of experience and information in electronic form and the establishment of cooperation among memory institutions. A further benefit is, of course, the sharing of information from ongoing projects (MINERVA, etc.). All information leads to one goal: to the preservation and accessibility of the cultural heritage for everyone.

CALIMERA USABILITY WORKSHOP

Jan Kaňka

Ve dnech 2.– 3. července 2004 se v litevském Vilniusu konal workshop evropského projektu CALIMERA na téma použitelnost (usability) v oblasti digitálního zpřístupnění kulturního dědictví na úrovni lokálních kulturních institucí. Celková náplň projektu CALIMERA (Cultural Applications: Local Institutions Mediating Electronic Resource Access) je rozdělena do pěti pracovních okruhů, přičemž téma použitelnosti spadá do třetího okruhu nazvaného End user experience: a usable community memory. Informace o projektu lze nalézt na jeho website – www.calimera.org, v češtině pak např. v článku [1]. Projekt byl také prezentován na letošním ročníku konference Internet ve státní správě a samosprávě v Hradci Králové [2]. Workshop byl organizován společně Manchesterskou metropolitní universitou a Universitou ve Vilniusu a proběhl na půdě Okresní knihovny Adama Mickiewicze ve Vilniusu. Zúčastnilo se jej 18 expertů z 11 evropských zemí.

Cílem workshopu bylo identifikovat relevantní uživatelské cílové skupiny, jejich potřeby a možnosti, a na základě toho definovat vhodné nástroje a metody z oblasti informačních a komunikačních technologií (ICT), které by tyto potřeby ve sféře muzeí, knihoven, galerií a archivů umožnily efektivně uspokojit. Zaměření na místní kulturní instituce je motivováno tím, že čím dál více informací a služeb těchto institucí je poskytováno v digitálním prostředí a často vzdáleně (WWW). Škála uživatelů těchto služeb je přitom velmi široká a přístup k nim musí být poskytován všem bez rozdílu zdravotního stavu, věku, pohlaví, technologické vybavenosti apod. Archivy, knihovny a muzea se v „před-digitální“ éře vyvíjely odlišně a vznikly v nich různé tradice poskytování služeb – v digitálním prostředí je však třeba je pro uživatele integrovat. Z těchto skutečností vychází rozsáhlá přehledová studie na téma použitelnosti ICT systémů [3] vypracovaná odborníky z Institutu knihovní a informační vědy Fakulty komunikací University ve Vilniusu, která sloužila jako podklad pro jednání, a také předem připravené okruhy otázek, které byly diskutovány ve třech pracovních skupinách, do nichž byli účastníci rozděleni. Výstupem workshopu bude sada doporučení a pravidel týkajících se použitelnosti ICT technologií v lokálních kulturních institucích, ovšem určená nikoli odborníkům na ICT, nýbrž muzejníkům, archivářům, knihovníkům či galeristům, tedy „ne-odborníkům“ (non-experts).

Jednání zahájil Rob Davies (UK), který je vědeckým koordinátorem projektu CALIMERA. Shrnul dosavadní vývoj práce a nastínil plánovaný postup do budoucna. Zinaida Manžuch (Litva) ve své prezentaci vytýčila teoretický rámec problematiky použitelnosti a shrnula různé přístupy a standardy v této oblasti. Následovaly prezentace projektů některých účastníků, které souvisejí s problematikou použitelnosti digitálních služeb. Irini Courzakis (Německo) se ve svém vystoupení zamyslela nad otázkou použitelnosti z hlediska webdesignu. Velmi zajímavá byla prezentace Paula Kahna (Francie), který nás seznámil s výsledky komparační studie [4] porovnávající informační architekturu website čtyř velkých národních knihoven – Bibliothèque Nationale de France, Library of Congress, British Library a National Library of Australia. Studie byla vypracována na zakázku BNF. Andrea Bernardini (Itálie) se ve svém příspěvku věnoval problematice přístupnosti webových stránek, zejména z pohledu tělesně či technologicky omezených uživatelů. Zmínil se o italském webovém projektu www.WEBxTUTTI.it, zaměřeném na přístupnost webu a vývoji softwaru Torquemada, který přístupnost stránek testuje. László Buday (Maďarsko) představil projekt tzv. hybridních zvukových knih pro nevidomé, které obsahují jak textová data určená k vyhledávání a případnému čtení hlasovým syntezátorem, tak zvukový záznam lidského hlasu, který je s textem prolinkován až na úroveň jednotlivých odstavců. Po těchto prezentacích následovala jednání jednotlivých pracovních skupin.

První téma pro pracovní skupiny obsahovalo rámcové otázky. Jak zhuťnit nepřehledné množství standardů, pravidel a doporučení z oblasti použitelnosti do smysluplného a zvládnutelného „balíčku“ pro pracovníky místních kulturních institucí? Jaké otázky jsou pro ně klíčové? Co v oblasti použitelnosti je natolik podstatné, že musí být nesporně v centru

jejich zájmu? Druhý okruh témat byl zaměřen na praktické možnosti, které pracovníci ve zmíněných typech institucí mají. Co je třeba jim nabídnout, aby byli schopni zajistit použitelnost svých digitálních služeb (pravidla, školení, poradenství...)? Je zde potřeba založit celoevropské diskusní fórum na téma použitelnosti v tomto sektoru? Třetí oblast diskuse byla zaměřena na problematiku použitelnosti služeb pro speciální skupiny uživatelů a na to, jak jí dosáhnout. Opět zde zazněla možnost ustavení poradního a diskusního fóra.

Klíčovou otázkou, která provázela celé jednání, bylo podle mého názoru nalezení optimálního kompromisu mezi specifickostí a obecností, který by se následně promítnul do doporučení týkajících se použitelnosti pro kulturní pracovníky. Projevovalo se to např. v těch momentech, kdy se – v zájmu co možná největší obecnosti / univerzálnosti – mluvilo o „elektronických zdrojích“, „digitálních službách poskytovaných na dálku“ a jejich použitelnosti apod., ale prakticky to pro všechny znamenalo kvalitní websites a jejich služby. A další, snad ještě důležitější otázkou – ať vyslovenou či skrytou – bylo to, zda a co je na místních kulturních / paměťových institucích, resp. jejich digitálních službách, natolik specifického a jim navzájem společného, že je třeba pro ně zvlášť formulovat zásady použitelnosti? A pokud ano, lze např. formulovat nějaká další pravidla či zásady webmasteringu/webdesignu, než již formulovaná a všeobecně uznávaná? Většina účastníků workshopu pocházela z oblasti knihovnictví, ať už prakticky, či na akademické půdě, což rovněž ovlivňovalo směr diskusí.

Pokud jde o rozvoj v problematice použitelnosti do budoucna, byly jako klíčové označeny tyto oblasti: strategie (akční plány, rozhodnutí, mechanismy na národní i mezinárodní úrovni), výzkum (podpora práce expertů na poli použitelnosti v oblasti kulturního dědictví), management (řízená aplikace standardů použitelnosti do praxe) a vzdělávání a šíření informací (účinný vzdělávací systém a cirkulace informací v paměťových institucích).

Závěrem lze říci, že téma použitelnosti digitálních služeb v té oblasti, kterou se workshop zabýval, je téma nejen zajímavé, ale především závažné, neboť se jedná o uchování, zpřístupňování a mnohdy přímo záchranu kulturního dědictví nás všech.

POZNÁMKY:

[1] RICHTER, Vít. CALIMERA : projekt na podporu spolupráce archivů, knihoven a muzeí při využívání informačních technologií. Národní knihovna : knihovnická revue [online], roč. 15, č. 1 (2004) [cit. 2004-07-23]. ISSN 1214-0678.

Dostupný z: <URL: <http://full.nkp.cz/nkkr/NKKR0401/0401044.html>>.

[2] DAVIES, Robert. Calimera: co-ordinating IST innovation in Europes local culture institutions. [online]. [cit. 2004-07-23].

Dostupný z: <URL: http://www.issc.cz/download/prezentace/calimera_davies.ppt>.

[3] GLOSIENE, Audrone, MANZUCH, Zinaida. Usability of ICT-based Systems : State-of-the-Art Review. CALIMERA Deliverable 9. [online]. [cit. 2004-07-23].

Dostupný z: <URL: <http://www.calimera.org/>>.

[4] KAHN + ASSOCIATES. Overview of four national library websites. [online]. [cit. 2004-07-23].

Dostupný z: <URL: http://www.kahnplus.com/ftp/bnf/index_en.htm>.

CALIMERA USABILITY WORKSHOP

Jan Kaňka

On 2 – 3 June 2004 in Vilnius, Lithuania, a workshop of the European CALIMERA project was conducted on the theme of usability in the area of digitally making accessible the cultural heritage on the level of local cultural institutions. The entire content of the CALIMERA (Cultural Applications: Local Institutions Mediating Electronic Resource Access) project is divided into five working areas, and the theme of usability falls into three areas under the name End User Experience: a usable community memory. Information on the project can be found on its website: www.calimera.org.

The goal of the workshop was to identify the relevant end-user groups, their needs and possibilities, and based on this to define suitable tools and methods from the field of information and communication technologies (ICT) which would allow to effectively satisfy these needs in the sphere of museums, libraries, galleries and archives. The output of the workshop will be a set of recommendations and regulations concerning the usability of ICT technologies in local cultural institutions, not of course for ICT experts, but for museum and gallery curators, archivists and librarians, i.e. non-experts.

The key question guiding the whole meeting was, in my opinion, finding the optimal compromise between specificity and generality, which would subsequently lead to recommendations concerning usability for cultural workers. This became apparent in those moments, for example, when – in the interests of the possible greatest generality/universality – the discussion turned to “electronic sources”, “remotely provided digital services” and their uses, and so on, which meant for practically everyone quality websites and their services. And another, perhaps more important question was – whether expressed or hidden – whether there is enough specific and held in common at local cultural/memory institutions or, as the case may be, in their digital services, that it is necessary to separately formulate rules of usability. And if so, can some further webmastering/webdesign rules or regulations be formulated, other than those already formulated and generally recognized? Most participants in the workshop came from the library field, whether in practice or in academia, which directly influenced the direction of the discussion.

If the development in problems of usability proceeds into the future, these areas were key signs: strategy (action plans, decisions, mechanisms on national and international standards), research (support for the work of experts in the field of cultural heritage usability), management (direction of the application of standards of usability in practice) and education and expansion of information (effective education system and circulation of information in memory institutions).

In conclusion, it can be said that the theme of usability of digital services in this area with which the workshop dealt is not only interesting, but is above all important because it concerns the preservation, accessibility and direct protection of the cultural heritage for all of us.

PROJEKT MEMORIA - ZKUŠENOSTI Z JEDNOROČNÍHO ZPŘÍSTUPNĚNÍ PLNÝCH OBRAZŮ DIGITALIZOVANÝCH RUKOPIŠŮ A STARÝCH TISKŮ NA INTERNETU

Stanislav Psohlavec

Úvod

Od listopadu roku 2003 je na adrese www.manuscriptorium.com v provozu systém Manuscriptorium verze 1.0. Cílem tohoto příspěvku je informovat o dosavadních zkušenostech s provozem a zamyslet se nad očekávanými vlastnosti jeho následníka, systému Manuscriptorium verze 2.0

K hodnocení a formulaci cílů projektu byly nezbytné konzultace se správcí projektu (PhDr. Zdeněk Uhlíř, Mgr. Adolf Knoll) a s významnými uživateli Manuscriptoria, které proběhly v říjnu a listopadu 2004 a také průběžná interakce s partnery digitalizace. Poděkování patří zejména PhDr. Zdeňce Hledíkové CSc, pánům PhDr. Stanislavu Petrovi, PhDr. Otě Halamovi, PhDr. Michalu Dragounovi, z nichž někteří přispěli i texty, které jsou zde citovány. Texty využívající tyto citace jsou doplněny jejich iniciálami [xx].

1. Manuscriptorium v. 1.0 v prvním roce provozu

Databáze Manuscriptorium je výsledkem aktivity projektu **Memoria**. Jejím cílem je zpřístupnit výsledky projektu Memoria ve VISK6 a shromáždit výsledky souvisejících aktivit týkajících se digitalizace a zpřístupnění historických dokumentů do integrovaného zdroje a vytvořit tak virtuální badatelské prostředí pro práci s historickými fondy. Jejím základem je český národní program **Memoriae mundi series Bohemica**, avšak postupně a za pochodu integruje data také dalších projektů a institucí nejenom v českém, ale i středoevropském měřítku.

První verze systému zpřístupnění byla vytvořena na základech databáze digitalizovaných rukopisů zpřístupněných na Internetu, k nimž byly přidány pouze náhledy vybraných obrazů. Zájem dalších institucí o podobné zpřístupnění vedl ke vzniku společného sdíleného řešení a v listopadu 2003 ke spuštění databáze Manuscriptorium.

Těžištěm databáze Manuscriptorium je **otevřený katalog historických fondů**, jehož budování se programově soustřeďuje na integraci materiálu na středoevropské úrovni. K záznamům katalogu jsou pak připojeny související digitální dokumenty, tzn. obrazové kopie plných originálních dokumentů. Ve stadiu testování je i zpřístupňování plných textů a perspektivně se uvažuje i o dokumentech zvukových.

Databáze Manuscriptorium je tedy **vstupem do digitální knihovny**. Tvoří přístup k úložišti digitálních dokumentů, které můžeme podobně jako knihu v knihovně samostatně uchopit a používat.

Databáze Manuscriptorium se však orientuje na to, aby byla nejen vstupem do digitální knihovny, ale také komplexním zdrojem umožňujícím různé způsoby práce s historickými dokumenty. V současné době je jednou z největších digitálních knihoven na světě, soustřeďujících se na starší materiál (tj. do 18. století).

Tomuto charakteru databáze Manuscriptorium odpovídá i její obsahové složení. Otevřený katalog historických fondů se v případě některých institucí snaží o systematické a úplné

zpřístupnění záznamů o rukopisném a tištěném materiálu (zámecká knihovna Kynžvart, Národní knihovna České republiky, Univerzitní knihovna Vratislav, Národní a univerzitní knihovna Záhřeb, akademická knihovna Vilno), v ostatních případech se vztahuje pouze k digitalizovaným materiálům.

Úhrnem lze říci, že perspektivním a hlavním cílem databáze Manuscriptorium není jen poskytovat přístup k poměrně rozsáhlé digitální knihovně historických dokumentů, ale vytvořit opravdové virtuální badatelské prostředí pro práci s historickými fondy, tzn. nejsou v ní obsaženy jen dokumenty známé, již probádané a vysoce oceňované (tzv. notorika), ale také takové, které dosud stály mimo zájem hlavního proudu bádání. [ZU]

Rok provozu stačil k tomu, že databáze se stala známou. Její praktické využívání evidentně roste. Badatelé příliš nepracují s originálními dokumenty, raději využívají jiné prameny, doposud nejčastěji v knižních edicích (pokud existují). Příčina je snadno pochopitelná, není příliš rozšířena schopnost originální dokumenty číst. To zvyšuje důležitost spolehlivých plných textů. I když u studentů dosud není dostatečné povědomí o webu zaměřeném na tuto oblast, přesto lze pozorovat rostoucí a opakované využívání Manuscriptoria. Objem digitalizovaných dokumentů již dosáhl hranice, kdy Manuscriptorium přestává být vnímáno jako větší množství jednotlivostí.

Role katalogu roste, ale zatím není dominantní. Pracuje se na systematickém zpracování a integraci dostupných zdrojů. Významné katalogy se připravují k zařazení do Manuscriptoria, digitalizace a převod do sdílitelné digitální formy je však dosti náročný. Jedná se o zařazení dat Knihopisu a starších tištěných katalogů, čeká se na masivnější zařazení volně přístupných bibliografických dat. U knižně publikovaných bibliografických dat je nezbytné prověřit autorská práva.

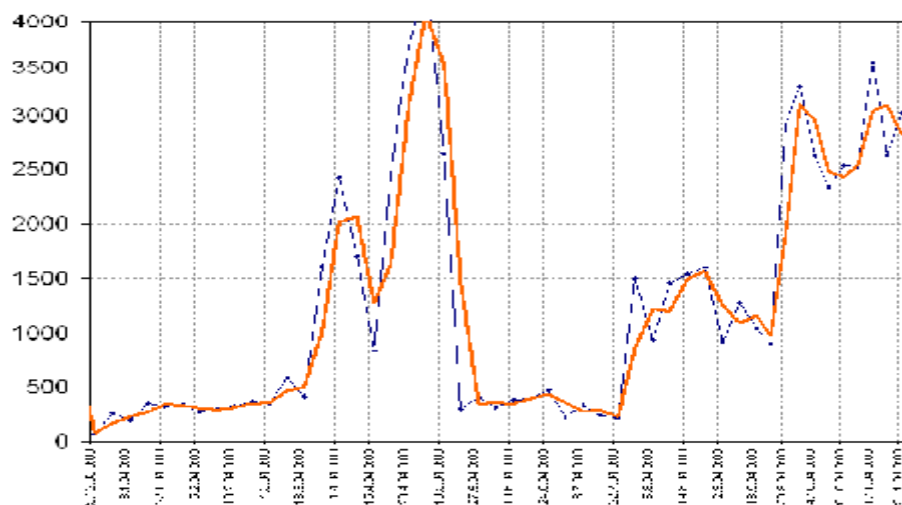
Hromadné importy dat existujících v elektronické formě byly zatím provedeny jen z dat zámku Kynžvart. V roce 2005 budou k dispozici ke stažení data MZK prostřednictvím OAI. Jiné importy, kde data nemají standardní formu a kde koordinátor má přesto zájem na jejich zařazení, budou muset být i nadále řešeny případ od případu.

1.1 Sledování využívání Manuscriptoria

Od počátku je samozřejmě zájem o sledování využívání Manuscriptoria. Za účelné se považuje monitorování účtů, ze kterých se přistupuje, včetně sledování co se prohlíží a jak. Pro tyto účely bylo doposud využíváno služeb specializovaných serverů na Internetu. Bohužel se ukázalo, že bude nutno řešit samostatné monitorování a vyhodnocování využívání Manuscriptoria. Důvody jsou dva. Jednak specifčnost sledovaných aktivit a pak, i při akceptování „z vnějšku“ předpřipravené nabídky sledovaných charakteristik, je to nežádoucí závislost.

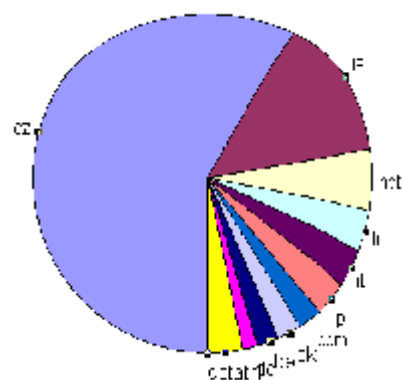
Tato závislost na dodavateli služby skýtá řadu problémů, když se změní cokoli v poskytování služby. To se nám opakovaně stalo na doposud využívaném serveru. Zpětné samostatné vyhodnocování zaregistrovaných přístupů pak bylo dosti náročné.

První dva vrcholy grafu (viz další stránka) jsou obrazem propagačních akcí souvisejících s nabídkou volného přístupu do Manuscriptoria pro registrované knihovny, pak následuje letní prázdninový pokles. Zajímavý je nárůst v druhé půlce roku, na kterém se podílely významnou měrou univerzity (Karlova univerzita, Masarykova univerzita v Brně a Ostravská univerzita) a který nebyl vyvolán propagačními aktivitami provozovatele.

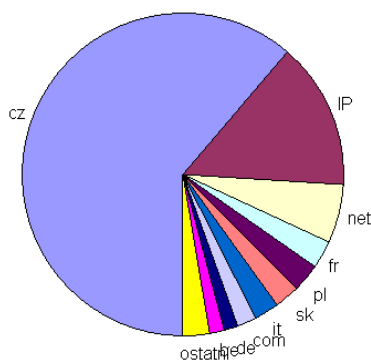
Týdenní přístupy do Manuscriptoria

Zajímavé je složení uživatelů podle zemí:

Složení do 1. dubna 2004

18573 přístupů

do 28. listopadu 2004,

72727 přístupů

Z grafů plyne, relativní zastoupení CZ se mírně zvětšilo, což je způsobeno nepochybně propagací projektu a volným přístupem registrovaných knihoven v České republice. To znamená, že počet přístupů ze zahraničí také významně roste, ač tam se propagace teprve připravuje.

Využívání Z39.50 a OAI

V prvním roce provozu bylo Manuscriptorium vybaveno výše uvedenými rozhraními. Byla úspěšně vyzkoušena konektivita s těmito projekty:

JIB - jednotná informační brána

CERL - Consortium of European Research Libraries

Rutinní zařazení do JIB bylo po vyzkoušení odloženo do doby, až se specialisté dohodnou na formě poskytovaných záznamů, CERL je systém ve vývoji a výsledky zatím nejsou veřejné.

2 Pohled z hlediska uživatelů

Následující text je shrnutím názorů, postřehů a praktických zkušeností, které byly použity k verifikaci cílů stanovených Národní knihovnou, především Mgr. Adolfem Knollem a PhDr. Zdeňkem Uhlířem.

2.1 Typy uživatelů

Snahou bylo získat reprezentativní vzorek názorů různých typů uživatelů. Lze rozpoznat následující typy uživatelů:

Badatelé

Primární uživatelé, pro které je Manuscriptorium budováno a koncepčně založeno. Předpokládá se, že již mají plný přístup k Manuscriptoriu a po svém jej využívají.

Pedagogové

Tato kategorie se z hlediska svého zaměření a zájmů značně překrývá s badateli, odlišuje se některými specifickými požadavky souvisejícími s výukou. V rozboru požadavků však vyplývá, že i zdánlivě specifické požadavky pedagogů jsou splnitelné stejnými nástroji, které jsou primárně plánované pro badatele. Z tohoto hlediska přineslo sledování specifčnosti požadavků pedagogů jen ověření obecné platnosti požadavků na vlastnosti Manuscriptoria, formulované badateli. Všichni kontaktovaní již mají plný přístup k Manuscriptoriu. V dalším není nutno tyto dvě kategorie rozlišovat.

Zájemci o plný přístup

Pro tyto zájemce je významný volně přístupný katalog a informace, co je obsahem digitální knihovny. Tyto informace jsou volně dostupné. V současnosti pro tyto návštěvníky chybí informace, v jaké kvalitě jsou k dispozici dokumenty v digitální knihovně po získání licence, potřebují ukázky. Doposud se těmto vážným zájemcům poskytoval VIP přístup.

Ostatní uživatelé

Široká veřejnost přistupující k Manuscriptoriu, která hledá buď konkrétní informace a pak je rozdíl vůči badatelům opět pouze formální nebo jde pouze o milovníky historie, kteří nejen potřebují, ale přímo vyžadují vedení k tomu, co by měli dle názoru odborníků zhlédnout.

Také tyto dvě skupiny mohou být uspokojeny stejnou možností nahlédnout do vybraných dokumentů. V dalším tedy nebudeme rozlišovat ani tyto typy uživatelů, jen se v případě potřeby zmíníme o určitých oborově důležitých specifičnostech.

2.2 Vyhledávání

Z diskusí s uživateli vyplynuly následující typy práce, při nichž je využíváno vyhledávání. Jsou to případy, kdy:

1. Uživatel ví o existenci záznamu, případně digitálního dokumentu, a jde přímo za ním. Zde se využívá téměř výhradně vyhledávání podle signatury, které vyhovuje svou přizpůsobivostí formě originálního zápisu. Navíc bývá použito nejvýše vyhledání podle Majitele nebo Uložení.

2. Uživatel, který skutečně hledá něco obecného, obvykle využívá fulltext a pak prohlíží nálezy a dohledává „ručně“.

„Pokročilé“ vyhledávání je využíváno jen ve speciálních případech. Nikdo ho nevyužívá rád a přednostně, přesto panuje shoda, že by mělo zůstat zachováno.

Základní konvence vyhledávání definované pro Českou národní bibliografii by bylo vhodné nahradit konvencemi Google, nadstavba by měla být zachována (varianty, tolerance, volnost

v operátorech). Indexy se využívají spíše výjimečně, není výjimkou, že uživatel o jejich funkci a možnostech použití moc neví. Po seznámení s nimi jsou hodnoceny jako neočekávaná, ale užitečná nadstavba.

Ve vyhledávání chybí více informací, v čem se vlastně vyhledává. To bude velmi významné tehdy, vzniknou-li účelově specializované jednoduché formuláře.

2.3 Prohlížení obrazů

Celkově je práce s obrazem knih vysoce hodnocena, nijak nechybí u jiných projektů častá „simulace knihy“ na obrazovce. Pomohlo by usnadnění některých často užívaných činností, například jednodušší listování. Chybí jednoduchá možnost porovnávání stránek, tj. možnost dát si stránku stranou jako samostatné otevřené okno („vytrhnout list“) a listovat dál. Uživatelé kupodivu nemají povědomost o využitelnosti základních vlastnostech browserů, tj. o možnosti otevřít současně více rukopisů na jednom počítači. I když vlastní moderní techniku, neví o možnosti připojení druhého monitoru k novějším počítačům a o možnosti pracovat na dvou obrazovkách.

Jsou nezbytná další školení, a to i o funkcích, které se technikům jeví jako evidentní.

2.4 Formáty

Rok provozu potvrdil přednosti využívání XML pro archivaci i prezentaci digitálních dokumentů. Nejsou nejmenší pochybnosti o správnosti nastoupené cesty.

Během roku bylo nutno nasadit zpřístupnění map a jiných rozsáhlých dokumentů.

Z tohoto hlediska byly znovu přehodnocovány vlastnosti používaných formátů.

DjVU a JPG2000

U obou formátů se při výraznější kompresi zvýrazňuje rozdíl mezi prezentací „pozadí“ a „písma“ pokud tento rozdíl není významný, není ani zásadní rozdíl mezi velikostí souborů srovnávanou se soubory v JPG. Při dobrém a individuálním nastavení je komprese významně vyšší, nastavení je ale kritické podle vlastností konkrétního dokumentu.

Dokumenty takto komprimované vypadají téměř vždy subjektivně lépe než při srovnatelné kompresi v JPG nebo dokonce ve srovnání s nekomprimovanými obrazy, hrozí však nebezpečí ztráty významných detailů. Obrazy působí příjemně ostře a vyčištěně, u rukopisů však někdy již mizí užitečné informace.

U DjVU je pozorovatelný jev, že formát jakoby kompenzuje zbytečnou velikost zdrojového souboru, pokud zdroj nemá dostatečný informační obsah (nízkou ostrost).

Formát je velmi užitečný pro uchování informací tam, kde je jednoznačně již v dokumentu výrazný odstup pozadí (papíru) a informace. To nastává především u tištěných dokumentů, u kterých pak není nastavení kritické a výsledky komprese jsou reprodukovatelné.

Formáty jsou vhodné pro zpřístupnění. Jejich využití pro archivaci je zatím nevhodné, i když praktické využívání a propagace JPG2000 je na postupu.

Nevýhodou obou formátů je, že zatím většina užívaných browserů neumí tyto formáty použít bez instalace pluginu.

JPG

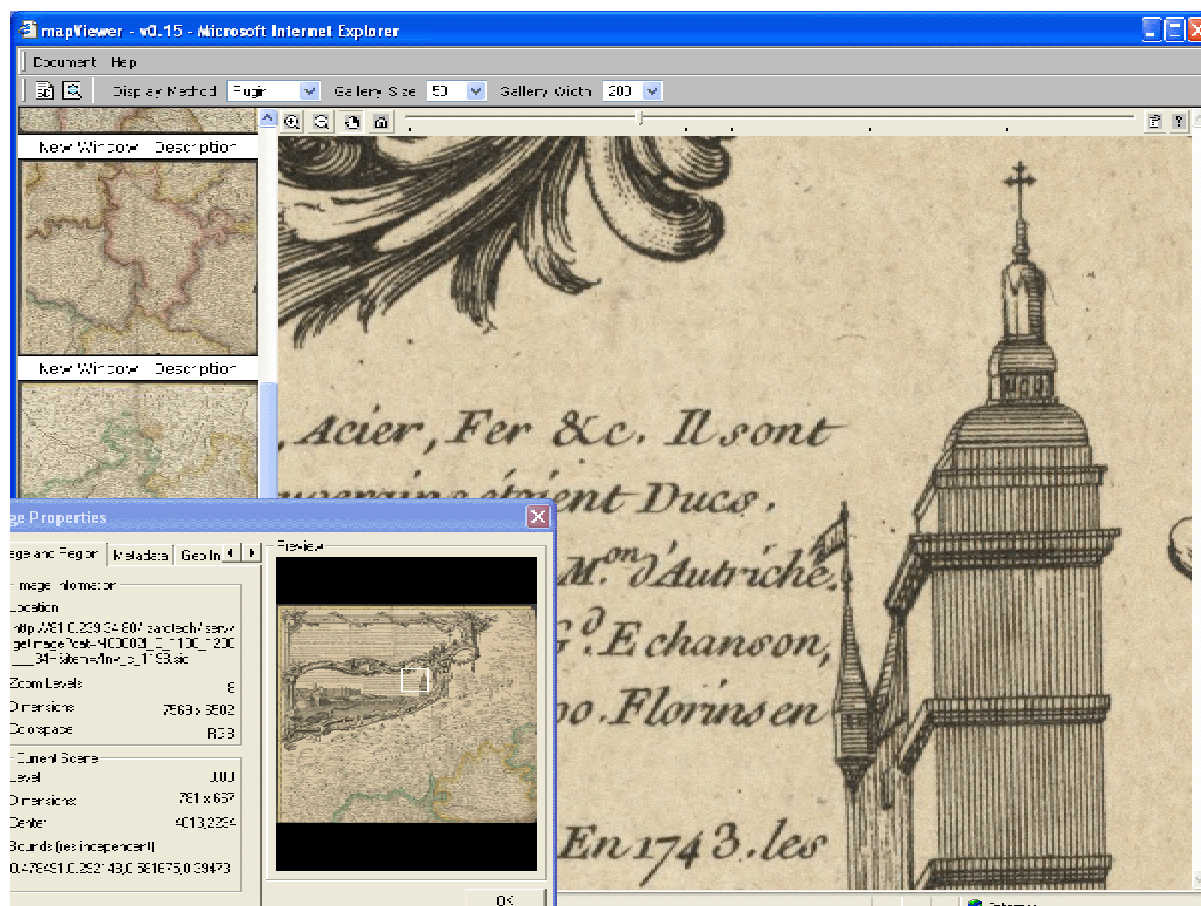
Při vyšších kompresích, používaných pro uživatelské zpřístupnění dat, může být vliv komprese viditelný („opalescence“), nedochází však nikdy ke ztrátě významné informace. I nenápadné hrany a linky nejsou co do viditelnosti oslabeny.

Při nízkých kompresích je deformace obrazu nepostřehnutelná a také matematické porovnání informačního obsahu bezeztrátového formátu (TIFF) a JPG v nižších kompresích

(4-7x, Photoshop 6 úroveň 8-10) ukazuje, že odchylky jsou pod 0,5% ve špičkových odchylkách (!), a že tedy jakékoli jiné zásahy a úpravy obrazu (např. i jen mírné zaostření) způsobují řádově větší odchylky.

MrSID

Pro prezentaci map byl zvolen pro internet formát MrSID, a to z následujících důvodů. Archivní soubory i soubory u uživatelské kvalitě ve formátu JPG jsou pro použití na internetu neúnosně velké (stovky MB) a není žádoucí poskytovat dokument jako celek. Pro zpřístupňování knih se osvědčilo odvodit z archivních souborů soubory pro internet předpřipravené co do kvality a zpracování s ohledem na aktuální stav techniky a potřeby uživatele. Formát MrSID umožňuje uživateli něco podobného dynamicky. Umožňuje klientu volit potřebnou kvalitu zobrazení, aniž by se tím ovlivňovala rychlost dodávání informací. Poskytování obrazů z tohoto formátu je v Manuscriptoriu zajištěno Image serverem, a to dvěma způsoby:

S pluginem - je práce s dokumentem intuitivní, zvláště při otevření navigačního okna. Plugin je volně ke stažení.

Manuscriptorium při této volbě automaticky umožní instalaci pluginu.

Bez pluginu – obraz je ke klientovi z image-serveru dodáván v přímo zobrazitelné formě. Tato možnost je použitelná v případech, kdy uživatel nechce z jakýchkoli důvodů instalovat plugin. Na straně klienta je v tom případě třeba řešit navigaci v dokumentu. Vytvořili jsme toto prostředí, ale nutno uznat, že je velmi obtížné dosáhnout stejného komfortu navigace v dokumentu jako s pluginem. **MrSID bez Image serveru** je také možno použít, a to i na www-stránkách. Konvertor do formátu MrSID však není zdarma. Konverze lze dohodnout v NKČR nebo u nás za velmi příznivých podmínek.

2.5 Popisy, autoři záznamů a virtuální publikování

Je zájem, aby byla zveřejňována informace o autorech popisů. Není to spojováno s autorskými právy, jen s prezentováním publikační činnosti. Publikování této informace jistě zvýší zájem o spolupráci při popisech a přispělo by k rychlejšímu zkvalitňování katalogu.

Práce vzniklé s použitím Manuscriptoria by mohly být ze stránek projektu odkazovány, pokud budou dosažitelné na webu a pokud o tom autor poskytne informaci.

2.6 Popisy k digitálním dokumentům.

Nové popisy jsou hodnoceny jako velmi dobré, někdy až nadbytečně detailní. Objevuje se požadavek vyčlenit podmnožinu sloužící primárně k rychlé orientaci a výběru v rozsahu více než bibliografický záznam, ale ne nové dílo. Požadavek souvisí s možností selektivnějšího fulltextového vyhledávání.

Metodika vytváření popisů [MD]

Současný stav při tvorbě popisů umožňuje víceméně bezproblémovou činnost při vytváření digitálních dokumentů v oblasti spojování popisů s obrazy, i když optimálního stavu, kdy již při digitalizaci jsou k dispozici popisy, není vždy dosaženo.

V souvislosti se změnou standardu popisů lze očekávat vyšší potřebu podpory při rutinním zpracovávání digitálních dokumentů. Standard DOBM byl v části bibliografického popisu výhodou pro svoji jasnost a přehlednost, zatímco Master resp. Master+ vypadá složitěji a běžná práce při jeho použití se prakticky bez určitého přechodového problémového období očekávat nedá.

Stabilizace a rozšíření okruhu popisovatelů [MD]

V oblasti popisu digitalizovaných dokumentů se budeme orientovat se na motivaci jednotlivých partnerů k včasnému dodávání popisů nebo minimálně včasnému konstatování, že sami popisy vytvářet nebudou. S tím souvisí pořádání školení, jak popisy připravovat (MEdit jako minimální možnost, NoteTab popř. další editory pro jednodušší práci s Masterem). Je nezbytné rozšíření okruhu možných zpracovatelů popisů, v ideálním případě např. s odbornou specializací na rukopisy resp. tisky, zastoupení mezi digitalizovanými dokumenty stále narůstá.

2.7 Katalogizace versus popis v MASTERu

Nepříjemná je současná duplicita vytváření popisu pro katalogizaci (bibliografický záznam do knihovnického systému) a širšího záznamu do Manuscriptoria. Tato duplicita je dlouhodobě neudržitelná. Současné řešení přes konvertor sice může být funkční, ale je také vnímáno jako nepříjemnost. Znamená další činnosti, zatěžuje. Významné je také to, že z hlediska instituce je obvykle významnějším úkolem katalogizovat do knihovnického systému. V tom případě vznikají primárně záznamy pevně strukturované a méně obsáhlé. Cílové řešení je psát popisy s využitím MASTERU (s využitím libovolných nástrojů) a zajistit uložení/odeslání záznamu v původní formě do Manuscriptoria a v konvertované formě (UNIMARC nebo MARC21) do knihovnického systému. Tento proces by velmi usnadnil přechod na popis historických dokumentů pomocí metodiky MASTER.

2.8 Placené služby uživatelům

Koordinátorem projektu je požadováno poskytování klasických knihovnických služeb navázaných na Manuscriptorium. Jedná se o poskytování nebo doručování výtisků nebo souborů jednotlivých stránek z digitalizovaných dokumentů. Lze předpokládat, že tyto služby nebudou požadovat instituce, mající plný přístup k Manuscriptoriu, ale zájemci bez tohoto přístupu, prakticky výhradně jednotlivci. Nepředpokládáme významné rozšíření těchto

služeb, lze očekávat významnou potřebu interakce se zákazníkem. Je proto na zvážení, zda se snažit již v této etapě o plnou automatizaci tohoto procesu.

2.9 Mikrofilmy

Mikrofilmy jsou téměř všemi oslovenými často zmiňované medium, které obsahuje značný informační potenciál. Problémem je, že zřejmě neexistuje systematická katalogizace mikrofilmů.

Jsou dva typy mikrofilmových zdrojů:

1. úplné mikrofilmové dokumenty, obvykle bohemika, uložená v knihovnách a archivech v nichž jsou (byly) i originální dokumenty.
2. fragmenty tématicky sebrané při badatelské činnosti, obvykle rozptýlené u badatelů.

Z hlediska Manuscriptoria je zajímavá jen první skupina. Je zájem o zveřejnění jakýchkoli známých informací, byť elementárních, o existujících mikrofilmech a to jakoukoli formou.

Zveřejnění není nutno spojovat s Manuscriptoriem, bylo by však výhodou. Problémem jsou příliš elementární identifikační údaje, často jen signatura a název nebo jen jeho část. Nejsou dostatečné kapacity na alespoň elementární popis, který by navíc bylo optimální pořídit podle originálních dokumentů. To by bylo nutné dělat na úkor popisů souvisejících s novou digitalizací.

Je nutno zvážit možnost připojování informací o existenci mikrofilmu do záznamu MASTER. Metodika pro to v MASTERu je. Cílem Manuscriptoria je ale vytvoření digitálního prostředí, odkaz v záznamu na sekundární dokument je z tohoto hlediska nekoncepční a pokud koordinátor projektu NK ČR nerozhodne jinak, nebude se tato možnost řešit.

2.10 Bezpečné uložení dat

CD-R

Současné uchovávání dat je postaveno na výsledcích projektu Věda a výzkum z roku 2000, obsažených ve zprávě „Kontrola stavu CD-R“. V části „Statistický rozbor“ vztahující se ke kontrole stavu uložení digitálních dat je konstatován dobrý aktuální stav CD-R disků, v části „Metodika redukované kontroly CD-R disků v digitálním archivu Národní knihovny ČR“ je navržena metodika spočívající v tom, že je nezbytné čítuji:

... každoročně prověřit jednorázově pouze náhodně vybrané vzorky a to takto:

disky z nejstarších dvou let	20% archivovaných disků
disky starší než 1 rok	5% archivovaných disků

Bezpečnost uchování dat na CD-R závisí na dodržování této metodiky. Jako alternativní uložení dat má být využito magnetopáskové úložiště Centrálního depozitáře Národní knihovny v Hostivaři. Je třeba přijmout opatření, která jsou organizačního charakteru.

3 Financování projektu a další perspektivy

Financování projektu je z větší části závislé na úspěšnosti projektu VISK 6. Jen zhruba jedna čtvrtina potřebných financí byla z jiných zdrojů. Zprvu prosté zpřístupnění základních informací o výsledcích digitalizace přerostlo v mnohem závažnější projekt a na jeho udržení a další rozvoj je nutno zajistit další prostředky. Samozřejmě zůstává projekt VISK6, projekt však nelze dál rozvíjet pouze z těchto prostředků, zahraniční projekty skončily. Proto jsme na doporučení Národní knihovny začali pracovat na prodeji licencí k přístupu do zahraničí.

Praxe ukáže, co je možné tímto způsobem dokázat. Informace o aktuálním stavu jsou na stránkách projektu www.memoria.cz.

THE MEMORIA PROJECT – EXPERIENCE FROM ONE YEAR OF PROVIDING ACCESS TO FULL IMAGES OF DIGITIZED MANUSCRIPTS AND OLD PRINTED MATERIALS ON THE INTERNET

Stanislav Psohlavec

Since November 2003, Manuscriptorium version 1.0 has been in operation at the address www.manuscriptorium.com. The aim of this article is to provide information about previous experience with its operation and to give thought to the expected features of its successor, Manuscriptorium version 2.0.

Manuscriptorium 1.0 in the first year of operation

The Manuscriptorium database is the result of the activity of the **Memoria** project. Its goal is to make accessible the results of the Memoria project in VISK6 and compile the results of related projects dealing with the digitization of and provision of access to historical documents in an integrated source and to thus create a virtual research environment for work with historical collections. It is based on the Czech national **Memoriae mundi series Bohemica** program, though it is gradually integrating data from other projects not only on a Czech national scale, but also on a Central European scale.

The heart of the Manuscriptorium is an **open catalogue of historical collections**, the building of which is concentrated on the integration of material on the Central European level. Related digital documents, i.e. image copies of full original documents, are then added to the catalogue's records. In the testing stage, even full texts are made accessible and sound documents are also being considered.

The Manuscriptorium database is thus an entrance to a **digital library**, and provides access to stored digital documents which we can access and use similarly as in a library.

The long-term and main goal of the Manuscriptorium database is not only to provide access to a relatively extensive digital library of historical documents, but to create a real virtual research environment for working with historical collections, meaning that it contains not only well-known documents which have already been researched and appreciated (so-called notables), but also those documents that have so far stood outside the mainstream of research.

Since the beginning, there has been interest in monitoring the use of Manuscriptorium. For practical purposes, this is treated as monitoring the accounts from which it is accessed, including monitoring what is viewed and how.

The primary users are those for whom Manuscriptorium was conceptually founded and built. These users have full access to Manuscriptorium and use it. Manuscriptorium is accessible to the general public, which searches for concrete information and so the difference from researchers is again only formal or concerns history lovers, who not only need, but directly request to be guided to that which in the opinion of experts they should view.

The text further deals in detail with a description of the database (searching, image viewing, formats, specifications, authors of records and virtual publishing, specifications of digital documents, methodology and creation of descriptions, cataloguing, paid user services, etc.)

Further financing of the project is, for the most part, dependent on the VISK6 project. Only around one-fourth of the necessary financing has been from other sources. The initial simple provision of access to basic information about the results of digitization grew into a more significant project and for its maintenance and further development additional funding must be ensured. Of course, the VISK6 project remains, though the project cannot be developed further only from this funding and the foreign projects have ended. Therefore, on the recommendation of the National Library, we have begun to work on the sale of access licenses abroad.

Experience shows what is possible to achieve by these methods. Information about the current state of the project can be found on its website at www.memoria.cz.

PREZENTACE SPOLEČNÝCH PROJEKTŮ PAMĚŤOVÝCH INSTITUCÍ NA INTERNETU

Aleš Brožek

Internet je velmi vhodným nástrojem pro prezentaci projektů, protože přístup k němu je možný v kteroukoliv denní i noční hodinu a z kteréhokoliv místa na světě. Prezentující ocení snadné doplňování a aktualizování údajů, uživatelé Internetu pak možnost údaje z Internetu tisknout v originální podobě nebo je stahovat, upravovat a tisknout v podobě, jaká je pro ně žádoucí. Toho si jsou ostatně vědomi pracovníci muzeí, archivů a knihoven a své projekty na Internetu často vystavují. Vzhledem k tomu, že knihovny, muzea a archivy jsou paměťové instituce, které mají obdobné záměry, ve svých projektech řeší podobné problémy a jsou si vědomy, že společně se dosáhne lepších výsledků, najdeme na Internetu řadu jejich společných projektů. Systematické vyhledávání takových projektů však není nejsnazší, protože například dotaz zadaný vyhledávači Google ve tvaru "projects library museum" přináší řadu nerelevantních výsledků. Jednodušší je proto vytipování institucí, které v sobě zahrnují archivy, knihovny a muzea jako organizační složky, a je tedy předpoklad, že jejich projekty jsou realizovány spoluprací několika organizačních útvarů.

Častým příkladem [1] je projekt Knihovny pro historii rodin [Family Search Center] v Salt Lake City. Údajně je to báze s údaji o největším počtu obyvatel, kteří kdy žili na naší planetě. Bázi [2] vybudovali mormoni, příslušníci Církve Ježíše Krista svatých posledních dnů, protože se snaží najít své předky, kteří žili před vznikem církve, aby je mohli v zastoupení pokřtít. Jen tak dojdou spasení a vstoupí do království nebeského. Mormonští misionáři převedli na mikrofilmy záznamy psané na palmových a banánových listech na Srí Lance, nahráli svědectví starců v Africe, Číně a Indonésii, která se ústně předávala z generace na generaci. Jakou má archiv cenu, se projevilo začátkem 90. let minulého století, kdy shořel matriční úřad na Cookových ostrovech v Tichomoří. V té době už naštěstí byly údaje uloženy do báze. V současné době obsahuje báze 35,6 milionů jmen [3].

Příkladem prezentace instituce, která je tvořena několika paměťovými institucemi, jsou Rejstříky horníků, kteří utrpěli zranění při těžbě v letech 1882 až 1900 nebo Báze zaměstnanců, Jižní a Západní železniční dráhy červen 1890 – červen 1901 [4]. Vznikly ve Státní knihovně v australském státě Queensland [State Library of Queensland], která působí nejen jako knihovna, ale i jako archiv. V poslední době však další její projekty vznikají ve spolupráci i s externími organizacemi. Je to např. báze Picture Queensland, což jsou obrázky Queenslandu, jeho obyvatel a míst [5]. Do jejího budování se totiž kromě Státní knihovny nyní zapojilo i queenslandské umělecké centrum a zájem projevila i šestice veřejných knihoven. Z nich je nejaktivnější veřejná knihovna v městě Chinchilla, která uchovává sbírku 700 obrázků. Do výše uvedené báze jich již poskytla stovku.

O řadě dalších společných projektech se dozvíme ze stránek organizací, které sdružují knihovny, archivy a muzea, vyhlašují pro ně grantové programy, koordinují jejich činnost apod. Několik takových organizací najdeme v Anglii. Je to jednak známá celoanglická organizace MLA [Museums, Libraries and Archives Council] dříve zvaná Resource [6], jednak i rozvojové agentury SEMLAC [South East Museum, Library and Archive Council] pro jihovýchodní Anglii [7], NEMLAC [North East Museums, Libraries and Archives Council] pro severovýchodní Anglii [8] a ALM [Archives, Libraries, Museums] pro Londýn [9]. MLA řadu let podporuje projekt Familia [10], což je webový adresář zdrojů o historii rodů ve veřejných knihovnách ve Velké Británii a Irsku. Nyní je projekt rozvíjen konzorciem knihoven ve východní oblasti Británie a úzce spolupracuje s Public Record Office. O dalších iniciativách MLA, jako je online databáze údajů o 6000 muzejních, knihovních a archivních sbírkách s příznačným názvem Cornucopia [Roh hojnosti] se lze dozvědět z jejích stránek [11]. Pro mnohé bude zajímavé sledovat i vytváření vědomostního webu.

SEMLAC začala vyvíjet činnost v dubnu 2002 po převzetí pracovníků bývalé agentury South East Museums Agency. Pokrývá 19 hrabství a jiných administrativních jednotek od Milton Keynes po ostrov Wight. Podpořila např. projekt Hero [Hrdina], který iniciovalo Muzeum

četby a vězeňská knihovna v Readingu pro mladistvé delikventy. Projekt podporuje kreativitu, vzdělávání, vede ke lepší komunikativnosti a sociálním interakcím. Z webových stránek lze stáhnout papírovou stavebnici, s níž lze pak pracovat a dosahovat požadovaného cíle [12].

Z řady projektů podporovaných NEMLAC v letech 2003 a 2004 [13] mne zaujal společný projekt archivu v Durhamu a durhamské knihovny. Na projekt, který se nazývá The Jimmy Durham Story [Příběh Jimmy Durhama], přispěl NEMLAC 1100 librami. Návštěvník příslušných stránek na Internetu [14] se dozví mnohé o arabském chlapci Mustafovi, jehož otec byl zabit v bitvě a jehož se ujal britský regiment působící v Egyptě v 19. století. Chlapec přijal křesťanskou víru a byl pojmenován James Francis Durham. Na webových stránkách jsou texty, dobové fotografie i užitečný slovníček.

Organizace sdružující paměťové instituce působí ale i v Norsku. Nese název ABM-Utvikling [Úřad pro norské archivy, knihovny a muzea] a byla vytvořena 1. ledna 2003 sloučením Norského ředitelství pro veřejné knihovny,

Norského úřadu pro muzea a Norského úřadu pro dokumentování výzkumu a pro speciální a akademické knihovny [15]. Na stránkách této organizace najdeme přehled podporovaných projektů [16] včetně odkaz na projekt CALIMERA v rámci EU, o němž hovořil na letošní konferenci kolega Jan Kaňka z Krajské knihovny Františka Bartoše ve Zlíně. Bohužel jsou však tyto stránky pouze v norštině.

Příkladem projektu, na němž se domluví knihovna s archivem, muzeem či oběma institucemi, je budování databáze starých a nových obrázků Leedsu. Báze se jmenuje Leodis a obsahuje 42 tisíc fotografií z let 1800 až 2004. V bázi se vyhledává podle místa, klíčových slov nebo data [17]. K jednotlivým fotografiím mohou uživatelé zasílat komentář, který slouží k upřesňování objektů na fotografiích i datování fotek. U jedné fotografie tak můžeme číst následující komentář:

Toto je místo, kde jsem se jako malé dítě cítil naprosto šťastný. Domy za garáží nalevo se nazývaly Rowleyovy chatrče. Byly pojmenovány po dvou neprovdaných sestrách, které zde žily v 19. století, kdy to ještě bylo jednoduché obydlí, později přebudované ve dvě. Moji prarodiče Jack a Ada Mortonovi zde žili od své svatby v roce 1919 nebo 1920, dokud má babička se odtud odstěhovala v r. 1973, když už byla tři roky vdovou. V domě nebyla elektřina, pouze plynový hořák. V jednoduchém přízemním pokoji pak byl kohoutek se studenou vodou, toalety byly pouze venkovní...

Další komentář dodaný návštěvníkem webu pak upřesňuje předchozí text takto:

Označení Rowleyovy chatrče je sice přesné, ale nejmenovaly se po dvou starých pannách, nýbrž po Benjaminu Rowleyi. Ten zde v r. 1865 extrahoval křemičitý pískovec z přilehlého lomu a užíval mlýn na této straně pro rozemletí kamene parní silou. Benjamin Rowley měl dvě dcery...

Pozornost si zaslouží i projekt, se kterým přišel archiv ve waleském hrabství Powys a do něhož se zapojila též muzea a knihovny v hrabství Nese název POWYS Digital History Project a v pilotním měřítku probíhal od listopadu 1996 do ledna 1997. Vzhledem k jeho úspěšnosti následovaly dvě fáze, během nichž byla zpracována čtyři témata: Zločin a trest, Vzdělání a škola, Náboženství ve Walesu a Péče o chudé [18]. Téma Zločin a trest pak obsahuje podtémata jako např. Veřejné bičování, Zacházení s ženami, Podmínky ve vězení, Odsouzení k smrti, Utěky z vězení apod., přičemž jsou hypertextově propojeny, takže se často uživatel stránek dostane ke stejné historce dokumentované ukázkami zápisů z 18. století. To je i případ historiky bičování ženy jménem Margareta Lukeová, která ukradla v obchodě v r. 1725 živůtek a byla odsouzena k bičování, které bylo vykonáno na jejím polonahém těle...

Na Internetu zatím však najdeme minimum příkladů spolupráce české knihovny s muzeem či archivem. A pokud ano, tak jsou to zatím spíše projekty společné publikační či přednáškové činnosti. Na webu Krajské knihovny Františka Bartoše [19] je umístěna informace o vydání

publikace Zlínský kraj a jeho kulturní organizace, která vznikla spoluprací knihovny s Muzeem Kroměřížska a odborem kultury a památkové péče Krajského úřadu Zlínského kraje. Na webu knihovny v Moravské Třebové [20] pak pozvánka na přednášku pořádanou společně s Muzeem Boskovicka o historii a současnosti židovského města v Boskovicích. Těžko říci, zda v Česku paměťové instituce nespolupracují nebo zatím nedávají o spolupráci vědět prostřednictvím Internetu. Věřme, že do příští konference Archivy, knihovny, muzea v digitálním světě se tato situace podstatně změní.

POZNÁMKY:

- [1] Brožek, Aleš: Společné projekty knihoven, muzeí a archivů pro uchování informací o místní historii. Dostupné na http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/BrozekPulman.ppt
- [2] <http://www.familysearch.org>
- [3] Readers Digest z 1. února 2002.
- [4] <http://fhr.slq.qld.gov.au/qldrail/>
- [5] <http://www.pictureaustralia.org/slq.html>
- [6] <http://www.mla.gov.uk>
- [7] <http://www.semlac.org.uk>
- [8] <http://www.nemlac.co.uk>
- [9] <http://fhr.slq.qld.gov.au/qldrail/>
- [10] <http://www.familia.org.uk/about.html>
- [11] <http://www.mla.gov.uk/action/online/culture.asp>
- [12] http://www.semlac.org.uk/projecthero_toolkit.html
- [13] <http://www.nemlac.co.uk/>
- [14] www.durham.gov.uk/recordoffice
- [15] <http://www.abm-utvikling.no/om/english.html>
- [16] <http://www.abm-utvikling.no/prosjekter/Interne/index.html>
- [17] <http://www.leodis.net>
- [18] <http://history.powys.org.uk/history/intro/themes.html>
- [19] http://www.kfbz.cz/fr_informace.htm?edicni_cinnost.htm
- [20] <http://www.mkmt.cz/aktivita.htm>

PRESENTATION OF JOINT PROJECTS OF MEMORY INSTITUTIONS ON THE INTERNET

Aleš Brožek

The internet is a very suitable tool for presenting projects, as it can be accessed any time night or day and from any place in the world. Presentation places a premium on easy completion and updating of data, whereas users value the possibility of printing data from the internet in the original form, or downloading, modifying and printing data in the form required by the user. Museum, archive and library workers are aware of this and often exhibit their projects on the internet. Whereas libraries, museums and archives are memory institutions that have similar aims, solve similar problems in their projects and are aware that together they achieve better results, we can find a range of their common projects on the internet. However, systematic searching for such projects is not the easiest task because, for example, as an enquiry in the form "projects library museum" entered into the Google search engine produces a bunch of irrelevant results. It is simpler to seek out institutions that contain archives, libraries, and museums as organizational components, and there is then the assumption that their projects are implemented through the cooperation of several organizational sections.

However, we can currently find on the internet a minimum number of examples of cooperation between Czech libraries and museums or archives. And those that are found are rather joint publications or lecture projects. On the website of the František Bartoš Regional Library [19] one can find information about the publication *Zlín Region and its Cultural Organizations*, which originated through the cooperation of the library with the Kroměříž Museum and the department of culture and monument preservation of the Zlín Regional Office. The website of the library in Moravská Třebová [20] offers an invitation to a lecture on the history and present day of the Jewish quarter in Boskovice organized in conjunction with the Boskovice Museum. It is difficult to say whether memory institutions in the Czech Republic are not working together or they are not as yet keeping abreast of cooperation via the internet. Let's trust that this situation will have changed significantly by the time of the next conference of Archives, Libraries, and Museums in the Digital World.

ACKNOWLEDGEMENTS:

- [1] Brožek, Aleš: Joint projects of libraries, museums, and archives for preserving information and local history. Available at http://www.nkp.cz/o_knihovnach/konsorcia/skip/BrozekPulman.ppt
- [2] <http://www.familysearch.org>
- [3] Readers Digest of February 1, 2002.
- [4] <http://fhr.slq.qld.gov.au/qldrail/>
- [5] <http://www.pictureaustralia.org/slq.html>
- [6] <http://www.mla.gov.uk>
- [7] <http://www.semlac.org.uk>
- [8] <http://www.nemlac.co.uk>
- [9] <http://fhr.slq.qld.gov.au/qldrail/>
- [10] <http://www.familia.org.uk/about.html>
- [11] <http://www.mla.gov.uk/action/online/culture.asp>
- [12] http://www.semlac.org.uk/projecthero_toolkit.html
- [13] <http://www.nemlac.co.uk/>
- [14] <http://www.durham.gov.uk/recordoffice>
- [15] <http://www.abm-utvikling.no/om/english.html>
- [16] <http://www.abm-utvikling.no/prosjekter/Interne/index.html>
- [17] <http://www.leodis.net>
- [18] <http://history.powys.org.uk/history/intro/themes.html>
- [19] http://www.kfbz.cz/fr_informace.htm?edicni_cinnost.htm
- [20] <http://www.mkmt.cz/aktivita.htm>

MANUSCRIPTORIUM JAKO ZÁKLAD PRO VIRTUÁLNÍ BADATELSKÉ PROSTŘEDÍ: OBSAHOVÁ DIMENZE VERSUS TECHNICKÉ MODULY

Jindřich Marek – Zdeněk Uhlíř

Digitální svět se v dnešní době rozvinul natolik, že dávno nestačí pouze pořizovat digitální objekty, ať už obrazové, textové, zvukové či třeba dokonce multimodální a kumulativně je shromažďovat. Naopak je třeba uvažovat v dimenzích integrovaných zdrojů, ba dokonce celé sítě těchto zdrojů. Došlo tedy k přesunu primárního významu a rozhodující důležitosti z dokumentu na zdroj. Tím se vytvářejí první náznaky kvalitativně nového informačního, komunikačního a znalostního prostředí. Jakkoli se toto prostředí začalo vynořovat jaksi samo od sebe, nyní je třeba obrátit se k podnětným perspektivám, se kterými přichází, a začít je systematicky budovat, rozšiřovat a prohlubovat. O to se pokouší tým pracující v Národní knihovně České republiky na výzkumném záměru rozvoje virtuálního badatelského prostředí pro práci s historickými fondy. Tento příspěvek se snaží zpřístupnit některé základní koncepty, resp. v náznaku celý konceptuální rámec, z něž vycházíme.

Aby nedošlo k nepochopení a nedorozumění, je třeba hned na počátku definovat některé základní pojmy, z nichž vycházíme a s nimiž budeme nadále pracovat.

Prvním a nejpodstatnějším z nich je **virtuální badatelské prostředí**. Ve svých postupně se rozvíjejících sémantických rovinách znamená, že jeho obsahem jsou jednotlivé digitální objekty, že jednotlivý digitální objekt vystupuje v podobě **primárního** dokumentu (kopie originálního historického dokumentu), **sekundárního** dokumentu (zpracování jednoho nebo více primárních dokumentů z obsahově expertního hlediska), jakož i **terciárního** dokumentu (informační zpracování primárních a sekundárních dokumentů) že všechny digitální objekty mají **jednoznačnou identifikaci** a postupně se sdružují v komplexní digitální objekty, že komplexní digitální objekty mohou vystupovat jak v pevné stálé podobě, tak v podobě přechodných sdružených objektů, že z komplexních digitálních objektů se vytváří obsahově a účelově jasně vymezené zdroje, že tyto zdroje jsou vzájemně propojeny prostřednictvím elektronických sítí, že zdroje jsou pomocí **otevřených standardů** pro popisné formáty a **komunikační protokoly** vzájemně integrovány za použití postupů jak centralizace, tak distribuce, že jsou zařazeny nadstavbové nástroje pro zpracování dat a informace a že koncové využívání je místně a časově nezávislé, přičemž rozdíl mezi tvůrcem a původcem se do značné míry stírá.

Virtuální badatelské prostředí má svou **obsahovou dimenzi**, kterou lze zjednodušeně ztotožnit s věcným informačním obsahem, v jehož rámci není nutno na této úrovni rozlišovat mezi fenomény, daty a informací, který však je nutno účelově, finalitně a pragmaticky strukturovat. Má také svou **technické moduly**, spočívající ve formálně fragmentovaných a kódovaných datech i softwarových nástrojích, které s nimi pracují, přičemž požadavkem je, aby tyto nástroje byly kombinovatelné, zařaditelné a vyřaditelné na základě nejenom obecných, ale i personalizovaných uživatelských potřeb.

Opíraje se o tyto vstupní představy, začali jsme pro práci s písemným kulturním dědictvím budovat **Manuscriptorium**, abychom tak vytvořili základ virtuálního badatelského prostředí. Slučuje v sobě několik aspektů, skrze něž může být nazíráno. Za prvé je to **databáze**, v níž jsou uloženy digitální objekty různého druhu a různé povahy. Za druhé je to **databázový systém**, který umožňuje s digitálními objekty dále operovat a tím také vytvářet komplexní, resp. přechodné sdružené digitální objekty/dokumenty. Za třetí je to **informační systém**, který se jeví v podobě uživatelského rozhraní dovolujícího kladení věcně obsahových dotazů a jejich vyhodnocování. Konečně za čtvrté je to **online zdroj** zapojený do elektronické sítě a postupně integrující další příbuzné zdroje tak, aby se rozšířil na celou střední Evropu a nabyl mezinárodního i nadnárodního významu.

Při prezentaci Manuscriptoria je tudíž třeba důsledně rozlišovat dva základní **modely**, které jsou relativní buď vzhledem k obsahové dimenzi, nebo vzhledem k horizontu technických

modulů. Bez tohoto rozlišení by se jakékoli další úvahy mohly velmi snadno stát konfúzními. A tak se **statický** model pohledu vztahuje k zaměření na technické moduly, zatímco **dynamický** model pohledu se týká zaměření na informační obsah. Je sice pravda, že oba modely spolu nejenom souvisejí, ale také se vzájemně ovlivňují, takže na úběžném pozadí je nutno vidět je v celé této komplexitě, nicméně pro jasné analytické chápání věcí je třeba jejich odděleného pojednávání.

Statický model spočívá na rozlišení **databáze evidenčních záznamů (DBEZ)** na jedné a prezentační databáze (PDB) na druhé straně. DBEZ je množinou terciárních dokumentů vztahujících se v první řadě, tj. přímo k dokumentům primárním a teprve v druhé řadě, tj. zprostředkovaně, tzn. prostřednictvím záznamů o primárních dokumentech i k dokumentům sekundárním. Přitom je primární dokument chápán především ve svém materiálním či fyzickém smyslu, tzn. jako digitální obrazová kopie, jež je replikou originálního historického dokumentu, tedy ve své konkrétní totožnosti. Teprve v druhé řadě se mu rozumí také ve smyslu obsahovém, tzn. jako plnému textu apod., jenž je jeho transformací, tedy v jeho abstraktní shodě. Každý jednotlivý záznam vystupuje v podobě XML souboru podle DTD MASTER a MASTER+. Popisné záznamy v tomto formátu umožňují vytvářet odkazy ven i dovnitř, mohou tudíž být součástí celé strukturované sítě referencí v podobě hyperlinků.

Vedle DBEZ je součástí statického modelu i **prezentační databáze (PDB)**. Jejím obsahem je množina zindexovaných souborů z databáze evidenčních záznamů. Rozdíl mezi PDB a DBEZ tedy spočívá v tom, že množina XML souborů obsažených v DBEZ byla pro zařazení do PDB podrobena dalšímu počítačovému zpracování. Z tohoto pohledu jsou DBEZ a PDB v obousměrné jednoduché korelaci, které bylo využito v Manuscriptorium. Potenciálně však lze k jedné DBEZ korelovat více PDB a vytvořit tak jednosměrnou multiplicitní korelaci. V tom případě by to ovšem znamenalo před procesem indexování evidenční záznamy ještě obohatit o značkování vycházející vždy z nějakého specifického hlediska. Potom by bylo možno DBEZ považovat za databázi shromažďující soubory v obecně, tj. nadoborově či transdisciplinárně využitelné formě, zatímco různé k ní korelované PDB by bylo lze pokládat za databáze shromažďující soubory – třeba i výběrově – ve formě využitelné spíše speciálně, tj. oborově či interdisciplinárně. Nyní, kdy virtuální badatelské prostředí ještě není zaplněno postačujícím množstvím obsahu, tento způsob není aktuální, pro budoucnost je však dost dobře možno představit se jej jako smysluplný, ba relevantní.

Vedle DBEZ a PDB je však součástí Manuscriptoria také databáze obsahující **související digitální dokumenty**. Těmi jsou obrazová data (digitální obrazové kopie originálních historických dokumentů), textová data (plné texty primárních a sekundárních dokumentů), zvuková data (interpretace primárních dokumentů v podobě notových zápisů apod.), resp. další data. Je také možné, třebaže na současné úrovni rozvoje virtuálního badatelského prostředí nikoli aktuální integrovat tato data různých forem a formátů do dokumentů multimodálních. Lze říci, že skuteční virtuální badatelské prostředí pro práci s historickými fondy je uskutečnitelné teprve na této úrovni. Je totiž již nyní možné, pokud se použije postupu záležejících v užití otevřených standardů, jednoznačné identifikace digitálních objektů a komunikačních protokolů, do uživatelského rozhraní Manuscriptoria integrovat i jiné zdroje. A je také možná opačná cesta, totiž, totiž integrace Manuscriptoria do uživatelského rozhraní jiných zdrojů. Právě tato cesta je dnes nanejvýše aktuální, takže na ní intenzivně pracujeme. Přitom se ukazuje, že podstatné nejsou technické obtíže, třebaže i ty tu jsou, ale zejména problémy, které přináší tradiční organizační struktura paměťových, vědeckých a odborných institucí. Tyto instituce se totiž stále ještě v zásadě profilují v podobě „**kamenných institucí**“, jakkoli by bylo nanejvýše žádoucí, aby pokročily na úroveň „**institucí virtuálních**“.

Podstatné pro tento přístup je důsledné **oddělení dat od softwaru**. Požadavkem tudíž je, aby táž data bylo možné zpracovat a provádět s nimi operace za použití různých technických nástrojů, tzn. že data nesmějí být součástí žádného softwarového nástroje a naopak. Potom je možno cíleně zvolit existující nebo vyvinout potřebný nástroj pro zpracování dat a operace s nimi. Je tudíž možno podle konkrétního účelu využít možností jednotlivých technických

nástrojů. Ve svém důsledku to však také znamená, že je možno využít i serveru s **externími nástroji** v uživatelském rozhraní Manuscriptoria, anebo naopak s daty původně pocházejícími z Manuscriptoria pracovat za využití nástrojů jiného uživatelského rozhraní. Teprve na tomto stupni vývoje je položen opravdový základ pro virtualitu. Tohoto stupně jsme ještě v dostatečné míře nedosáhli, ale stojíme mu na prahu.

Naproti tomu pro **dynamický model** se rozlišení mezi DBEZ a PDB, resp. také souvisejícími digitálními dokumenty nejvíce jako podstatné, protože v zásadě splývají v jedinou **zdrojovou databázi**. To je způsobeno **přímými referencemi** v podobě hyperlinků. Zda jsou to hyperlinky pevné nebo generované, je v tomto pohledu právě tak druhořadé, třebaže nikoli zanedbatelné. Využitím přímých referencí se virtuální badatelské prostředí zcela zásadně liší od tradičně založeného informačního, komunikačního a znalostního prostředí tištěného, které používá a vůbec může použít ve svém informačním aparátu (obsahy, rejstříky, poznámky apod.) výhradně nepřímých referencí. V dynamickém modelu se tak zcela jednoduše ozřejmuje rozdíl mezi tradičním a virtuálním prostředím. Informační aparát tradičního prostředí je částečně srostlý s daty, což se projevuje třeba v tom, že vnější vizuální podoba dokumentu je vlastně totožná s jeho vnitřní formálně informační strukturou, a také v tom, že od subjektivních mentálních úkonů se odhlíží, protože nejsou součástí vlastního předmětu, jsou tedy jaksi transparentní, bezprostředně nevnímatelné, pouze reflektovatelné. V tom smyslu pak subjektivní mentální úkony, externí s daty splynulý informační aparát a informační obsah dat sám splývá v jeden jediný celek, který se jeví jako objektivní.

Ve virtuálním prostředí naproti tomu je externí informační aparát oddělen od dat, protože jeho pořízení je při každém použití vždy znovu závislé na technických softwarových nástrojích. Použití softwarových nástrojů je v uživatelských výstupech nejenom smyslově vnímatelné, ale také se o něm musí předem konkrétně rozhodnout a následně se musí vyhodnotit. Právě v tomto předběžném rozhodnutí a následném vyhodnocení se subjektivní mentální úkony i použití technických nástrojů oddělují od vlastního předmětu, jsou tedy jaksi **masivní**. Potom je zřejmé, že data nelze ztotožňovat s informací: zatímco data jsou neutrální ve své nezávislé externí existenci, informace jsou data podrobená subjektivním mentálním úkonům, je tedy vždy **relativní**. Data nejsou věcmi samými, informace se vztahuje primárně k datům, nikoli k věcem samým. Rozlišení na objektivní a subjektivní popis a výklad, kterému se tolik věnují pracovníci paměťových institucí, tudíž nemá ve virtuálním prostředí rozumný význam. Rozumný význam zato má popis a výklad **intersubjektivní**, protože jenom ten je srozumitelný a posouditelný.

V **uživatelské perspektivě** – míníme tím koncového uživatele – je vše ještě zřejmější. Tam jde v zásadě jen o využívání uživatelského rozhraní Manuscriptoria pro vyhledávání a následně cílené prohlížení na jedné straně a o případné používání integrovaných externích nástrojů z téhož uživatelského rozhraní Manuscriptoria a pro týž materiál na druhé straně. Koncovému uživateli se tedy technické moduly objevují jen ve své funkční integrované podobě a totéž platí i pro data, zároveň se však předním jako ve vrstvách objevují data, technické nástroje i subjektivní mentální úkony, takže se mu v žádném případě nenabízí představa objektivního faktu. V tom je současně výhoda i nevýhoda, alespoň pokud vezmeme v potaz z minulosti zděděné standardy vědecké a odborné práce. Výhoda je v tom, že může snáze rozlišit mezi tím, co je prostě neutrální, a tím, co se jenom jeví jako neutrální, ve skutečnosti je to však jen předsudek zakládající se na neuvědomělém předběžném názorovém předpokladu (noezi, resp. noematu v lepším případě, v případě horším na ideologii, resp. ideologematu). Nevýhoda je v tom, že využívání virtuálního badatelského prostředí vyžaduje značně vyšší stupeň **informační gramotnosti** (nemíníme tím pouhou gramotnost počítačovou!) než byl potřebný dosud, tj. pro tradiční tištěné prostředí.

V případě obou modelů, o nichž jsme tu mluvili, lze vytyčit jisté charakteristické a profilující znaky, na nichž se zakládá nejenom Manuscriptorium, ale které platí pro virtuální badatelské prostředí obecně. Mezi **znaky statického modelu** patří ty, které jsou spojeny s technickou stránkou virtuálního badatelského prostředí. Za prvé je to **architektura**, která se projevuje v požadavku jasné funkčně a pragmaticky chápané struktury. Za druhé je to **užití**

standardů potřebných jak pro data a jejich přípravu (formáty, definice dokumentu atp.), tak pro komunikační protokoly a jejich implementaci. Za třetí je to **jedno-jednoznačnost** projevující se v jednoznačných identifikátorech digitálních objektů a potřebná pro vzájemné mnohosměrné propojení mezi nimi. Za čtvrté je to **modularita** vyhovující požadavku pragmatické finality a účelovosti, který musí být základem praktického fungování takových systémů. A konečně za páté je to striktní **oddělení softwaru a dat**, protože tak lze vyhovět konceptuálnímu požadavku flexibilní heterogenity i reagovat na skutečně existující stav v naplnění elektronických sítí obsahem, jakož i praktickou institucionální organizaci.

Mezi **znaky dynamického modelu** patří ty, které jsou spojeny s obsahovou dimenzí virtuálního badatelského prostředí. Za prvé je to **virtualita**, jež znamená, že z hlediska nabídky není rozdíl mezi interními a externími technickými nástroji na jedné a daty na druhé straně, že naopak vše je spojeno v jeden celek, který však musí být využíván strukturovaně, nikoli plošně. Za druhé je to **otevřenost** spočívající jednak ve využívání otevřených datových a komunikačních standardů, jednak ve vytváření otevřeného, tj. bezprostředně doplňovatelného a opravitelného otevřeného katalogu historických fondů a na něj navázanou digitální knihovnu obrazových kopií, elektronickou knihovnu plných textů atd. Za třetí je to **kombinace** různých jednotek, tedy vytváření komplexních, resp. přechodných sdružených digitálních dokumentů a jejich shluků na heuristickém základě. A konečně za čtvrté je to **neukončenost**, což neznamena nehotovost v tradičním metodickém významu, nýbrž neurčitou pluralitu různých aspektů, jež mohou být reprezentovány, a tudíž nejenom ustavičné doplňování, ale také přepracovávání dat, jež jsou obsahem virtuálního badatelského prostředí.

Nyní je tedy možno pokusit se o **komplexní pohled** na Manuscriptorium a potažmo na celé virtuální badatelské prostředí pro práci s historickými fondy. Jeho nejpodstatnější vlastností je, že v něm existují jak **interní**, tak **externí data**, ale nejenom to, právě tak v něm existují jak **interní** tak **externí nástroje**, přičemž z informačně obsahového hlediska je přístup k těmto datům i nástrojům neodlišený. Z toho plyne, že pro zpracování a využívání interních dat mohou být použity interní i externí nástroje a táž možnost použití interních i externích nástrojů platí také pro zpracování a využívání externích dat. To co je v tradičním tištěném informačním, komunikačním a znalostním prostředí možné jen prostřednictvím subjektivních mentálních úkonů, tedy nepřímo, lze ve virtuálním prostředí realizovat přímo.

Modularita není jen podstatným rysem Manuscriptoria, ale právě tak celého virtuálního badatelského prostředí, jehož je Manuscriptorium segmentem jako *pars pro toto*. Nejde tedy jen o technické moduly v rámci jediného informačního systému, resp. zdroje, ale jednotlivé informační systémy, resp. zdroje jsou vlastně **moduly celkového prostředí** přístupné po elektronické síti. Vzhledem k tomu, že každý z těchto zdrojů je vytvářen se specifickým účelovým zacílením, není toto prostředí homogenní, nýbrž výrazně **heterogenní** povahy. Tradiční pohled na věc založený na homogenním přístupu v tom vidí velký až neřešitelný problém. Při jasně deklarovaných a dodržovaných standardech tomu tak v žádném případě není, protože pak lze vytvořit a provést příslušné konverze mezi standardy nebo transformace standardů. Které posléze dovolují **integraci** v distribuovaném prostředí. Při integraci za použití konverzí a transformací sice může dojít ke ztrátě informace, to však není na překážku a leckdy to nelze považovat ani za závadu.

Virtuální badatelské prostředí je především prostředím heuristickým zaměřeným na získávání nikoli jen již existujících, ale především nové informace, tzv. transinformace. Není v něm tedy nutno shrnout vše, ale je žádoucí shrnout v něm vše z jistého hlediska relevantní. Avšak ne vše je pro různá hlediska stejně či vůbec relevantní. Proto je žádoucí integrace z různých hledisek **v různých uživatelských rozhraních**. Naopak totální kumulace všeho pouze v jednom uživatelském rozhraní by byla nevhodná, ba dokonce nesmyslná, protože by předpokládala naprostou homogenizaci, jejímž následkem by byla přílišná sofistikovanost, a tudíž nevykonnost informačních systémů na jedné a zahlcení informačním balastem pro jednoho každého uživatele na druhé straně.

Je ovšem zřejmé, že uživatelská perspektiva nepojímá celý systém. Konkrétní virtuální realita (nikoli jen obecná abstraktní představa virtuality) je totiž uměle vytvořeným komplexem, který se zakládá na kombinaci, resp. stupňovitých kombinacích prvků, jež nejsou z této perspektivy vidět. Kdyby měly být vidět, vzniklo by prostředí natolik uživatelsky nevlídné, že by bylo prakticky nepoužitelné, a tudíž by bylo všeobecně neprosaditelné. Komplexní pohled má tedy význam především pro teoretickou reflexi, která připravuje podněty pro další výzkum a vývoj v této oblasti, nikoli však pro praktické využívání virtuálního badatelského prostředí doménovými experty.

Pro komplexní pohled na Manuscriptorium je enormně důležité to, že mu je vlastní **stupňovitost**. Informatici a informační pracovníci sice zpravidla mluví o popisných záznamech a digitálních obrazech, avšak to je velice zúžený pohled. Popisný, resp. evidenční záznam totiž není vlastní informací, nýbrž jen informací o informaci. Právě tak jednotlivý digitální obraz je pouze náznakovou informací o tom, co Manuscriptorium obsahuje, než jeho vlastním obsahem. Virtuální prostředí je prostředím **hromadného jevu**, tzn. že jak popisné záznamy, tak digitální obrazy mají význam jen jakožto součásti komplexních, resp. přechodných sdružených digitálních dokumentů. V tomto chápání se pak objeví tři výrazně profilované vrstvy. Za prvé to jsou **digitální obrazy**, které jsou senzuálním odrazem originálních historických dokumentů, tj. materiálních objektů. Za druhé jsou to **elektronické plné texty**, které jsou intelektuálním odrazem originálních historických dokumentů, tj. ideálních objektů. A za třetí jsou to **shluky dokumentů** nižších stupňů zpracované nadstavbovými nástroji jako interpretace heuristických dotazů a požadavků. Při zaplnění virtuálního badatelského prostředí obsahem alespoň v kritické míře pak je evidentní, že toto prostředí se stane dominantním, protože má řadu výhod, které tradiční tištěné prostředí nedokáže poskytnout.

V Manuscriptoriu pak lze tedy rozlišit **základní informační vrstvy**, které není možno zaměňovat. Jsou jimi za prvé **surová data v úložišti**, jež jsou pouhou potenciální informací, nikoli však vlastní, tj. subjektivně recipovanou informací. Tato data vyžadují vyhodnocení a interpretaci vzhledem k nějakému přímému dotazu, bez toho nemají žádnou výpovědní schopnost. Za druhé jsou to **data vyhledaná podle dotazu**. Teprve na této úrovni lze hovořit o informaci, je to však informace ve statické podobě, takže se mohou stát základem vědomosti jakožto reprezentace informace, avšak nikoli znalosti jakožto informace pohotové k aplikaci nebo transformaci. Za třetí jsou to **kombinovaná data** vzniklá za použití některého ze způsobů pokročilého vyhledávání nebo za použití jiného nadstavbového nástroje. Teprve tato data překračují pouhou reprezentaci informace a mohou být či jsou podkladem pro znalost. Posléze za čtvrté jsou to **data zpracovaná speciálním nástrojem** dovolujícím odhalit i implicitní informaci. Zde se vytváří předpoklad nikoli jen pro multiplikaci informace známé již z jiných zdrojů, ale pro transinformaci, tj. pro tvorbu informace nové. Je zřejmé, že práce v tomto prostředí je **symbolickou analýzou**, pro niž je podstatná především znalost jakožto schopnost aplikovat a transformovat informaci, nikoli jen vědomost jakožto schopnost vhodně reprezentovat. Na úrovni pouhé reprezentace informace je totiž reálné nebezpečí zahlcení informací a informačním balastem, tj. exformací.

Při budování Manuscriptoria jako jednoho modulu virtuálního badatelského prostředí pro práci s historickými fondy se však také objevují některé **problémy**, jež není možno opominout. Pomineme-li obtíže vyplývající z finanční, materiální a organizační sféry, protože tato oblast není předmětem našeho nynějšího příspěvku, zůstávají problémy týkající se paradigmatického obzoru jak doménových expertů, tak technických pracovníků. V případě doménových expertů – historiků a filologů na jedné a knihovníků a archivářů na druhé straně – je takovým problémem inherentní **kumulativní diskurs**, na němž se zakládá novověké tzv. kritické dějepisectví (a *mutatis mutandis* to platí i pro další zmíněné obory). Kumulativní diskurs je však s virtuálním prostředím a jeho náležitým budováním v příkrém rozporu, jak je dnes již běžně známo. Jelikož však praktičtí badatelé zpravidla – kromě vzácných výjimek – nevěnují teoretickým a epistemologickým otázkám pozornost, jsou jim principy, na nichž se zakládá virtuální prostředí zcela vzdáleny. Ba projevují vůči němu větší či menší odpor,

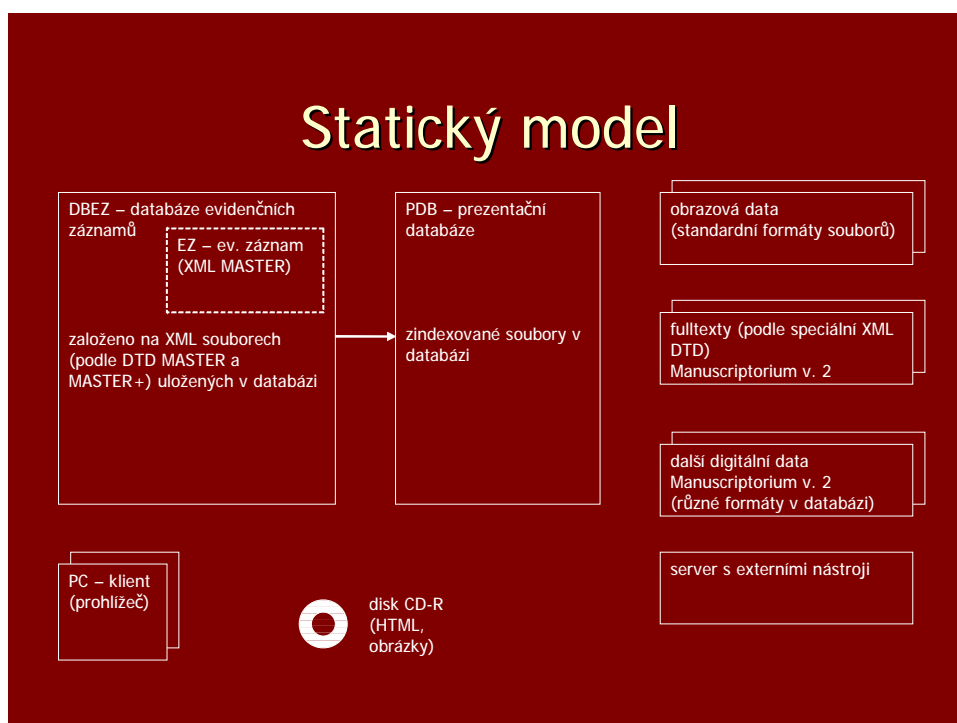
protože se před nimi otevírá svět, který neznají a – jelikož jsou navyklí na to, aby věci znali – kterého se obávají. Výsledkem je výrazný konzervatismus většiny doménových expertů a urputný boj některých z nich proti takovýmto inovacím. Tento problém se tedy vyřeší teprve postupnou generační výměnou, což ještě nějakou dobu potrvá.

V případě technických pracovníků je obdobným problémem **redukcionistický analytický diskurs**, na němž stojí inženýrská práce řady posledních generací. Technici tedy mají tendenci preparovat a izolovat jednotlivé dílčí předměty. Z toho plyne, že mají tendenci chápat jednotlivé technické moduly izolovaně bez vztahu k dynamickému celku, jak zde byl předestřen. Tím se prohřešují proti pragmatické finalitě a zhusta také proti uživatelské vlídnosti vyvinutých nástrojů, a to zejména tehdy, mají-li být integrovány do vyššího celku. I tento problém se vyřeší až s generační výměnou.

Na závěr zbývá otázka, co vlastně znamená virtualita. Nehodláme se zde pouštět do diskuse např. o rozdílech mezi virtuální realitou a faktoidem apod., protože to by nás odvedlo jinam. Domníváme se, že pro naše téma bude nejlépe charakterizovat virtualitu jako vztah mezi jednotkou a shlukem jednotek, a to takový vztah, který není jedno-jednoznačný, nýbrž relativní vzhledem k různým hlediskům a k dotazům i vůbec otázkám, jež jsou na jejich základě formulovány. Virtualita je tudíž přímým protikladem objektivity. Zjistili jsme totiž, že objektivita není vlastností poznání o sobě, ale pouhou interpretací, toho co je či má být poznání, v rámci tradičního tištěného prostředí. Virtuální badatelské prostředí tedy bude ještě po dlouhou dobu předmětem ostrých střetů, to však nic nemění na tom, že je evidentním přínosem.

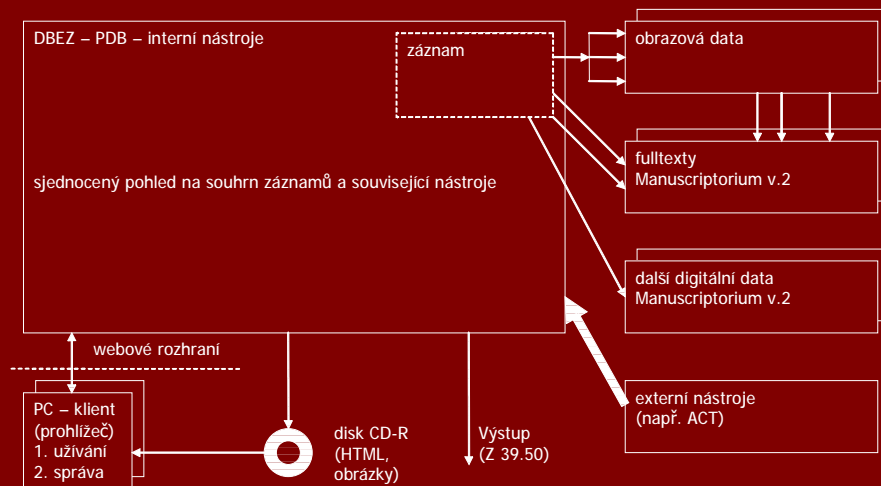
Přílohy

1. Statický model Manuscriptoria

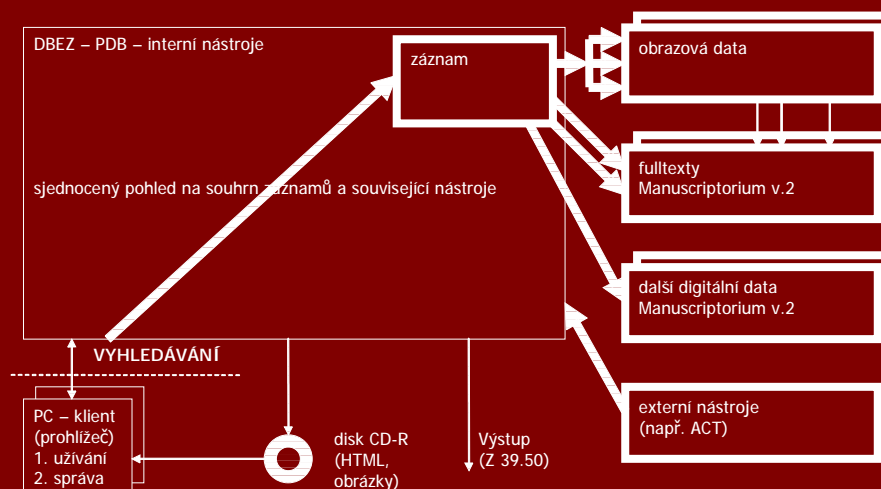
2. Dynamický model Manuscriptoria

Dynamický model

3. Uživatelská perspektiva Manuscriptoria

Z perspektivy uživatele

**MANUSCRIPTORIUM AS A BASIS FOR A VIRTUAL RESEARCH ENVIRONMENT: CONTENT
DIMENSION VERSUS TECHNICAL MODULES
Jindřich Marek – Zdeněk Uhlíř**

The digital world as we know it today has evolved so much that it no longer suffices to obtain digital assets, whether image, text, sound or multimodal, and cumulatively put them together. On the contrary, it is necessary to think in the dimensions of integrated sources, or even a whole network of such sources. Thus it has led to the transfer of the primary meaning and decisive importance from the document to the source. With this arose the first indications of a qualitatively new information, communications and knowledge environment. However this environment began to emerge so to speak from itself, it is now necessary to turn to the imaginative perspectives with which it comes, and begin to systematically build, expand and deepen them. A team working in the National Library of the Czech Republic is endeavoring to do this with the research aim of developing a virtual research environment for working with historic collections. This article attempts to make accessible some basic concepts and give a foretaste of the whole conceptual framework from which we are proceeding.

Based on these preliminary ideas, we began to build a **Manuscriptorium** for working with written cultural heritage, in order to create the basis of a virtual research environment. This links together within itself several aspects through which it can be regarded. The first is the **database**, in which digital assets of various types and various natures are stored. The second is the **database system**, which allows further operations with digital assets and thus also the creation of comprehensive or, as the case may be, temporary, combined digital assets/documents. The third is the **information system**, which is shown in the form of a user interface allowing the pertinent placing of content-related enquiries and their evaluation. Finally, the fourth is the **online source** connected to the electronic network and progressively integrating other related sources in order to expand to the whole of Central Europe and acquire international and even multinational significance.

When presenting Manuscriptorium, it is therefore necessary to consistently differentiate the two basic **models** which are relative either in view of the content dimension or in view of the perspective of technical modules. Without this differentiation, some further considerations could become confused. And so the **static** model of the view relates to focusing on technical modules, whereas the **dynamic** model of the view concerns focusing on information content. The static model takes into account the differentiation of the **database of registration records (DBRR)** on one side, and the **presentation database (PDB)** on the other side.

Besides the DBRR and PDB, another component of the Manuscriptorium is a database containing interconnected digital documents. These include image data (digital picture copies of original historical documents), text data (full texts of primary and secondary documents), sound data (interpretations of primary documents in the form of musical notation, and so on) or other data.

From the **user's perspective** – by which we mean the end user – this in principle concerns only the use of the Manuscriptorium user interface for searching and subsequent goal-directed inspection.

In the case of both models (DBRR and PDB) definite characteristic and profiling features can be determined on which not only the Manuscriptorium is based, but which is valid for virtual research environments generally. Among the **characteristics of the static model** are those which are connected with the virtual research environment. The first is the **architecture**, which shows itself in the requirement of a clear, functionally and pragmatically understood structure. The second is the **utilization of standards** for data and their preparation (formats, definition of documents, etc.) for communication protocols and their implementation. The third is **definiteness** shown in the definite identifiers of the digital objects and necessary for

the mutual, multi-direction connections between them. The fourth is **modularity** of the desired request of pragmatic finality and pragmatism which must be the basis of practical functioning of such a system. And finally, the fifth is the strict **separation of software and data**, as this can satisfy the conceptual demand of flexible heterogeneity and react to the actually existing condition in complementing electronic networks with content, as well as with a practical institutional organization.

Now it is possible to attempt a **comprehensive view** of the Manuscriptorium and then the whole virtual research environment for working with historical collections. Its most significant feature is that within it there is both **internal** and **external data**, but not only this as there are also both **internal** and **external tools**.

For a comprehensive view of the Manuscriptorium it is enormously important that it have its own arrangement in steps. In this understanding then appear three broadly profiled layers. The first is **digital images** which are sensual reflections of the original historical document, i.e., material assets. The second is **electronic full texts** which are intellectual reflections of the original historical documents, i.e. ideal objects. The third is **clusters of documents** of a lower degree processed by superstructural tools such as interpretation of heuristic requests and demands.

In the Manuscriptorium the **basic information layers**, which cannot be changed, can be differentiated. With these the first is **raw data in storage**, which are mere potential information, though not particular, i.e. subjectively received information. These data require evaluation and interpretation with a view to some direct enquiry, without which they have no declared ability. The second is **data sought according to an enquiry**. Only on this level can information be discussed, though it is information in static form, so it can become the basis of knowledge by way of the representation of information, but not knowledge in the capacity of information available for application or transformation. The third is **combined data** originated for the use of some of the methods of advanced searching or for the use of other superstructural tools. Only these data go beyond the pure representation of information and can be, or are, a basis for knowledge. Finally, the fourth is **data processed with a special tool** allowing the uncovering of even implicit information. Here a supposition is formed not only for the multiplication of information already known from other sources, but for trans-information, i.e. for the creation of new information.

Historické fondy MZK

Moravská zemská knihovna je svými téměř 4 milióny knihovních jednotek druhou největší knihovnou České republiky. Přestože většinu z 250.000 svazků historických fondů, které získala systacím moravských klášterních knihoven v 50. letech 20. století vrátila v 90. letech původním majitelům – obnoveným církevním řádům, její vlastní fond představuje bohaté kulturní a historické dědictví.

Tento fond čítá na 800 rukopisů, z nichž k nejvzácnějším patří převážně středověké bohemikální rukopisy mikulovské dietrichsteinské knihovny, 384 svazků prvotisků, přibližně 37.000 svazků starých tisků kmenového fondu MZK (původní jádro sbírek knihovny) a 2 menších samostatně vyčleněných celků - zednářské literatury a děl Jana Amose Komenského. K vzácným fondům dále přiřazujeme tzv. uzavřené historické sbírky (ca 25.500 sv.). Jedná se o zámecké, klášterní i světské knihovny, které MZK získala v druhé polovině 20. stol. jako německé konfiskáty či dary a které ponechala jako intaktní celky a které obsahují vedle starých tisků i knihy z 19. století.

Rozsáhlý je fond starých map a grafik, zejména unikátní mapová sbírka B. P. Molla, kterou knihovna získala počátkem 19. století. Ve dvou jejích částech (Atlas Austriacus a Atlas Germanicus) se nachází přibližně 12 000 map, vedut, plánů a pohledů na různá města či geografické lokality regionálně pokrývající prostor střední a jižní Evropy. K menším grafickým souborům patří Schramovy sbírky z 19. století – sbírka pohledů na moravská města a kraje (litografie, fotografie) a sbírka portrétů mocnářů Rakouska-Uherska. Nelze opomenout ani speciální fond hudebních rukopisů a starých tisků (téměř 6 000 svazků), který je obsahově zaměřen na skladby českých autorů 18. století.

Výzkumný záměr „Historické fondy MZK“

Knihovědný výzkum zaměřený na historické fondy má v Moravské zemské knihovně dlouholetou tradici. Zpracování fondů a jejich zpřístupnění veřejnosti bylo vždy jedním z prioritních úkolů instituce. V minulých desetiletích byl výzkum zaměřen především na publikování tematických bibliografických soupisů - rukopisů, prvotisků, postinkunábulí, tisků 16.století, komeňán, knížek lidového čtení atd. Práce Vladislava Dokoupila a Jaroslava Vobra obsahují tituly nejen z vlastních historických sbírek MZK, ale i z fondů moravských klášterních knihoven, které měla knihovna ve své fyzické i odborné péči.

V roce 1997 pak Moravská zemská knihovna i v této oblasti vstoupila do elektronického věku a zahájila zpracování a rekatalogizaci starých tisků podle pravidel AACR2/UNIMARC/ISBD v knihovním systému Aleph. Na konci roku 2003 tak bylo možné v bibliografické databázi MZK najít cca 11.000 záznamů starých tisků, přičemž k některým z nich byly již připojeny i snímky titulních listů nebo dalších zajímavých částí dokumentů. Všechny záznamy byly také zpřístupněny prostřednictvím protokolu Z39.50.

Je zřejmé, že pokračovaly-li by rekatalogizační práce stejným tempem, trvalo by ještě nejméně 40 let, než by byly všechny sbírky zpracovány. Přitom v oblasti elektronického zpřístupnění dokumentů probíhá stále bouřlivý rozvoj, který je nutné průběžně sledovat a pokud možno i vlastním přispěním ovlivňovat. Proto Moravská zemská knihovna již na počátku roku 2003 připravila návrh výzkumného záměru „Historické fondy Moravské zemské knihovny v Brně“, který byl na počátku roku 2004 přijat k řešení na roky 2004 až 2010.

Mezi pracovně nejnáročnější úkoly výzkumného záměru patří především úplné zpracování historických fondů MZK ve formě bibliografické databáze a publikování poslední z řady výběrových bibliografií: soupisu českých tisků MZK v Brně a jihomoravských klášterních knihoven. Neméně zajímavé jsou ale i další aktivity: mimo oblasti standardizace

bibliografického popisu jednotlivých typů dokumentů je to především oblast digitalizace a následného zpřístupnění digitalizovaných historických dokumentů.

Na počátku roku 2004 tak byly naskenovány a na Internetu zpřístupněny existující lístkové katalogy uzavřených historických sbírek jako první krok k jejich převodu do databázové podoby. V první polovině roku pak probíhaly především redakční práce nad stávajícími záznamy starých tisků s cílem připravit celou databázi pro plánovanou konverzi do formátu MARC 21 v létě 2004. V rámci těchto prací byly vyhledány a odstraněny mnohé formální a někdy i věcné chyby v záznamech a došlo k zpětnému převodu všech záznamů do formy exemplářového popisu. Po úspěšné konverzi došlo po zahájení intenzivních retrokonverzních a rekatalogizačních prací ještě k fyzickému oddělení databáze historických fondů od hlavní databáze MZK, což umožnilo řešitelům podstatně lepší kontrolu nad správou a budováním celé databáze. Ke konci listopadu 2004 se tak již v databázi historických fondů MZK nachází na 20200 záznamů a další stále přibývají.

Zpřístupnění historických map

V roce 2003 byla dokončena digitalizace pro nás nejdůležitější části Molloyovy mapové sbírky sbírky, pokrývající Čechy, Moravu a Slezsko. Výsledkem digitalizace je 676 snímků, které jsou souborně popsány ve čtyřech záznamech formátu Master a zpřístupněny prostřednictvím digitální knihovny Manuscriptorium. Přesto nebo právě se tyto digitalizované mapy a možnosti jejich zpřístupnění staly předmětem našeho zájmu. Domníváme se totiž, že s využitím vhodných nástrojů bude možné nabídnout uživatelům mnohem více pohledů na naše kulturní dědictví, než se v současné době nabízí.

Jedním z nepominutelných kroků při digitalizaci a zpřístupňování mapových podkladů digitalizovaných do podoby bitové mapy velkých rozměrů je především nutnost rozhodnout se pro vhodný datový formát. Analýzy prováděné dříve v rámci projektu Memoria ukázaly, že digitalizované mapy je možné při dodržení určitých podmínek archivovat ve formátu jpg. Jednou z nevýhod tohoto formátu je ale fakt, že pokud je potřeba mapu zpřístupnit, je také nutné ji celou načíst do paměti počítače a případně navíc celou přenést k uživateli.

V případě mapy velikosti 67 x 58 cm, snímané s relativně nízkým rozlišením cca 330 dpi má výsledný soubor rozměr 8000x7000 bodů. Při uložení ve formátu jpg (a tím i ztrátové komprimaci) může mít tento soubor velikost 18 MB, při opětovné dekomprimaci ale zabere v paměti počítače celých 160 MB. Je zřejmé, že ani pro dnes prodávané počítače není manipulace s tak velkým souborem snadná, přitom ale není problém při digitalizaci velkoplošných předloh vytvářet soubory třeba i desetkrát větší. Proto je v zájmu jak poskytovatele, tak uživatele minimalizovat objemy dat se kterými je nutno manipulovat. Poskytovatel má navíc obvykle jako nositel autorských práv zájem chránit tyto dokumenty před komerčním zneužitím, což je při přenosu celého obrazového souboru k uživateli poměrně obtížně řešitelné.

Řešením tohoto problému je využití takzvaného image serveru v kombinaci s vhodným prohlížečím programem na straně uživatele. Image server totiž poskytne prohlížečímu programu jen tu část obrazu a v takovém rozlišení, které uživatel v danou chvíli potřebuje. Díky tomu se velmi výrazně zmenší požadavky na přenosovou kapacitu spojení mezi serverem a uživatelem, sníží se i nároky na vybavení uživatelského počítače (což může být teoreticky i kapesní počítač nebo v extrémním případě pouhý mobilní telefon) a v neposlední řadě má poskytovatel větší kontrolu nad tím, jakým způsobem uživatel s jeho dokumentem nakládá.

Pro poskytovatele je však důležitá ještě jedna věc – minimalizace zatížení serveru. Pokud by totiž byly mapy na serveru uloženy například v již zmíněném formátu jpg, musel by image server celý soubor načíst, v paměti dekomprimovat a pak z něj klientu zasílat požadované výřezy, které by před odesláním musel resamplovat a opět komprimovat. Je zřejmé, že tento způsob je velmi neefektivní a navíc by velmi rychle vedl k zahlcení i poměrně výkonného serveru. Pro zpřístupňování je proto obvykle používán takový způsob uložení obrazových

dat, který minimalizuje nejen diskové a výpočetní operace ale i potřebu alokace operační paměti serveru.

Samozřejmě, že hledaný formát by v ideálním případě měl být vhodný i pro dlouhodobou archivaci digitálních dat, což by celý proces výrazně zjednodušilo. Hledaný formát by měl tedy být i poměrně rozšířený a podporovaný, podrobně dokumentovaný a otevřený, tj. neměl by být například chráněný patenty nebo jinak závislý například na jediné firmě.

Je tedy nutné najít jednak vhodný formát a jednak vhodné softwarové nástroje pro jeho zpřístupnění. Komerční aplikace obvykle nabízejí proprietární, uzavřené a relativně drahé řešení, které ač samo o sobě kvalitní a poměrně efektivní je nevhodné pro dlouhodobou archivaci. Takovým formátem je například i formát MrSID, používaný pro zpřístupnění digitalizovaných map v rámci projektu Manuscriptorium.

Řešením problému uzavřenosti formátu by snad v budoucnosti mohl být formát jpeg2000. Jak už z názvu vyplývá, jde o poměrně nový formát, který je již podporován v různých aplikacích včetně například systému pro budování digitálních knihoven DigiTool. Přestože již existují i volně dostupné knihovny pro práci s tímto formátem, není zatím jisté, zda se tento formát rychle prosadí, protože například první testy provedené Národní knihovnou ukazují na riziko ztráty určitých detailů způsobené pravděpodobně vysokým stupněm komprese. Volně dostupné programy pro práci s tímto formátem navíc zatím nemají všechny potřebné parametry a především nepodporují v úplnosti celou specifikaci formátu.

Jedním z relativně volně dostupných řešení problému zpřístupnění obrazových dokumentů velkých formátů je systém Zoomifyer EZ americké firmy Zoomify Inc. Tento zdarma dostupný systém je založený na principu rozbití obrazového dokumentu na řádově tisíc „dlaždic“ ve formátu jpg, ze kterých lze složit původní obraz dohromady v několika úrovních zvětšení. Toto řešení zcela eliminuje potřebu image serveru, protože rozbití obrazu se provede jednorázově před jeho umístěním na server pomocí dodávaného windowsového programu a samotné zpřístupnění uživatelům pak probíhá prostřednictvím libovolného webového serveru. Na straně uživatele pak postačí flashový klient, který se stáhne z webového serveru společně s příslušnou webovou stránkou, jejíž součástí má interaktivní mapa být. Díky svému principu je tento produkt velmi vhodný především pro operativní zpřístupnění jednoho nebo několika málo dokumentů, problém nastává v okamžiku, kdy by mělo být dokumentů několik set nebo tisíc, což je i případ mapových a grafických sbírek Moravské zemské knihovny. Vzhledem k tomu, že na místě jediné mapy je nutné uchovávat i více než tisíc souborů, je každá manipulace s nimi velmi zdlouhavá. Vždyť i jen oněch 676 digitalizovaných map je tak rozbito na více než půl milionu dlaždic.

I tento problém je však možné poměrně snadno vyřešit, a to shromážděním všech dlaždic do jediného grafického souboru. Přestože firma Zoomify takový formát (již za peníze) také nabízí, zajímavější alternativu představuje formát tiff, přesněji řečeno tiled tiff, tedy „dlaždicový“ tiff. Ten nejen že je veřejně dokumentovaný, ale existují k němu i velmi kvalitní programové knihovny (VIPS) a na nich založený grafický program (NIP), který umožňuje rychle a efektivně vytvářet a editovat i opravdu velké obrazové dokumenty v tomto formátu. Jediné, čeho se tomuto formátu zatím nedostává je vhodný volně dostupný image server a klient tento formát podporující (existuje pouze image server podporující obrázky v redukované, osmibitové barevné škále). A právě možností vývoje takového image serveru se výzkumný tým MZK nyní zabývá.

Další oblastí, související se zpřístupněním dokumentů je vyhledávání. Běžné knihovní systémy nabízejí obvykle jen vyhledávání založené na indexaci a abecedním řazení textových údajů. Pro vyhledání map zobrazujících určité území nebo pro vyhledání dokumentů vážících se k určité geografické nebo časové oblasti už takové vyhledávání stačit nemusí. Příkladem může být například pokus o vyhledání novin, které vycházely v říjnu 1935. Pokud bibliografický záznam obsahuje jen roky počátku a konce vydávání daného periodika, nebude takový záznam pomocí běžného textového dotazu nalezen, přestože dané noviny začaly vycházet v roce 1934 a přestaly vycházet až v roce 1936. Podobná situace je

i v oblasti geograficky orientovaných dotazů. To, co chybí, je tedy především možnost prohledávání databáze na základě porovnávání matematického intervalu.

Zaměříme-li se nyní jen na geografické údaje, zjistíme, že formát MARC21 nám nabízí několik možností, jak uložit geografické údaje, vztahující se k záznamu. Jsou to jednak kódované údaje v poli 043, které vycházejí z kódů geografických oblastí stanovených kongresovou knihovnou. Tyto kódy se však vážou ke slovním názvům oblastí, nikoli ke geografickým souřadnicím. Pominu-li údaj o místě vydání dokumentu, je důležitým polem ještě pole 651, obsahující záhlaví geografické autority. Bohužel, ani toto pole, ani samotný záznam geografické autority neumožňuje vložení žádných geografických souřadnic. Jediným „regulérním“ polem pro zápis geografických souřadnic je tak pole 034, sloužící pro kódované kartografické matematické údaje. Toto pole umožňuje vložit geografické souřadnice „obdélníka“ opisujícího mapou pokrytou oblast, měřítko mapy apod.

Budeme-li chtít nabídnout uživateli možnost vyhledávání založeného na zadání časoprostorového intervalu, budeme muset splnit několik podmínek. První z nich je využití místopisných seznamů, propojujících geografické názvy s geografickými souřadnicemi (gazetteerů). Některé z nich obsahují jako přidanou hodnotu nejen současné, ale i historické názvy sídel a oblastí a mohou se stát platným pomocníkem i při zpřístupňování historických fondů. Příkladem takových seznamů mohou být například seznamy ze serveru world-gazetteer.com nebo Getty Thesaurus of Geographic Names.

Další podmínkou je nutnost vkládat při katalogizaci map přímo do bibliografického záznamu i geografické souřadnice mapou pokryté oblasti. To si ovšem klade značné nároky na kartografickou erudici katalogizátora. Proto je jedním z aktuálních úkolů výzkumného týmu MZK nalézt nebo vyvinout takové pomůcky, které by katalogizátorům umožnily zpracovávat mapy efektivně a přitom kvalitně. Takovými pomůckami může být například interaktivní mapa umožňující snadnější určení geografických souřadnic mapou pokrytých, webová služba pro vzájemné převody souřadnic mezi souřadnými systémy nebo pomocník pro přepočty starých délkových měr a měřítek.

Při splnění výše uvedených podmínek bude pak možné například nabídnout uživatelům vyhledávací rozhraní založené na programu timemap (timemap.net), vyvíjeném univerzitou v Sydney. Toto rozhraní umožňuje uživateli na mapě světa označit oblast, která se má prohledávat, na časové ose dále vyznačit hledaný časový interval a poté si vybrat z nabídnutých záznamů. Vyhledávací rozhraní přitom umožňuje pomocí obdélníků a bodů na mapě přímo zobrazit místa vážící se k záznamům v databázi.

Za svým způsobem vrchol digitálního zpřístupnění historických map se dá považovat georeferencování. Při této činnosti jsou na digitalizované mapě označeny ty body, jejichž geografické souřadnice jsou známy. Mapa pak může být digitálně zdeformována tak, aby mohla být použita například jako jedna z několika „vrstev“ map různého stáří nebo jako podklad pro jiné geografické informační systémy. Příkladem takto zpracovaných map může být například sbírka historických map Davida Rumseyho (davidrumsey.com).

Možnosti zpřístupnění notových záznamů

Mapy nebo grafické sbírky však nejsou jediným druhem speciálních dokumentů ve fondech Moravské zemské knihovny. Dalším významným a poměrně specifickým celkem je sbírka hudebních rukopisů a starých tisků, spravovaná hudebním oddělením. Specifikem tohoto typu dokumentů je samozřejmě to, že textová informace hraje jen sekundární roli.

Jak jsme se však již zmínili, běžné knihovní systémy však jsou zaměřeny především na práci s textovými údaji a práci s hudební notací nepodporují. Tato situace se však netýká jen knihovních systémů, ale odráží situaci v počítačovém světě obecně. Nedá se totiž říci, že by existoval nějaký jednoznačný a všeobecně uznávaný standard na počítačové uložení hudební notace. Většina existujících formátů je zaměřena na určitý konkrétní způsob práce s hudební notací. Dal by se tak zmínit formát MusiXTeX pro počítačovou sazbu not, formát MIDI pro komunikaci počítače s hudebními nástroji nebo Music XML, které má sice šanci stát

se univerzálním formátem, ale v současné verzi je vhodné především pro západní hudební notaci počínaje 17. stoletím a vzhledem k jeho charakteru jej nelze použít při ruční tvorbě textové reprezentace notového záznamu.

Mezinárodní sdružení hudebních knihoven, archivů a dokumentačních center IAML proto pro textovou reprezentaci hudební notace v bibliografických záznamech kodifikuje kódování Plaine & Easie, které navrhl v roce 1964 Barry S. Brook a které používá pro zápis hudebního incipitu mezinárodní organizace RISM (International Inventory of Musical Sources), založená již v roce 1952 s cílem souborně a celosvětově dokumentovat existující zdroje hudebních informací.

Zkušenosti s katalogizací pro organizaci RISM jsou již několik let i v České republice, kde právě letos končí pětiletý projekt Národní knihovny „Příprava tematických katalogů historických hudebních sbírek uložených na území Čech a Moravy“. Díky tomuto projektu byly nejen zdokumentovány některé sbírky historických hudebních rukopisů, ale zároveň se k nám dostalo i know-how katalogizátorů, kteří se na pracovištích v Praze a Brně na tomto projektu podíleli a na jejichž zkušenostech tak může výzkumný záměr MZK stavět.

Díky tomu, že organizace RISM přechází v současnosti na nový bibliografický systém a zároveň místo vlastního katalogizačního formátu zavádí mimo jiné i podporu formátu MARC21, iniciovala v letošním roce mimo jiné i návrh na rozšíření formátu MARC21 o pole 031 pro zápis notového incipitu. Jakkoli je však shoda na pravidlech zápisu incipitu významná, práce katalogizátora může být efektivní a bezchybná pouze v případě, že má možnost zobrazit si pro kontrolu incipit i v grafické podobě. Takovou možnost však zatím dával katalogizátorům jen vlastní systém RISMu PiKaDo.

Aby mohli katalogizátoři zapisovat notový incipit i v kterémkoli jiném knihovním systému, který sám o sobě takovou funkci nepodporuje, musejí mít k dispozici nějaký externí nástroj, který na základě textového incipitu grafickou reprezentaci vytvoří. Tato grafická reprezentace bude pak moci být zpřístupněna i uživatelům, kteří si budou katalog knihovny prohlížet. Podobný princip má například program GUIDO NoteServer, který však pracuje s jiným formátem zápisu hudební notace.

Závěr

Jak bylo v předchozím textu naznačeno, v oblasti katalogizace a zpřístupnění speciálních dokumentů existuje mnoho zatím ne zcela dotažených oblastí, ve kterých se mohou uplatnit výsledky výzkumného záměru řešeného Moravskou zemskou knihovnou.

První z těchto oblastí bude hledání existujících nebo vývoj vlastních pomůcek, které by katalogizátorovi umožnily efektivně katalogizovat mapové podklady. Půjde především o oblast kódovaných kartografických matematických údajů a tedy konkrétně nástrojů pro interaktivní vyhledání geografických souřadnic okrajů mapou zobrazené oblasti, konverzí souřadných systémů a konverzí starých délkových měr a měřítek.

Další oblastí pak bude zkoumání možností zpřístupnění bibliografických údajů z knihovního systému pomocí interaktivního rozhraní založeného na aplikaci timemap nebo na jejím ekvivalentu.

S tím do určité míry souvisí i zájem vytvořit na bázi volně dostupných komponent jednoduchý image server pro zpřístupnění velkoformátových grafických dokumentů.

V oblasti katalogizace a zpřístupnění hudebnin bude vývoj zaměřen také především na optimalizaci a zefektivnění práce katalogizátora a zkvalitnění prezentace dokumentů. Jedním z nejbližších výsledků by měla být aplikace pro grafické zobrazení hudebního incipitu kódovaného podle standardu Plaine & Easie. Zda bude při této konverzi využito i perspektivního formátu Music XML sice není zatím jisté, rozhodně ale nebude tento formát zapomenut při dalších výzkumech v oblasti digitalizace a zápisu hudební notace.

Jednou z dalších zamýšlených aktivit v oblasti hudební notace je pak i konverze mezi zápisem Plaine & Easie a numerickým záhlavím incipitového souborného katalogu Národní knihovny ČR.

Se zpřístupněním informací pak souvisí i hledání takového uživatelského vyhledávacího rozhraní, které by uživatelům umožnilo prohledávat incipitový rejstřík i bez znalosti příslušného textového kódování hudební notace.

SOUVISEJÍCÍ ODKAZY

Georeferencing: <http://davidrumsey.com/GIS/index.htm>

GUIDO Noteserver: <http://www.noteserver.org/>

Hudební notace v počítači: <http://www.music-notation.info/en/compmus/notationformats.html>

Manuscriptorium: <http://www.manuscriptorium.com/>

Plaine & Easie: <http://www.iaml.info/plaine.php>

Plaine & Easie v MARC21: <http://www.loc.gov/marc/marbi/2004/2004-05.html>

RISM: http://rism.stub.uni-frankfurt.de/index_e.htm

Tiled TIFF a jeho zpracování: <http://www.vips.ecs.soton.ac.uk/>

Timemap: <http://www.timemap.net/>

Timemap – příklad aplikace: <http://ecai.org/imls2002/hindi/HindiMapspace.html>

Zoomify: <http://www.zoomify.com/>

Historical collections of the MZK

With its almost four million library units, the Moravian Provincial Library (MZK) is the second largest library in the Czech Republic. This collection contains 800 manuscripts. There is also an extensive collection of maps and graphics.

In this area in 1997, the Moravian Provincial Library entered the electronic age and began processing and re-cataloguing old printed materials according to the AACR2/UNIMARC/ISBD regulations in the Aleph library system. At the end of 2003 it was then possible to find in the MZK's bibliographic database approximately 11,000 records of old printed materials. Therefore, already at the beginning of 2003 the Moravian Provincial Library had prepared the plan for a research objective called "Historical Collections of the Moravian Provincial Library in Brno", which at the beginning of 2004 was approved to run between 2004 and 2010.

At the beginning of 2004, the existing card indexes of closed historical collections were scanned and made accessible on the internet as the first step in their conversion to database form. By the end of November 2004, 20,200 records were present in the database with continuing increases.

Providing access to historical maps

In 2003, the digitization of part of the map collection was completed. The result of digitization was 676 pictures which are collectively described in four Master-format records and made accessible via the Manuscriptorium digital library.

One of the indispensable steps during the digitization of and making accessible map documents digitized in the form of large-dimension bitmaps is above all the necessity of deciding on a suitable data format. In the case of a map measuring 67 x 58 cm scanned with a relatively low resolution of approximately 330 dpi, the resulting file had the dimensions of 8000x7000 dots. When stored in the jpg format, this file can have the size of 18 MB; it takes up a total of 160 MB in the computer's memory with repeated expanding. It is clear that it is not easy to handle such a large file even for today's computers. The solution to this problem is to use a so-called image server in combination with the appropriate browser program on the user's side. The image server provides the browser program only with that part of the image and in such resolution that the user needs at a given moment. Thanks to this, markedly smaller demands are made on the transfer capacity of the connection between the server and the user.

One of the freely available solutions to the problem of making image documents accessible in large formats is the Zoomify EZ system from the American firm Zoomify Inc. Available for free, this system is based on the principle of breaking the image document down into a thousand "tiles" in jpg format from which the original image can be rebuilt in several levels of magnification.

Searching is another area related to making documents accessible. Common library systems offer only searching based on indexing and alphabetical ordering of text data. To search for maps showing a specific territory or to search for documents with regard to geographic area or time period, this kind of search no longer suffices.

If we want to offer users the possibility to search based on an entered time-space interval, then we must fulfill a few conditions. The first of these is the use of gazetteers connecting the geographic name with the geographic coordinates. Another condition is the necessity of inserting the geographic coordinates covered by a map when cataloguing maps directly into

a bibliographic record. This of course places intense demands on the cartographic erudition of the cataloguer.

When fulfilling the above-mentioned conditions, it will be possible, for example, to offer users a search interface based on the TimeMap program (timemap.net) developed at the University of Sydney.

Possibilities of making music-notation records accessible

Maps and graphic collections are not the only types of specialized documents in the Moravian Provincial Library's collection. Another important and relatively specific part is the collection of music manuscripts and old print materials administered by the music department. A specific feature of this type of document is that text information plays only a secondary role.

Ordinary library systems are, however, concentrated primarily on working with text data and do not support work with music notation. There is not a distinct and universally recognized standard for storing music notation. The International Association of Music Libraries, Archives and Documentation Centers (IAML) therefore codifies music notation in bibliographic records for text representation using Plaine & Easie codification, which was designed by Barry S. Brook in 1964 and which is used for writing music incipit by the international organization RISM (International Inventory of Musical Sources), founded in 1952 with the goal of thoroughly documenting sources of music information on a worldwide scale.

Experience with cataloguing for the RISM organization has already been gained over several years in the Czech Republic, where just this year ended the National Library's five-year project "Preparation of thematic catalogues of historical music collections stored on the territory of Bohemia and Moravia".

Conclusion

In the field of cataloguing and making accessible specialized documents, there are at this time many not entirely investigated areas. The first of these areas will be existing searching or development of special tools which would enable cataloguers to effectively catalogue map documents. Another area then will be investigating the possibility of making bibliographic data from a library system available using an interactive interface based on the TimeMap application or its equivalent. To a certain degree, this corresponds with the interest in creating, on the basis of freely available components, an image server for making large-format graphic documents accessible.

In the field of cataloguing and making music notation accessible, there will be development aimed also primarily at optimizing and increasing the efficiency of the cataloguers' work and raising the quality of document presentation.

Následující příspěvek si klade za cíl zlepšit fungování současných elektronických katalogů knihoven formou propojení strukturovaných bibliografických záznamů a digitalizovaných částí dokumentů (obálky, sekundární obsahy⁵, ...). Problematiku lze vztáhnout i na informační systémy muzeí a archivů, protože se jedná o obecný model spolupráce textových a grafických objektů. Nejprve se ale podívejme na prostředí, ve kterém dnes katalogy fungují a jejich uživatelé pracují. Podle stávající podoby elektronických katalogů knihoven by se zdálo, že knihovny u svých uživatelů předpokládají splnění určitých podmínek:

- uživatel je odborník nebo poučený laik
- uživatel je trpělivý
- uživatel rozumí strukturovanému zpracování dat a dokáže si za bibliografickými záznamy představit hledaný dokument
- uživatel potřebuje sofistikovaný přístup k vyhledávání a kombinuje různé přístupy

Při podrobnějším sledování, jak se chovají uživatelé při práci s katalogem, ale zjistíme, že tyto předpoklady většinou bývají splněny jen z menší míry. Ačkoliv má uživatel středoškolské nebo vysokoškolské vzdělání, ve způsobu knihovního vidění světa se orientuje s problémy. Nedokáže intuitivně formulovat dotaz, interpretovat výsledky a využít pokročilé služby, které katalog nabízí. Obvykle chce své potřeby uspokojit v co nejkratším čase. Nevyužívá kombinovaného strukturovaného vyhledávání, místo toho se velmi často opakuje zadávání příliš obecných dotazů formulovaných na základě jednoho či dvou klíčových slov. Stagnaci vyhledávacího rozhraní elektronických katalogů potvrzuje i rostoucí statistiky alternativních služeb pro vyhledávání, které uživatelé knihoven používají. Můžeme mezi ně řadit internetové vyhledávače (např. Google), virtuální knihkupectví (např. Amazon.com) aj. Proti elektronickým katalogům mají společných několik vlastností:

- jsou mnohem rychlejší
- pracují s řádově většími objemy dat
- umožňují intuitivní zadání dotazu
- provádí automatické předřazení výsledků podle míry významnosti hledaných slov
- integrují metadata s primárními dokumenty
- poskytují přidané služby (náhled dokumentu, vizualizace výsledků, doporučení a reference, odkazy do jiného prostředí aj.)

Je třeba mít na paměti, že tyto nástroje nevznikly v této podobě ze dne na den (např. Google letos oslavil své šesté narozeniny), ale naopak že jejich forma je výsledkem několikaleté zpětné vazby uživatelů a odráží jejich potřeby. Vyhledávací rozhraní se tak vyvíjí podle dynamických změn v okolním prostředí a reaguje na ně. V případě elektronických katalogů je jejich vývoj poměrně pomalý a jeho proměny nejsou adekvátní současným očekáváním uživatelů. Tento trend je třeba změnit a hlavní důraz je třeba klást na primární dokument, resp. na propojení strukturovaných metadat a digitalizovaného (a/nebo digitálního⁶) obsahu, který vizualizuje a přibližuje hledaný dokument.

⁵ Tj. popis obsahu dokumentu, obvykle uváděný na jeho začátku nebo konci. (angl. *table of contents*)

⁶ Digitalizovaným obsahem rozumíme převod tradiční papírové předlohy do elektronické podoby. Digitální obsah je takový elektronický objekt, který primárně vznikl v této podobě a může být reprodukován na papír nebo šířen jiným způsobem. Pro další zjednodušení úvah budeme digitální obsahy zanedbávat a považovat je za součást digitalizovaného obsahu. Tato premisa bude platná do doby, než v elektronických katalozích knihoven převládne

Digitalizovaný obsah nabízí širokou paletu přidaných služeb, které může elektronický katalog poskytovat, a především zefektivňuje dvě základní činnosti katalogu: *vyhledávání* (na základě indexované informace získané z digitalizovaného obsahu) a *zobrazování* dokumentů (usnadňuje pochopení strukturovaného záznamu jako zástupce fyzického dokumentu).

Digitalizovaný obsah má díky své elektronické povaze některé specifické aspekty, které zvyšují jejich přitažlivost. Lze je snadno sdílet a šířit, jejich formáty jsou standardizované a běžně čitelné s využitím internetového prohlížeče, dobře se zobrazují a vzájemně propojují. Na druhou stranu jejich vytvoření a zejména dlouhodobá archivace není levnou záležitostí a představuje významné finanční náklady pro pořizovatele. Každý digitalizovaný objekt musí také vzniknout a být šířen v souladu s autorským zákonem. Pro elektronické katalogy knihoven to znamená, že zatímco na sekundární obsahy mají nárok z hlediska autorského zákona a své úřední licence, digitalizované obálky takto automaticky zpřístupňovat pro zobrazení nelze a je potřeba jejich zobrazování podpořit uzavřenou smlouvou s příslušným autorem (vydavatelem).

Příklady ze zahraničí

Teoretické úvahy je dobré podpořit již realizovanými projekty. V zahraničí jsou služby zpřístupňování digitálního obsahu na poměrně vysoké úrovni, jak to ostatně potvrdil i malý průzkum provedený v elektronické konferenci o digitálních knihovnách (viz e-mailová adresa diglib@infoserv.inist.fr) v září a říjnu letošního roku. Na otázku, které knihovny nabízejí digitální obsah, se sešlo téměř 40 pozitivních odpovědí z celého světa (Rakousko, Německo, Izrael, Portugalsko, Řecko, Norsko, Singapur, USA, Austrálie aj.). Přístup a strategie jednotlivých knihoven se však lišily.

Univerzitní knihovny podporují budování lokálních digitálních depozitářů, které zpřístupňuje především její vlastní produkci.

Vědecké knihovny využívají nabídku komerčních poskytovatelů digitálního obsahu (např. Syndetics⁷, SWETS⁸ aj.), kteří na základě standardního čísla (ISBN, ISSN) nabízejí dodávání obálek, recenzí, obsahů, vzorových kapitol textu apod. Tato možnost ale není vhodná pro české prostředí, protože nepokrývá lokální a regionální malonákladovou produkci. Lze ji využít pouze pro produkci renomovaných vydavatelů v celosvětovém měřítku.

Další možností je digitalizovaný obsah pouze odkazovat prostřednictvím vazby na externí soubory (v MARC formátu se typicky jedná o pole 856). V takovém případě je potřeba platnost externích odkazů pravidelně kontrolovat, nejlépe na každodenní bázi. Existuje k tomu řada podporných nástrojů (komerčních i volně dostupných).

Jiný aplikovaný přístup, který prosazuje a rozvíjí i Kongresová knihovna,⁹ spočívá ve sdílené katalogizaci a v obohacování bibliografických záznamů přepisem obsahu přímo do podoby MARC záznamu. Takto bohatý záznam je potom nabízen dalším knihovnám prostřednictvím souborných katalogů. U nás se lze s touto praxí setkat například u audiovizuálních záznamů (obsah jednotlivých stop CD) a méně často u analytického popisu (např. rozpis jednotlivých příspěvků ve sborníku). Výhodou tohoto přístupu je okamžité indexování obsahu pro vyhledávání, ale nelze nabízet patřičnou vizualizaci.

Z výše uvedených způsobů nabízení a zpracování digitalizovaného obsahu je zřejmé, že je vhodné jednotlivé přístupy kombinovat. Např. naskenovat sekundární obsah (který mohou knihovny použít bez svolení autora/vydavatele) a připojit jej formou interního nebo externího odkazu k bibliografickému záznamu. Dále tento sekundární obsah indexovat (ručně nebo automaticky pomocí OCR metod) a nabízet jej jako součást základního vyhledávání.

digitální dokumenty. Ve skutečnosti množství digitálních dokumentů roste ročně mnohem rychleji než počet tradičně vydávaných dokumentů.

⁷ Viz <http://www.syndetics.com/>.

⁸ Viz <http://informationservices.swets.com/>.

⁹ Podrobněji o aktivitách Kongresové knihovny viz <http://www.loc.gov/catdir/beat/>.

V případě ručního indexování je možné jej zahrnout i přímo do bibliografického záznamu, a tak jej nabízet jiným knihovnám.

Pilotní projekt

V roce 2005 by se Vědecká knihovna v Olomouci ráda pokusila o rozběhnutí projektu, odpovídajícího svým záběrem praxi popisované v předcházejícím odstavci. Znamená to zprovoznit linku vytváření digitalizovaného obsahu, která bude zaměřena na českou odbornou produkci, která do knihovny v rámci celostátního povinného výtisku dochází.

Tato linka musí být propojena se zpracováním a indexováním bibliografických záznamů. V rámci linky budou vyřešeny potřebné technické parametry (formát digitalizovaného obrazu při vytváření, archivace, formát digitalizovaného obrazu pro zpřístupnění, plnotextové indexování, externí odkazování). V rámci projektu by měla být řešena i spolupráce s třetími stranami ohledně přejímání obálek odborných titulů. Jako výhodnější se zde nabízí jednat spíše s virtuálními knihkupectvími (Vltava¹⁰, Kanzelsberger¹¹ aj.) než přímo s vydavateli.

Výsledky projektu by pak měly být nabízeny i dalším českým knihovnám, ať už v indexované podobě v bibliografických záznamech nebo prostřednictvím externích odkazů.

¹⁰ Viz <http://www.vltava.cz/default.asp?nDepartmentID=170>.

¹¹ Viz <http://www.kanzelsberger.cz/katalog.asp>.

PACKETS AND CONTENTS – A NEW SERVICE FOR READERS

Martin Vojnar

This article sets as its goal to improve the functioning of current electronic catalogues of libraries through the joining of **structured bibliographic records and digitized parts of documents (= table of contents)**.

Based on the existing form of libraries' electronic catalogues, it would seem that libraries assume that their users meet these specific conditions:

- the user is an expert or knowledgeable layman
- the user is patient
- the user understands structured data processing and is able to find the desired document through bibliographic records
- the user needs sophisticated access to searching and combines various approaches

However, upon closer monitoring of how users behave when working with a catalogue, we have learned that these assumptions tend to be fulfilled only on a small scale. In the method based on the libraries' vision of the world, the user can encounter problems. The user is not able to intuitively form a query, interpret results or use advanced services that the catalogue offers. He/she usually wants to satisfy his/her needs in the shortest amount of time. The user does not use combined, structured searching, but instead very often repeatedly enters overly general queries formulated on the basis of one or two key words.

Digitized content offers a wide array of added services that an electronic catalogue can provide, and that above all increase the efficiency of two basic activities of the catalogue: *searching* (based on indexed information obtained from digitized content) and *displaying* documents (facilitates understanding of a structured record as a representation of a physical document).

Thanks to its electronic nature, digitized content has some specific aspects which strengthen its appeal. It can be easily shared and expanded, its formats are standardized and ordinarily readable using an internet browser, display well and interconnect. On the other hand, its creation and especially long-term archiving are not inexpensive and represent significant financial costs for those processing it. Every digitized object must also originate and be disseminated in accordance with copyright law. For the electronic catalogues of libraries, this means that while they have title to secondary content from the point of view of copyright law and their official licenses, digitized packets thus cannot be automatically made available for displaying and their displaying must be supported with a concluded contract with the relevant author (publisher).

Abroad, services for making digital content available are at a relatively high level (<http://www.syndetics.com/>

<http://informationservices.swets.com/>

<http://www.loc.gov/catdir/beat/>).

Pilot project

In 2005 the Scientific Library of Olomouc is to attempt a run up to a project corresponding to its experience described in the preceding paragraphs. This means putting into operation a service for the creation of digitized content, which will be focused on Czech professional production and which will come to libraries as part of a nationwide obligatory publication.

This service must be joined with the processing and indexing of bibliographic records. Within the framework of the service, the necessary technical parameters (format of digital images during creation, archiving, the format of digital images for dissemination, full-text indexing, external linking) will be set. Within the framework of the project itself, cooperation with third

parties concerning the acquisition of packets of professional titles should be established. It is more advantageous here to negotiate with virtual bookstores (Vltava¹², Kanzelsberger¹³, etc.) rather than directly with publishers. The results of the project should then be offered to other Czech libraries, either in indexed form in bibliographic records or via external links.

¹² See <http://www.vltava.cz/default.asp?nDepartmentID=170>.

¹³ See <http://www.kanzelsberger.cz/katalog.asp>.

„PEOPLE for EUROPE“
Projekt digitalizace v Národním muzeu 2004/2005
Michal Stehlík

Národní muzeum si samozřejmě v 21. století uvědomuje aktuální problém digitalizace a jejího využití. Myslím, že hlavní otázkou této oblasti je „Kudy?“. Zaklínadlo digitalizace se vznášelo nad muzejními institucemi již několik let, přesto jsme doposud nedospěli ani k prvním systematickým krokům. Ty ostatně nejsou možné bez mezinárodní spolupráce institucí, asociací muzeí a státního aparátu, jakož i evropských struktur.

V souvislosti s tímto tématem neškodí pohled do nedávné minulosti. V letech 2001 – 2002 se v České republice objevily dva projekty, které se snažily uchopit problematiku digitalizace v muzeích. Předně to byl projekt „Kulturní dědictví pro všechny“ a na tyto aktivity navázala snaha o program ministerstva kultury s názvem „Kultura on-line“. Ten se měl stát organizační a především finanční zárukou podpory digitalizace na poli kulturního dědictví České republiky (knihovny, muzea, archivy, památková péče). Jednání pracovního týmu byla přerušena povodněmi 2002 a priority státní podpory se na další roky logicky nasměrovaly do záchrany kulturního dědictví.

Pokud vyjmete z českého kulturního dědictví oblast muzeí a galerií, jsme v roce 2004 ve velmi podobné situaci jako v letech 2001 – 2002. V českých muzeích se již léta pracuje s databázemi, známe kvalitní www prezentace muzeí, kdysi se v tomto prostředí zkoušelo i digitalizovat v rámci programu ISO, avšak technologické předpoklady tohoto snímání nejsou bohužel využitelné pro budoucnost. Tady je třeba zmínit důležitý evropský rozměr, totiž fungování muzeí v celoevropském programu Cultivate, který byl především informační branou kulturního dědictví a muzea se zde setkávala s knihovnami, archivy a památkovou péčí.

Národní muzeum se logicky pohybovalo a pohybuje v daném prostředí a má za sebou stejné zkušenosti jako ostatní muzea. V posledních letech se však snaží hrát mnohem aktivnější roli v českém muzejnictví, rovněž tak v oblasti digitalizace. Pracovníci muzea stáli od počátku u projektu „Kulturního dědictví pro všechny“. Nebude na škodu ocitovat základní cíl a tezi projektu „Kulděd“, v mnohém bude objasňovat název mého referátu. *„Podstatou projektu je ucelený Systém podpory provozu, badatelského využití a prezentace sbírek. Základem Systému bude vícejazyčný otevřený on-line katalog kulturního dědictví, napříč všemi obory, obsahující textové a audiovizuální záznamy o jednotlivých předmětech.“* Takto široce pojatý projekt byl ve chvíli neexistujících mechanismů finanční a personální podpory odsouzen k neúspěchu. Projekt byl tak příliš vysoko se vznášející ideou uprostřed reality středoevropského prostoru. Takto všeobjímající projekt totiž nemá v praxi šanci na úspěch. Především z důvodu neuchopitelnosti takové šíře, dále v konfrontaci s realitou muzeí (finanční a personální) a nakonec mu v jeho záměru chybělo to nejdůležitější, praktické, uchopitelné a sdělitelné využití digitalizace.

Z tohoto důvodu se muzeum ve spolupráci s dalšími partnery, především Slovenským národním muzeem a italskou Nadací Romualda del Bianca, rozhodlo postavit se k digitalizačním aktivitám právě z úhlu naprosté konkrétnosti. Právě nynější projekt **„People for Europe 2004“** má několik základních vstupních vlastností.

Zjednodušeně řečeno nám jde o zpracování portrétů významných osobností střední Evropy, které svým významem přesáhly tento prostor a promlouvali do vývoje celého kontinentu. K prezentaci bude sloužit virtuální prostor a jednotlivé osobnosti budou charakterizovány také za pomoci digitalizovaných artefaktů. Vytvoří se jak prostor pro nové formy muzejní prezentace, zapojení muzeí do procesu vzdělávání a využití nových technologií. Tento zjednodušený pohled je jistě třeba podrobněji rozvést.

I. Předně stavíme na mezinárodní spolupráci (v tomto případě Itálie a Slovensko s oslovením dalších partnerských zemí – **Polsko**, Maďarsko, Rakousko). V první fázi

předpokládáme postavení projektu především na česko – slovenské spolupráci s dalším předpokladem rozšíření v následujících letech.

II. Druhým momentem je praktická stránka, neboť se finančně vymaňujeme z rozpočtových problémů kulturní sféry a státních financí. Využíváme v tomto ohledu program Evropské komise Culture2000, díky kterému můžeme získat finance na záležitosti, jež by nikdy nemohl pokrýt náš rozpočet. V tomto ohledu je dobrou zprávou pro muzejní prostředí program ministerstva kultury Česká muzea, který by měl přinést i konkrétní podporu oblasti digitalizace ze strany státní správy. Doufejme, že horizontem tohoto programu bude skutečně rok 2005.

III. Důraz klademe především na didaktičnost projektu. Samotným obsahem projektu je prezentace kulturního dědictví ve virtuálním prostředí. Tuto prezentaci pojmáme přes významné osobnosti minulosti. Důvody k tomuto konkrétnímu přístupu jsou zřejmé. Je zde nutný projektový výsek ze všeobecné platformy digitalizace, musíme se tudíž posunout od široké digitalizace všeho ke konkrétnímu návštěvníkovi. Dále se musíme naučit pohybovat se jak v prostředí digitalizace (z hlediska techniky i personálních záležitostí), tak ve strukturách EU. v neposlední řadě musíme cílit na mládež.

IV. Důležitým momentem projektu jsou souvislosti a vazby. Systém vzájemně propojených portrétů přinese mimořádnou příležitost prezentace kulturního dědictví a zároveň zde budou nalézány nové vazby a skutečnosti. Odborníci z partnerských institucí zpracují jednotlivé portréty za pomoci nových technologií. Následně budou tyto portréty zasazeny do prezentačního výstupu, který přinese možnost propojení. Výstupem našeho projektu bude vícejazyčný virtuální katalog projektu ve formě internetového portálu. Pro tento výstup je základním přístupem digitalizace dvojrozměrných i trojrozměrných předmětů, jakož i dokumentace architektonických památek. Další využití získaných dat se nabízí formou CD-ROM.

Zde se otevírá nový prostor pro muzejní práci, především směrem k návštěvníkovi. Zároveň dojde, doufejme, i k jisté proměně uvnitř muzejnictví. Muzejní instituce by se na základě tohoto projektu měly co nejdříve dobrat k několika cílům:

1) Nastavit si **základní standardy digitalizace** (informační minimum, popisný standard, technický standard snímání) při zachování zaklínadla našich knihovníků „oddělovat data od systému“. Na tomto místě je třeba zmínit skutečnost, že Národní muzeum získalo ve spolupráci s firmou ASTEC prostředky na grantový projekt v programu AV ČR „Informační společnost“. Projekt ESMUS je projektem vývoje databázového systému pro potřeby muzeí při využití nejmodernějších technologií, samozřejmě s tím souvisí i nalezení onoho základního popisného standardu, který tak jako tak bude vycházet z dosavadních zkušeností a muzejní praxe..

2) Dále zde z hlediska finančního zajištění stále chybí jasně formulovaný **program podpory** ze státních zdrojů, což je jistě výzva pro ministerstvo kultury. Součástí programu musí být definice toho, co se muzejnímu prostředí jeví jako záležitosti vhodné k podpoře. Zároveň si tímto projektem muzea vytvářejí prostor pro další možnosti v evropských dotacích, mám na mysli pokračující program CULTURE2000, avšak neměli bychom se bát ani šestého rámcového programu EU, kde jsou naznačeny možnosti i v oblasti ochrany kulturního dědictví. Znovu zde chci zmínit naději z připravovaného programu MK ČR „Česká muzea“.

3) Třetím cílem musí být kontinuita tohoto projektu, jenž nesmí zůstat pouze v podobě představení webových stránek www.peopleforeurope.com v květnu 2005. Vznik portálu by se měl stát skutečným počátkem podobných aktivit, nabízí se možnosti a prostor virtuálních výstavních prezentací, využití dat pro další práci s návštěvníkem atd. Již v tomto roce se Národní muzeum snažilo u zajímavých výstavních projektů jako např. u fotografické výstavy

„galerie významných osobností Jindřicha Vaňka“ či „Miniaturní a drobný portrét“ připravit virtuální prezentace těchto výstav a nakročili jsme tak zřetelně k tzv. e-výstavám.

Tyto tři „vnitřní muzejní“ cíle jsou zárukou rozvoje digitalizace v muzejním prostředí a návazně i zárukou rozvoje tohoto prostředí jako takového.

Samozřejmě, že se při každém podobném projektu objevuje řada problémů již v počátku. Předně je otázka výběru oblastí a osobností, kterou jsme se slovenskými kolegy bouřlivě diskutovali. Dalším problémem je volba digitalizačního postupu a spolupráce s dalšími oblastmi, v našem případě především s knihovnami prostřednictvím Národní knihovna České republiky. Třetím velkým otazníkem je globální zamyšlení nad využitím digitalizace v muzejním prostředí. Vzhledem k tomu, že se jedná o finančně poměrně náročnou záležitost, jeví se plošné využití – např. pro oblast bezpečnost sbírek, jako téměř neuskutečnitelné. Digitalizace je pro nás tématem především v oblasti prezentace a komunikace muzea vůči veřejnosti a novým technologiím. Pokud muzea nevyužijí tyto možnosti a nezačnou se chovat aktivněji vůči vnějšímu světu, ztratí pro veřejnost přitažlivost a potažmo i reálné argumenty pro své přežití. Doufám tedy, že se v nejbližších letech dojde v této oblasti ke skutečného posunu.

PEOPLE FOR EUROPE
Michal Stehlík

In the history of Europe's space we can find quite distinct development trends represented for the most part by spiritual and intellectual elites. During the historical development there have been established complex and sometimes surprisingly close relations among specific intellectuals standing in clearly traceable interrelations between the history of Central Europe and the spiritual currents of the whole of Europe. The representatives of these relations were exceptional personalities of the countries of Central Europe and we can find evidence of their lives in the common cultural heritage of Europe that is of both material and immaterial character.

Our aim is to document the European interrelations by the lives of these personalities. The documentation of the destinies of individuals in the period from the arrival of Christianity to Central Europe up to the stormy twentieth century and the presentation of these personalities to general public, particularly to the youth, represents the means of explanation of such interrelations and of the presentation of cultural heritage by modern methods.

By means of documents of cultural heritage, sets of manuscripts, archival documents or period texts, and using the architectonic cultural heritage and particularly museum and gallery collections, we would like to document the lives of concrete personalities and to put them into historical context in relation to the history of Europe. Along with the project of mapping the European culture in the region of Central Europe, we are planning meetings of present-day leading experts and intellectuals from Central Europe, who will introduce in the project the much needed modern-time relevance.

It is our aim to present the cultural heritage of Central Europe in the context of entire Europe. This presentation will be intended for general public, with special attention given to the youth, and it will use modern information techniques and technologies.

It is our aim to introduce new methods and approaches in the documentation and presentation of cultural heritage by means of digitization and Internet port.

It is our aim to start long-term cooperation that is made possible by dynamic possibilities of modern information techniques.

It is our aim to find interrelations through the personalities of European history.

In the first phase covering the years 2004 – 2005 we intend to document 30 personalities of Central Europe and to present by their example the interrelations in this region. The system of mutually connected portraits will offer an exceptional opportunity of presentation of cultural heritage and at the same time new relations and facts will be found here. Experts from partner institutions will prepare the individual portraits using modern techniques and technologies. Then, these portraits will be entered into the presentation output that will make possible interconnections.

The output from our project will be the multi-language virtual catalog of the project in the form of Internet port. The basic working method for this output is the digitization of two- and three-dimensional objects as well as documentation of architectural monuments. Another possible use of the data obtained can be in the form of CD-ROM.

MOŽNOSTI SPOLUPRÁCE PŘI VYTVOŘENÍ DIGITÁLNÍCH SBÍREK

Martin Lhoták

Akademie věd začala v průběhu roku 2004 provozovat pracoviště pro digitalizaci, zpřístupnění a archivaci ohrožených tištěných materiálů. Primárním úkolem je digitalizace a zpřístupnění vzácných a unikátních knih a časopisů poškozených povodní v roce 2002 a zpracování vybraných velmi žádaných periodik vydávaných Akademií věd (např. Český časopis historický vydávaný již v 19. století), které již vykazují značné opotřebení. Na tomto pracovišti se digitalizují i staré tisky z fondů Knihovny AV ČR počínaje 16. stoletím.

Na pracovišti, které provozuje Knihovna AV ČR (KNAV) bylo zpracováno během prvních 10 měsíců, jejichž součástí byl počáteční testovací provoz, více než 200 000 stran. Přístup do digitální knihovny je možný v budově KNAV na adrese <http://kramerius.lib.cas.cz>, kde jsou přístupné tituly: Československý časopis historický, Český časopis historický a Historická demografie. Ve zpracování jsou v současné době časopisy: Slovo a slovesnost, Sborník historický, Filozofický časopis a Historická geografie. Pracoviště disponuje moderní výkonnou technikou a programovým vybavením. Současná kapacita pracoviště je digitalizace cca 40 000 stran měsíčně při jednosměnném provozu.

Technické vybavení:

- Barevný knižní skener Digibook RGB 10000 formát A1 s kapacitou 70 – 100 stran za minutu
- Dva černobílé knižní skenery Zeutschel OS 7000 formát A2 kapacitou až 200 stran za minutu
- Server Dell PowerEdge 2650 s diskovým polem Dell PowerVault o kapacitě 1 TB určený pro zpracování a archivaci.
- Software Book Restorer pro grafické úpravy.
- Systém Sirius pro zpracování a archivaci digitalizovaného materiálu.
- Systém Kramerius pro zpřístupnění digitalizovaného materiálu.

Digitální sbírky a knihovny zpřístupňující digitalizované materiály vznikají na mnoha místech po celém světě. Existuje řada projektů zabývajících se výzkumem v této oblasti. Zajímavé jsou projekty zaměřené na open source systémy, kde je možno čerpat řadu znalostí a je též možné řadu nástrojů využít. Projekt Digital Library Federation (<http://www.diglib.org/>) tvoří konsorcium knihoven a dalších organizací v USA, které řeší zdokonalování svých digitálních sbírek a služeb pomocí moderních informačních technologií. Digital Library Federation je zdrojem mnoha informací, počínaje definicí vhodných standardů a protokolů až po odkazy na relevantní projekty a software. Známý je projekt Fedora (<http://www.fedora.info/>), finančně podporovaný Mellonovou nadací. Jedná se o projekt University of Virginia a Cornell University na vytvoření open source systému digitální knihovny. Tento systém testuje několik univerzit společně s Library of Congress. Massachusetts Institute of Technology a Hewlett-Packard společně vyvinuly systém pro digitální knihovnu Dspace (<http://www.dspace.org/>), který je volně přístupný vědeckým institucím po celém světě. Jako open source systém je možno jej dále upravovat a rozšiřovat. Existují i evropské projekty zaměřené na vytvoření open source systému pro digitální knihovnu, jedním z nich je OpenDlib (<http://www.opendlib.com/>).

V České republice se již delší dobu věnuje vzniku digitální knihovny, ve smyslu zpřístupnění tištěných knih a časopisů pomocí počítačové sítě, Národní knihovna ČR. V roce 2003 se zasloužila o realizaci systému Kramerius, který také vznikl jako open source software a je k dispozici pod licencí GNU GPL. Jedná se o první krok k vytvoření kvalitní digitální knihovny, kterou mohou využít ke zpřístupnění svých dat i další instituce bez nutnosti vysokých výdajů za systém a jeho vývoj. Knihovna Akademie věd začala v roce 2003

spolupracovat s Národní knihovnou ČR při definici vlastností systému Kramerius. Systém je již v současné době plně provozovatelný, jeho funkčnost a vlastnosti je však třeba nadále rozvíjet. KNAV implementovala tento systém pro testovací provoz. Ukazuje se, že je vhodným výchozím bodem pro vytvoření digitální knihovny. Vzniku digitální knihovny samozřejmě předchází pořízení digitálních dat z originálních předloh, jejich grafické zpracování, vytvoření metadat a spolehlivá archivace. Na digitalizačním pracovišti KNAV, které bylo zprovozněno počátkem roku 2004, jsme v současné době schopni v jisté míře tento proces zajistit.

Software pro zpřístupnění Kramerius je od počátku vyvíjen jako opensource software pod licencí GNU GPL a nadále se pracuje na jeho vývoji. Využívá SuSE Linux, WWW server Apache, aplikační server Apache Tomcat, databázový server PostgreSQL. Budou zkoumány vhodné metody přístupu k digitálním objektům a možnosti sofistikovaného vyhledávání – předpokládáme napojení na vyhledávací systém Convera RetrievalWare, umožňující podobnostní vyhledávání a pracující s českou sémantikou. Důraz bude kladen na výběr nejvhodnějších standardů pro komunikaci s jinými systémy (např. OpenURL, OAI-PMH) a jejich implementaci. Úpravy tohoto software jsou a nadále budou koordinovány s dalšími institucemi, které ho využívají, zejména s Národní knihovnou ČR. Největší výhodou vývoje opensource systému je skutečnost, že bude s velmi nízkými náklady přímo využitelný v dalších institucích při vytváření digitálních knihoven. Systém pro zpřístupnění nemůže zajistit funkci systému pro zpracování, který zajišťuje v KNAV komerční software, pro ruční editaci metadat je ovšem možné využít XML editor XMetal, do kterého je již v současné době implementováno momentálně dodržované DTD pro periodika a monografie. Open source řešení bude vhodné využít při vytváření digitálních knihoven zejména pro případy, kdy autorská či vydavatelská práva neumožní zpřístupnit data na jednom serveru (např. Národní knihovny ČR), ale bude nutno je vystavit na serveru instituce, které taková práva vlastní. V současné době zejména Národní knihovna usiluje o implementaci DTD dalších typů objektů (muzejní objekty, archiválie) do systému Kramerius, aby bylo možné tento systém využít i pro potřeby muzeí a archivů.

Knihovna AV ČR chce nabídnout kapacitu svého pracoviště i dalším institucím a v případě zájmu o tyto služby bude zaveden dvousměnný provoz. Po skenování je možné na tomto pracovišti digitalizovaný materiál dále graficky upravit a opatřit příslušnými metadaty dle metodiky podporované Národní knihovnou ČR. Dále je možné zajistit zprovoznění systému Kramerius v příslušných institucích a zpřístupnit zpracované materiály.

Maximální rozšíření systému Kramerius mezi další instituce je důležité zejména z hlediska jeho dalšího vývoje, jednak vzhledem k počtu odborníků, kteří budou mít zájem systém rozvíjet a jednak pro efektivnější získávání a vynakládání prostředků na jeho vývoj. Výhody pro uživatele plynou nejen z nízkých nákladů na systém pro zpracování a zpřístupnění digitálních sbírek, ale i z hlediska kompatibility dat na národní i mezinárodní úrovni.

POSSIBILITIES OF COOPERATION IN THE CREATION OF DIGITAL COLLECTIONS

Martin Lhoták

In the course of 2004, the Academy of Science began to operate a workplace for the digitization, archiving, and accessing of threatened printed material. The primary task is the digitization of and making accessible rare and unique books and magazines damaged by flooding in 2002, and the processing of sought after periodicals published by the Academy of Science (for example, the Czech History Magazine published in the 19th century) and which already show significant wear and tear. At this workplace, even antique printed materials dating back to the 16th century from the collection of the Library of the Czech Academy of Science are being digitized.

At the workplace, which is operated by the Library of the Czech Academy of Science (known by its Czech initials as KNAV), more than 200,000 pages were processed in the first ten months, part of which was test operation. Access to the digital library is possible on the KNAV site at the address <http://kramerus.lib.cas.cz>, where the following titles are accessible: Czechoslovak History Magazine, Czech History Magazine and Historical Demography. The following magazines are currently being processed: Word and Literature, History Symposium, Philosophy Magazine and Historical Geography. The workplace makes use of modern, efficient technology and programming equipment. The current capacity of the workplace is digitization of approximately 40,000 pages per month during single-shift operation.

In the Czech Republic, the Czech National Library has already devoted a longer period of time to the creation of a digital library, in the sense of making printed books and magazines accessible using a computer network. In 2003, this played an important role in establishing the Kramerius system, which also originated as open source software and is available under the GNU GPL license. This is the first step in creating a high-quality digital library which other institutions can also use for making their data accessible without the necessity of large expenses for the system and its development. In 2003 the Library of the Academy of Science began cooperation with the Czech National Library defining the features of the Kramerius system. The system is already fully operational at this time, though it is necessary to further develop its functionality and features.

The software for making Kramerius accessible has been developed from the beginning as open source software under the GNU GPL license and it is under continued development.

The Library of the Czech Academy of Science wants to offer its workplace's capacity to other institutions and if there is interest in these services it will introduce two-shift operation. After scanning, it is possible at this workplace to further graphically modify and provide digitized materials with the respective metadata according to the method supported by the Czech National Library. It is further possible to ensure the operation of the Kramerius system in appropriate institutions and make the processed materials accessible.

The maximum expansion of the Kramerius system among other institutions is important especially with regard to its further development, on the one hand due to the number of experts who will have an interest in the development of the system, and on the other hand, for the more effective acquisition and inputting of assets for its development. The advantages for users stem not only from lower costs for a system for processing digital collections and making them accessible, but also from the compatibility of data on a national and international level.

DIGITÁLNÍ LEXIKON ČESKÝCH VÝTVARNÍKŮ NAROZENÝCH VE XX. STOLETÍ

Jozef Sučík

Občanské sdružení Společnost pro současné umění – SCA z Ostravy zpracovává od roku 1996 *Lexikon českých výtvarníků narozených ve XX. století* (dále jen Lexikon). Jedná se o obsáhlý digitální archiv nabízející velké množství faktografických údajů z oblasti současného výtvarného umění v ČR.

Základním stavebním prvkem Lexikonu je heslo výtvarníka. Cílem je, aby každé heslo obsahovalo: základní biografická data, autorovu fotografii, čtyři barevné reprodukce děl, informace o členství ve výtvarných spolcích nebo skupinách a pedagogických aktivitách, seznam samostatných, kolektivních výstav, literatury a ocenění, případně odkaz na jeho vlastní internetovou stránku. Základní členění hesel je v angličtině.

Na konci roku 2004 vyšlo již 8. doplněné a rozšířené vydání Lexikonu na CD-ROMu, které obsahuje:

- 7 615 hesel výtvarníků, včetně 4 170 reprodukcí uměleckých děl
 - 1 414 rozpracovaných hesel galerií, ve kterých je zaznamenáno 32 864 výstav
- Dále zde najdete informace o výtvarných spolcích, asociacích, sdruženích a skupinách. Podrobně je zpracováno 1720 kolektivních výstav a seznamy absolventů řady ročníků odborných středních a vysokých škol.

V posledních letech byl základní model rozšířen o oblasti:

- signatur – podle znakového řetězce je možno vyhledat autora (81 záznamů)
- animovaného filmu (je zaevidováno 750 krátkometrážních animovaných děl)
- autorů narozených v XIX. století (zpracováno prvních 706 hesel)
- virtuální knihovna odborných článků (přepsáno 759 odborných textů)

Kritériem pro zařazení umělce je jeho datum narození po roce 1900 (včetně), doložení výstavní aktivity, případně členství v profesní organizaci.

Proč není Lexikon v databázích, ale v html

Naším původním záměrem bylo provozovat Lexikon na internetu a navíc jsme byli naprosto bez jakýchkoli finančních prostředků. Použil jsem tedy produkt, který byl zadarmo a fungoval jak na internetu, tak na CD. Nyní, po osmi letech, mohu prohlásit, že to, co kdysi bylo řešením nezbytným, se ukázalo posléze být i rozumným. Vnitřní strukturu lze podle potřeb a nových skutečností rozvíjet, rozšiřovat a vylepšovat, nikoli bourat a znova stavět na jiných základech. Systém nekolabuje ani pod nápoem stále narůstajícího objemu dat a množství výjimek. Jednou byla změněna grafická podoba stránek.

Na rozdíl od této zkušenosti je praxe s tvorbou databází poněkud odlišná: nejprve se připravuje struktura databáze. Toto období se obvykle protáhne neboť vyvstávají nové a nové skutečnosti, které je třeba v systému zohlednit. Jednoho dne pak zjistíte, že výsledek snažení je zastaralý. Rychlý vývoj IT se dostal zase někam jinam a k tomu hlavnímu – k plnění a využívání dat z databáze – jste se ještě nedostali. A jste zase tam, kde jste byli, data v počítači stále nejsou. Nemluvě o penězích za software a programátory.

Podstatným výsledkem využití html kódu je také jednoduchá manipulace pro uživatele. CD-ROM nevyžaduje žádný speciální software, (Windows 95, Explorer 5.0 a vyšší), lze jej provozovat i v operačním systému Linux a Mac OS. Po vložení do CD-ROM mechaniky se načte sám a pro jeho užívání není zapotřebí žádný zvláštní návod. Stačí číst a klikat myší. Údaje na stránkách jednotlivých oblastí jsou mezi sebou propojovány. Uživatel tak může

křížem krážem procházet celým Lexikonem, informace si ověřovat nebo nacházet nové souvislosti. Tato vnitřní síť umožňuje snadnou orientaci ve velkém objemu dat a intuitivní ovládání.

Na podzim roku 2004 jsme navázali spolupráci s pracovníky z Getty Research Institute z Los Angeles kteří zpracovávají největší celosvětový registr výtvarných umělců ULAN (The Union List of Artist Names). Budeme se podílet na jeho doplnění o jména českých autorů. ULAN je zpracováván ve formátu XML a pro tyto potřeby nebude problém data transportovat. Důležité je, že je máme.

Vyhledávání

Při práci s Lexikonem narazíte na dva způsoby vyhledávání – abecední seznamy položek nebo okno, do kterého stačí vepsat nejméně tři znaky a systém vygeneruje příslušnou nabídku. Využili jsme vyhledávací software Atrise Everyfind, www.atrise.com, cena \$ 60.

Zajištění důvěryhodnosti údajů

Data jsou do Lexikonu přepisována především z tištěných podkladů – katalogů, sborníků atp. V případě, že je údaj potvrzen ze dvou na sobě nezávislých zdrojů (např. katalog výtvarníka a seznam výstav galerie) je propojen (prolinkován) a označen odlišnou barvou (žlutou). Těchto propojených a ověřených údajů je nyní více než 160 tisíc. Pokud se výchozí podklady neshodují je údaj označen červeným blikajícím terčem. Takto je možno nacházet, označovat a posléze opravovat chyby, které se v odborné literatuře opisují často i dlouhá léta.

Autorská práva

V poslední době začínáme do Lexikonu zahrnovat plné texty odborných recenzí a kritik a fotodokumentaci z výstav a vernisáží. S autory jednáme vždy osobně a užití jejich textů a fotografií směřujeme za CD-ROM s Lexikonem.

Využitelnost

V letech 2000 – 2002 byl Lexikon přístupný na internetu zdarma. Bohužel, se jeho provozování a především další tvorbu nepodařilo finančně zajistit. Před ukončením provozu se jeho návštěvnost pohybovala kolem 400 - 500 IP adres denně a to bez jakékoli reklamní kampaně.

Dnes CD-ROM s Lexikonem můžete najít na univerzitách a v galeriích v USA, Německu, Rakousku a Hong Kongu (např. Yale University, National Gallery of Art, Washington, University of Chicago). Používají jej pracovníci Českých center v 16 zemích, Policie ČR, v tuzemských knihovnách, galeriích, archívech, uměleckých školách i na krajských a městských úřadech. Na Ostravské univerzitě a Vysoké škole umělecko-průmyslové v Praze mají Lexikon k dispozici všichni studenti i pedagogové v rámci školního intranetu.

Financování projektu

V posledních třech letech se rozpočet SCA pohyboval kolem 150 tis. Kč, z toho vždy 50 tis. Kč bylo z grantů. (MK ČR, KÚ Moravskoslezského kraje, Statutární město Ostrava a Nadace Český fond umění). Prodej Lexikonu se pohyboval pod hranicí 100 tis. Kč.

Z uvedeného vyplývá, že takto to dál asi nepůjde.

V zemi s 10 miliony obyvatel se prodejem odborné literatury z humanitní oblasti uživit nelze a jak je vidět na granty se spoléhat také možné není. Přitom je mezi odbornou i laickou veřejností o informace o současných výtvarnících velký zájem. Navíc je Lexikon jediným takto rozsáhlým tuzemským informačním zdrojem v oblasti výtvarného umění.

Prostředníkem, mezi námi jako zpracovateli a uživateli a na druhé straně, mohou být zejména instituce na poskytování informací široké veřejnosti zaměřené - na archivy a knihovny – univerzitní, galerijní, muzejní, vědecké i městské.

Od roku 2004 jsme proto přešli na prodej Lexikonu prostřednictvím pronájmu jednorozhodných licencí a multilicencí. Během roku přibude velké množství nových údajů a oprav, chceme, aby vždy bylo používáno maximum toho, co máme zpracováno.

Prodej licencí může představovat základní příjmem, který umožní zajistit kontinuitu projektu.

Cena licence 3 500 Kč/rok, multilicence 13 500 Kč/rok.

Podrobná historie osmiletého projektu, ukázky z hesel výtvarníků a galerií a veškeré další informace jsou zveřejněny na www.sca-art.cz.

Naším cílem je vytvářet důvěryhodný zdroj informací o výtvarném umění v ČR.

THE DIGITAL LEXICON OF CZECH VISUAL ARTISTS BORN IN THE TWENTIETH CENTURY

Jozef Sučík

Since 1996, the civic group Society for Contemporary Art (SCA) of Ostrava has been compiling *The Digital Lexicon of Czech Visual Artists Born in the Twentieth Century* (hereinafter referred to as the "Lexicon"). This is a comprehensive digital archive offering a large amount of factographic data from the field of contemporary visual art.

The basic building block of the Lexicon is the artist's entry. The goal is for every entry to contain: basic biographical data, the artist's photograph, four color reproductions of their works, information on membership in art societies or groups and pedagogical activities, a list of solo and collective exhibitions, literature and awards, and a link to his/her own website. Basic member entries are in English.

At the end of 2004, the eighth revised and expanded edition of the Lexicon was published, containing 7,615 entries of designers, including 4,170 reproductions of artistic works, and 1,414 thorough gallery entries, in which 32,864 exhibits are recorded.

Hypertext was chosen for building the Lexicon. A significant result of using HTML code is user friendliness. The CD-ROM does not require any special software (Windows 95, Explorer 5.0 and higher), and can be operated under the Linux and Mac OS operating systems. The Atrise Everyfind (www.atrise.com) search software is used for searching.

Ensuring the reliability of data

Data are written into the Lexicon primarily from printed documents – catalogues, symposia, etc. If a data item is confirmed from two independent sources (e.g., a catalogue of artists and a list of gallery exhibits), it is linked and marked with a different color (yellow). There are now more than 160,000 of these linked and confirmed data items. If the initial documents do not agree, the data item is marked with a flashing red disc. Thus it is possible to find, mark, and then correct mistakes which are often repeated in the professional literature over many years.

Our goal is to create a reliable source of information about visual art in the Czech Republic.

DIGART : EDIČNÍ ŘADA CD-ROMŮ A MOŽNOSTI VYUŽITÍ ZPRACOVANÝCH VÝSLEDKŮ

Andrej Šumbera

Nosným programem naší ediční řady je dokumentace kulturních památek, výtvarného umění a případně dalších objektů s velkým množstvím obrazových, ale i jiných dat. Prioritou je vizuální vjem – základem jsou kvalitní fotografie, často celá série fotografií, která představí památku v celku i v různých detailech, ze kterých lze vyčíst například i uměleckořemeslné zpracování.

Při tvorbě CD-ROMu se snažíme o uplatnění prvků a systémů, které umožňují přehlednou prezentaci dat a jejich co nejširší využití. Proto na našich titulech mohou zájemci nalézt stručné i populární data a zároveň podrobnější i odborné texty – stačí si zvolit „vrstvu“ studia. Můžeme také zvolit jednoduchý systém prohlídky obrázků, ze kterých však lze opět vstoupit do podrobnější fotodokumentace, či objemnějších textových souborů. Na nových titulech jsou k dispozici indexy a celkový fotografický katalog s číselným vyhledáváním. Naše produkty jsou realizovány ve vlastním schématu ediční řady Digart.

Dbáme na kritéria, které lze pro přehlednost rozdělit do několika okruhů :

A/ sbírky muzeí a vzdělávací proces

- Máme velký zájem, aby se sbírky muzeí lépe uplatnily ve vzdělávacím procesu. Naše koncepce zpracování digitalizovaných dat sbírkových fondů a následně vytvořené interaktivní CD-ROMy v naší ediční řadě Digart jsou zaměřené na využití ve vzdělávacím procesu a populárních přednáškách. Snahou našeho programu je, aby struktura a vrstvy zpracovaných dat umožnily různé formy sdělení informací, které si mohou zvolit dle uvážení skupiny uživatelů s předpokládanými rozdílnými zájmy. Prioritou je sice uplatnění v základním školství a v dalších úrovních školského systému, ale systém také umožňuje samostudium v jakémkoli věku a velkém rozpětí odbornosti. Podle ohlasů jsou naše CD-ROMy úspěšně aplikovány nejen na základních a středních školách a při univerzitních přednáškách, ale co nás nejvíce těší: doma se nad tématem často sejdou tři generace a společně se danou problematikou zabývají a studují.

B/ muzejní sbírky, výstavy a nové možnosti jejich prezentace

- Naší snahou je vytvořit podmínky pro kombinace reálného studia sbírek či výstavy s informacemi zpracovanými v počítačovém programu. Nové možnosti digitalizovaných dat a počítačových systémů mohou obohatit, či rozšířit prezentaci jednotlivých expozic muzea. Umístění počítače ve sbírce umožní nejen seznámení s žádanými daty, ale často jsou vytvořeny atraktivní souvislosti. Je zde možno prezentovat i předměty z depozitářů či objekty a scénérie nacházející se zcela mimo možnosti samotné výstavy. Více způsobů vyhledávání dat dovolí orientovat se a najít potřebné i ve velkém množství textů a fotografií zájemcům s různým přístupem ke studiu.
- Doposud jsme participovali na koncepci následně zmíněných výstav s využitím instalace našeho CD-ROMu: stálá expozice relikviáře sv. Maura na Bečově, stálá expozice Austrálie a Oceánie v Náprstkově muzeu, vystavení Korunovačnických klenotů na Pražském hradě, výstavy Starověké bronzy asijských stepí a Necuke – Okimono v Náprstkově muzeu a tamtéž se nyní chystá výstava Indická terakota opět s interaktivním programem na počítači. Do budoucna chceme také participovat na koncepci výstav, kde se uplatní nejen studium na počítači, ale i projekce na plátně, která se stane vizuálním prvkem výstavy. Proto na nových CD-ROMech vytváříme kapitoly s cyklicky se opakující projekcí fotografií.

C/ propagace

- Ideou spolupráce s muzei je předpoklad, že seznámení s CD-ROMem podněcuje k návštěvě muzea a obráceně - návštěva muzea vzbudí zájem o CD-ROM a návštěvník si jej zakoupí. Informace na CD-ROMu de facto opouští muzeum a často žije dále vlastním životem a snadno se šíří. V drtivé většině iniciuje setkání se zpracovaným tématem na CD-ROMu reálnou návštěvu exponátů. Příkladem mohou být uživatelé CD-ROMu: Relikviář sv. Maura – zde, přes dokonalé zaznamenání památky, které umožňuje mnohem podrobnější prohlídku než v reálu, většina lidí následně zavítá na zámek v Bečově nad Teplou, kde je relikviář vystaven a prohlídne si památku na vlastní oči.
- Dá se říci, že propagace muzeí pomocí snadného šíření digitálních dat vytváří užitečně fungující kruh: Muzeum podporuje vznik CD-ROMu a ten propaguje muzeum, zvláště když jsou na něm umístěny další informace o činnosti muzea.
- Informace o naší činnosti, tudíž i o muzeích – jejich výstavách a expozicích jsou umístěny na našich webových stránkách www.digart.cz . Zde se také můžete více dozvědět o našich vzniklých CD-ROMech a objednat si je.

D/ využití digitalizovaných dat v odborné činnosti muzeí, v lektorské činnosti, v evidenci sbírek

- Vytvořená data edičních titulů jsou využita nejen na CD-ROMu, ale jsou archivována několika způsoby. Tím je umožněno v budoucnu vytvořit nové rozšířené verze, případně využít data na případných nových médiích. Především je zde ale možnost jejich dalšího využití: v odborné činnosti muzea – v archivaci odborných a fotografických dat, v lektorské činnosti, v základní evidenci sbírek. Proto jsou data, pokud o ně má muzeum zájem, zpracována tak, aby bylo možné snadno vyhledat potřebné složky a jsou předána muzeu.
- Pro příklad: fotodokumentace je archivována ve třech základních typech : uložení pro internet /640x480 obrazových bodů, komprimace JPG/, pro přednášky /1024x768 obrazových bodů, komprimace JPG/ a v profesionálním načení pro tisk /nekomprimovaný formát TIF - 15 a více MB/. Fotodokumentaci tak lze využít nejen v tiskově kvalitní publikaci a odborných příručkách, ale i na webových stránkách a v evidenční databázi muzea. Oboustranně optimální dohodu jsme nedávno učinili s Karlovou univerzitou, kde jsme zdokumentovali mineralogickou sbírku a vytvořili 1100 profesionálních fotografií. Celou dokumentaci jsme předali ve zmíněných formátech a vyslovili souhlas k využití publikačnímu, studijnímu i k různým formám využití komerčního – výměnou za udělený souhlas fotografie použít v rámci naší ediční řady. Domníváme se, že takováto dohoda je pro instituci ideální – získala kvalitní fotografie za desetinu běžné ceny, instituce bude zdarma odborně propagována a získá učební pomůcku. Riziko nerentabilního projektu zůstává na naší straně. Věříme, že obdobná dohoda bude možná i u dříve vzniklých titulů Necuke - Okimono a Austrálie – Oceánie ze sbírek Náprstkova muzea, protože jinak nemáme možnost získat vynaložené finanční prostředky.

Na závěr o naší snaze získat podporu státních institucí a sponzorů.

Výsledné produkty naší ediční řady vzhledem ke svému zaměření bohužel nesplňují komerční kritéria. Proto jsme nuceni kromě prodeje hledat další finanční zdroje, přičemž tato snaha se zatím mívá dostatečným účinkem. Výsledkem naší tříleté činnosti je sice 8 titulů, ale zároveň dvoumilionová ztráta. Přesto ještě nechceme tuto rozsáhlou akci ukončit a tzv. to „zabalit“.

Přes vyzkoušení na mnoha školách různých typů a využití v rámci výstav – tudíž nesporný užitek, není zatím nikde stanoven a definován způsob podpory a využití obdobných produktů. Jednotlivá muzea nemají, či těžko obhajují využití financí na tyto účely. Na MK, či na MŠMT nejsou vyčleněny potřebné finanční fondy a témata grantů se míjejí s touto problematikou.

Snad právě na půdě tohoto semináře je vhodné na problémy poukázat: na jedné straně megalomanské projekty většinou vyznívající do ztracena a na druhé straně nulová podpora pro drobné, ale užitečné projekty.

Ale je zde však náznak pozitivního posunu: Naše první dva CD-ROMy „Relikviář sv. Maura“ a „Korunovační klenoty“ byly realizovány za naprostého nezájmu „majitelů“. Příspěvek na tituly ve spolupráci s Národním muzeem již pokryly alespoň část nákladů a je zde snaha do budoucna vyřešit rentabilitu dalších připravovaných titulů pro toto naše nejvýznamnější muzeum. Dokončujeme CD - Minerály a na jaře věříme že dokončíme CD – Karlův most. V současnosti máme připravený scénář na dalších 15 titulů, ale jejich realizace však není možná bez pokrytí finančních nákladů. Pro realizaci potřebujeme i jinou podporu – především součinnost institucí, či alespoň nebránění v práci.

DIGART: EDITION SERIES OF CD-ROMS AND POSSIBILITIES FOR USING PROCESSED RESULTS
Andrej Šumbera

The supporting program of our edition series is documentation of cultural monuments, visual arts and other objects with a large number of images and other data. The priority is visual perception – the basis consists of high-quality photography, often entire series of photographs, which represent a monument in its entirety and in various details from which the craftsmanship of the work can be seen.

During the production of the CD-ROM, we have endeavored to use elements and systems which make possible a comprehensive presentation of data as well as their widest possible use. For this reason, interested parties can find in our titles brief and popular data and, at the same time, detailed and professional texts – it suffices to choose a “layer” of study. We can also choose a simple system of viewing images from which we can proceed to more detailed photo-documentation or larger text files. Indexes and a complete photographic catalog with numeric searching are available in our titles. Our products are produced in our own Digart edition series scheme.

We pay particularly close attention to the criteria which, for clarity, can be divided into several areas:

A/ museum collections and the education process

We have great interest in the better use of museum collections in the education process. The priority is utilization in primary schools and other levels of the school system. However, the system also enables self-study at any age and a wide range of expertise.

B/ museum collections, exhibitions and new possibilities for their presentation

Our intention is to create conditions for combining the actual study of collections or exhibits with information processed in a computer program.

Up to now, we have participated in the conception of the subsequently mentioned exhibits with the use of the installation of our CD-ROM: the permanent exhibit of the reliquary of St. Moor in Bečov, the permanent exhibit of Australia and Oceania in the Náprstek museum, the exhibition of the Crown Jewels at Prague Castle, the exhibits Ancient Bronzes of the Asian Steppes and Necuke – Okimono at the Náprstek museum where an exhibit of Indian terracotta is being prepared, again with an interactive computer program.

C/ promotion

The idea behind cooperation with museums is the supposition that familiarization with the CD-ROM stimulates museum attendance and vice versa – museum attendance awakens interest in the CD-ROM and visitors will then buy it.

It must be said that promotion of a museum through the easy dissemination of digital data creates a usefully functioning cycle: The museum supports the production of the CD-ROM and this in turn promotes the museum, especially when the CD-ROM contains additional information about the museum's activities.

Information about our activities can be found on our website at www.digart.cz.

D/ use of digitized data in the professional activities of museums, in the activities of instructors, and in the records of collections

The established data of edition titles are not only on the CD-ROM, but are also archived using several methods. Thus, there is the possibility of their further use: in the professional activities of the museum – in archiving technical and photographic data, in the activities of instructors, and in the basic records of collections. Therefore, if the museum is interested, the data are processed in such a way that it is possible to easily find the necessary items and deliver them to the museum.

Unfortunately, due to their orientation, the resulting products or our edition series do not meet commercial criteria. The results of our three years of activity are eight titles, but losses totaling two million crowns.

Beyond testing at a number of schools of various types and use in the context of exhibitions, which is undeniably beneficial, there is not at this time any set or defined means of support and use of similar products. Individual museums do not have or can barely justify the use of financing for these purposes. At the Ministry of Culture or Ministry of Education, there are no funds earmarked for this and the topic of grants has no bearing on this issue.

S prudkým rozvojem informačních a komunikačních technologií (dále jen „ICT“) nastal v posledním desetiletí ten pravý čas k sofistikovanému řešení digitalizace a archivace různorodých dokumentů. I ve spotřební sféře se staly dostupnými moderní technologie. Stačí si uvědomit, že kapacita pevných disků se za posledních deset let zvýšila o tři řády – ze stovek megabytů na stovky gigabytů a podobný rozvoj nastává i u jiných úložných médií. To otevírá široký prostor pro digitalizaci nejen textových dokumentů, ale také zvukových a obrazových záznamů. Jaká je však dnes realita v oblasti životního cyklu dokumentů, pokud jde o jejich archivaci?

V Československu bylo archivnictví, resp. vyřazování dokumentů, poprvé komplexně upraveno vládním nařízením 29/1954 Sb., o archivnictví. Následoval dosud platný zákon 97/1977 Sb. Od 1.1.2005 vstupuje v účinnost nový zákon 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě s prováděcími vyhláškami. Již dnes se ozývají hlasy, které předvídají nutnost jeho novelizace...

Zkusme se zamyslet nad touto problematikou ve volné návaznosti na zmíněný zákon a nastínit okruhy zásad, potřeb a možných problémů v oblasti archivace se základním vědomím, že archiválie (tedy dokumenty vybrané k trvalému uchování) by měly mít teoreticky neomezenou životnost, být dobře chráněné, snadno vyhledatelné a čitelné i v daleké budoucnosti. Zároveň je třeba zdůraznit, že archivace dat ve smyslu prostého vytváření datových záloh různých informačních systémů (IS) není IS pro archivaci v duchu tohoto zákona.

Vymezení pojmu „systém archivace elektronických dokumentů“

Dá se definovat jako cílevědomá a systematická činnost, při níž se datové soubory různého typu ve své konečné a již dále neměnné výstupní podobě ukládají do specifického informačního systému, na vhodné datové médium a ve vhodném formátu, s ohledem na:

- stálou, dlouhodobou vyhledatelnost, dostupnost a čitelnost ve své původní originální formě (text zůstává textem v původní grafické úpravě, i přes pravděpodobnou budoucí možnost převodu, např. do zvukového záznamu v různých jazycích)
- možnost následného kopírování na další média a možnost dostupnosti její veřejné části ve veřejné informační síti
- možnost transformace na jiné, budoucí datové formáty, bez ztráty kvality obsažených informací, s rozumnou mírou autenticity.

Celý systém pak musí vyhovovat příslušné legislativě v plné šíři, tedy nejen z. 499/2004, ale mj. také zákonu o ochraně osobních údajů (101/2000 Sb.), z. o svobodném přístupu k informacím (106/1999 Sb.), z. o ochraně utajovaných skutečností (148/1998 Sb.) atd. Vedle toho je třeba zajistit jeho soulad s dalšími normami platnými v ČR a EU, jako jsou např. standardy ISVS, regulativy, transformované direktivy aj. Je vhodné, aby systém odrážel i nezávazná doporučení i osvědčené zkušenosti – pro ty se již vžil označení „Best Practices“. Rozhodně zajímavé jsou v tomto ohledu dlouholeté zkušenosti velkých knihoven, které se dlouhodobě zabývají digitalizací. V ČR byl např. vyvinut a uveden do praxe datový formát DOBM, který dovoluje zapracovat standardní popis obsahu k digitálnímu objektu jakéhokoli druhu (digitalizované dokumenty písemné, audio i video dokumenty). Formát DOBM by měl být nadčasový a nezávislý na technologické platformě ICT. Jako takový ho přijala subkomise pro technologii programu UNESCO – „Paměť světa“.

Zdroje archiválií ve veřejné správě

Z pohledu životního cyklu informace, archiválie ve veřejné správě nevznikají samy o sobě. Bez velké citace uvedeného zákona můžeme nalézt dva hlavní možné zdroje archiválií:

1. Spisová služba - jedná se o dokumenty, které byly evidovány ve spisové službě a evidenci samu.
2. Archiválie mimo spisovou službu - ostatní dokumenty, které je vhodné převzít k archivaci (např. darované nebo nalezené dokumenty, dokumenty ve spisové službě neevidované - což je mj. případ většiny skutečně důležitých databází).

Obecně, dokumenty organizace (okruhy organizací stanovuje zákon) musí projít výběrem (ve skartačním řízení nebo mimo skartační řízení) a jejich vybraná část je stanoveným postupem prohlášena za archiválie.

Aby se dokumenty (hmotné i elektronické) staly archiváliemi, musí tedy splňovat určité podmínky:

- musí být k tomuto účelu vyčleněné (ne vše je vhodné a účelné archivovat)
- jsou zařazené do určitého archivního systému, který musí nutně splňovat jisté podmínky, o archiválii musí být uveden stanovený záznam, , v případě elektronických dat záznam typu data o datech (metadata)
- jsou uloženy na místo pro archiválii určené (archiv), tedy fyzické nebo datové úložiště zajišťující jejich odbornou správu.

Problémy současného stavu elektronických dokumentů ve veřejné správě

Současná doba se vyznačuje tendencí k elektronické výměně dokumentů, nicméně zatím je vše takřkajíc „v plenkách“.

Souběžně kolují jak papírové dokumenty - obvykle právě ty nejzávažnější, tak elektronické dokumenty. I když dnes většina dokumentů vzniká digitálně (osobní počítač nahradil psací stroj), jsou takto vzniknuvší elektronické dokumenty obvykle vytištěny, podepsány a případně opatřeny nezbytným razítkem. Už úvodem tady narazíme na určitou právní bariéru. Ne všude se totiž dá elektronický dokument opatřený prosazovaným kvalifikovaným elektronickým podpisem (EP) použít jako plná náhrada papírového dokumentu s plnou právní závazností. V praxi stále převládá požadavek na běžnou papírovou formu dokumentu. V některých případech je dokonce třeba vybavit dokument více podpisy k zajištění jeho platnosti, jako je tomu např. u usnesení rady obce. Dokumenty vstupující do spisové služby zvenku jsou vyhotovovány prakticky bezvýjimečně v papírové podobě, zejména pokud mají určitou právní návaznost.

Navíc, pro občana jako základního klienta veřejné správy, není zcela triviální elektronický podpis získat. K tomu připočtíme fakt, že EP lze použít v oblasti veřejné správy jen pro úzkou skupinu akcí. Elektronický podpis můžeme použít pro podání DPH, silniční daně, daně z nemovitosti nebo zažádat o dávku sociální podpory. Výsledkem je podstatně nižší míra využívání elektronického podpisu ve veřejné správě, než by bylo žádoucí.

Cesta ke skutečnému „paperless office“ řešení je tedy ještě daleká a strastiplná. V současné době velké množství organizací veřejné správy investuje do IS typu „Spisová služba“, který se svojí podstatou musí nutně zabývat celým životním cyklem dokumentů. Faktem ale zůstává, že mnoho písemností je v tomto IS prakticky pouze evidováno a hlavním posláním tohoto IS je evidence a pohyb „živých“ písemností v organizaci (workflow). I když jsou pak archivační prvky nutné k završení životního cyklu dokumentů/spisů v těchto IS obsaženy, zdaleka nejde o ucelený systém výběru archiválií a archivace.

Předarchivní péče a jak ji řešit

Pokud shrneme typy dlouhodobého ukládání elektronických dokumentů obecně, můžeme je rozdělit do 3 základních skupin:

- Zálohování – provádí uživatel nebo informatik
- Předarchivní péče – provádí odborný pracovník příslušného úřadu
- Archivní péče – provádí odborní pracovníci archivu.

Z hlediska potřeby úřadů a neexistence relevantních dokumentů je nezbytně nutné připravit úřadům metodické pokyny ve formě standardu či doporučení pro realizaci předarchivní péče. Tím spíše, že ani nová archivní legislativa problematiku fakticky neřeší.

Připomínáme, že předarchivní péče - tedy povinnost o dokumenty se starat a vyřazovat je řádně pouze ve skartačním řízení nebo mimo skartační řízení - se týká nejen orgánů veřejné správy (viz tabulka v příloze).

Na základě těchto potřeb vznikla na jaře 2003 otevřená pracovní skupina (OPS) ve složení: Ing. Jan Heisler (ATS Relsie), Ing. Jan Houžvička (ATS Relsie), PhDr. Tomáš Kalina (SÚA), Ing. Jaroslav Kokeš (MČR), Ing. Miroslav Kunt (SÚA), Ing. Jaroslav Svoboda (MVČR).

Tato skupina se zabývá zejména těmito otázkami:

- Osvěta problematiky
- Nastavení terminologie v této oblasti
- Význam a místo v životním cyklu Informačních systémů veřejné správy
- Formulace jasných technických, technologických a administrativních pravidel
- Dlouhodobá dosažitelnost a čitelnost dat

OPS provedla rozsáhlé analytické činnosti a na podzim 2003 připravila návrh prvního dokumentu. Ten byl v prosinci 2003 byla prezentován odborné veřejnosti na konferenci Knihovny, archivy a muzea v digitálním světě. 9.12. 2003 byly předány výsledky práce této skupiny na Ministerstvo informatiky ČR, kdy hlavním dokumentem byl návrh „**Standard ISVS pro dlouhodobé ukládání elektronických dokumentů**“. Ministerstvo se našim návrhem zabývá a čekáme na jejich stanovisko.

Standard si můžete prohlédnout na této webové adrese:

<http://www.relsie.cz/saed>

Návrhem standardu činnost skupiny neskončila. Studujeme odbornou problematiku a snažíme se připravit další dokumenty.

Pro odbornou veřejnost, která se problematikou elektronické archivace zabývá, můžeme doporučit následující zajímavé zahraniční dokumenty z poslední doby:

- Christian Keitel, Die Archivierung elektronischer Unterlagen in der baden-württembergischen Archivverwaltung. Kurzfassung
- Nils Brübach, OAIS – Das „Open Archival Information System“: Ein Referenzmodell zur Organisation und Abwicklung der Archivierung digitaler Unterlagen

Tyto dokumenty se zabývají především popularizací archivace elektronických dokumentů.

- September 2003, Domea-Konzept Organisationskonzept 2.0 Entwurf Dokumentenmanagement und elektronische Archivierung im IT- gestützten Geschäftsgang
- Mai 2004, Domea-Konzept Anforderungskatalog 2.0 Entwurfsversion

0.9a Dokumentenmanagement und elektronische Archivierung im ITgestützten

Geschäftsgang

Tyto návrhy norem obsahují mnoho podnětů. Jako zajímavé pro naši práci bych uvedl předávání elektronických archiválií mezi archivy v Německu (což by mohlo být zajímavé z pohledu ES a předávání archiválií) a návrh oddělovat hospodářské informace od technických (řešení problému v praxi – vyhledávání dat v archivech).

Electronic Records: A Workbook for Archivists ICA Committee on Current Records in an Electronic Environment

Tento dokument ICA (Mezinárodní archivní rady) je nejzajímavějším, na který jsme doposud narazili. Obsahuje vazbu na ISO 15489-1 (Records Management) a na ISO/TR 15489-2 a pojetím se blíží našemu návrhu standardu. Dokument vypracovala mezinárodní skupina expertů a je jenom škoda, že v ní není zástupce z ČR.

Z archivů se problematikou v ČR programově zabývá pouze Národní archiv (název Státního ústředního archivu od 1.2005), kde nyní vzniká pracoviště, jehož náplní budou právě péče o elektronické dokumenty a jejich výběr. Již v současnosti se testují některá řešení, která mohou vést k praktické realizaci dlouhodobého (trvalého) ukládání elektronických dokumentů.

Jak dál?

V současné době náš tým pokračuje v další práci, která lze shrnout do bodů:

- nalezení vhodného partnera v oblasti státní správy
- navázání mezinárodní spolupráce – zejména v rámci ICA
- vyhledávání a studium dalších materiálů.

Z archivů se problematikou v ČR programově zabývá pouze Národní archiv (název Státního ústředního archivu od 1.2005), kde nyní vzniká pracoviště, jehož náplní budou právě péče o elektronické dokumenty a jejich výběr. Již v současnosti se testují některá řešení, která mohou vést k praktické realizaci dlouhodobého (trvalého) ukládání elektronických dokumentů.

Doufáme, že spolupráce s tímto novým pracovištěm napomůže využití dosavadní práce našeho týmu.

Zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě se v oblasti spisové služby a předarchivní péče vztahuje na níže uvedené subjekty

subjekt	Spisová služba dle zákona	Povinné skartační řízení	Pouze mimo skartační řízení
organizační složky státu	ano	ano	
státní příspěvkové organizace	ano	ano	
státní podniky	ano	ano	
organizační složky a právnické osoby založené nebo zřízené územními samosprávnými celky, pokud vykonávají veřejnou správu nebo zaměstnávají více než 25 zaměstnanců	ano	ano	
školy a vysoké školy	ano	ano	
právnické osoby zřízené zákonem	ano	ano	
zdravotnická zařízení	ano	ano	
kraje	ano	ano	
hlavní město Praha	ano	ano	
obce s pověřeným obecním úřadem a obce se stavebním nebo matričním úřadem	ano	ano	
obce, které nemají pověřený obecní úřad	částečně	ne (?)	ano (?)
městská část nebo městský obvod územně členěného statutárního města a městská část hlavního města Prahy pokud vykonávají alespoň částečně agendu v přenesené působnosti (státní správu, např. stavební a matriční úřad)	ano	ano	
územní samosprávné celky	ne	ne	ano
podnikatelé zapsaní v obchodním rejstříku	ne	ne	ano*)
politické strany, politická hnutí, občanská sdružení, odborové organizace, organizace zaměstnavatelů, církve a náboženské společnosti	ne	ne	ano
profesní komory; členové profesních komor jen v případech, pokud dokumenty vzniklé z jejich činnosti jsou veřejnými listinami	ne	ne	ano
nadace a nadační fondy, obecně prospěšné společnosti	ne	ne	ano
likvidátoři v případě dokumentů původce, který je v likvidaci, a správci konkursní podstaty v případě dokumentů původce, na kterého byl prohlášen konkurs	ne	ne	ano
vlastník nebo držitel dokumentů, jejichž původce měl za povinnost vykonávat spisovou službu	ne	ano	

*) Jen z dokumentů stanovených v příloze 1 zákona

THE PERSPECTIVE OF LONG-TERM ARCHIVING OF ELECTRONIC DOCUMENTS IN PUBLIC ADMINISTRATION

Jan Heisler, Karel Jícha, Miroslav Kunt

With the rapid development of information and communications technologies (ITC), the right time for sophisticated solution of digitization and archiving of disparate types of documents has arrived in the past decade. Modern technology has become available even in the consumer sphere. It suffices to realize that the capacity of hard disks has increased by three orders of magnitude over the past ten years – from hundreds of megabytes to hundreds of gigabytes, and similar development is taking place in storage media. This creates a large space for the digitization not only of text documents, but also of sound and image records. What, however, is the reality today in the area of the lifecycle of documents where their archiving is concerned?

In Czechoslovakia, the archiving or discarding of documents was first thoroughly laid out by Government Order 29/1954 Coll., on archiving. The valid Act no. 97/1977 Coll., followed. On 1 January 2005, the new Act no. 499/2004 Coll., on Archiving and Records Service with Implementation Regulations came into effect.

Defining the concept of “**system of archiving electronic documents**”

This is defined as a purposeful and systematic activity during which data files of various types in their final and permanent output form are stored in a specific information system, in an appropriate data medium and in the appropriate format, with respect to:

- permanent, long-term searchability, accessibility, and readability in their original form (text remains text in the original graphical form, despite the likely future possibility of conversion, for example to sound records in various languages)
- the possibility of subsequent copying to other media, and the possible availability of their public parts in a public information network
- the possibility of transformation to other, future data formats without loss of quality of the content, with a reasonable measure of authenticity.

The whole system must then comply with the relevant legislation in the full extent, not only Act no. 499/2004, but also *inter alia* the Act on the Protection of Personal Data (101/2000 Coll.), the Act on Freedom of Access to Information (106/1999 Coll.), the Act on the Protection of Restricted Information (148/1998 Coll.), etc. Besides this, its compliance with other norms valid in the Czech Republic and EU must also be ensured, such as, for example, ISVS standards, regulation, transformed directives, etc. The system should also reflect non-binding recommendations and proven experience – these have already been designated as “Best Practices”.

From the viewpoint of information lifecycle, archivalia in the public administration does not originate in and of itself. Without an extensive quotation of the aforementioned acts, we can find two main possible sources of archivalia:

Records service – this concerns documents which have been registered in the records service and in the record itself.

Archivalia outside of the records service – other documents which are suitable for archiving (for example, donated or discovered documents, documents not registered in the records service – which is, *inter alia*, the case of most truly important databases).

Generally, the documents of organization (the areas of organization are stipulated by the law) must be subjected to selection (in the shredding process or outside of the shredding process) and their selected part is then declared archivalia.

In order for documents (physical and electronic) to become archivalia, they must meet the following specific conditions:

- they must be designated for this purpose (not all documents are suitable for archiving)
- they are classified in a specific archive system which must necessarily meet certain conditions; a defined record on the archivalia must be presented, in the case of electronic data, a record of the type of data about data (metadata)
- they are stored in a location intended for archivalia (archive), thus physical or data storage ensuring their professional administration.

Problems with the current state of electronic documents in public administration

At this time, the most important documents, whether paper or electronic, are usually circulated. Even though today most documents are created digitally (the personal computer has replaced the typewriter), electronic documents thus created are usually printed, signed and marked with the necessary stamp. Already by way of introduction here, we have encountered a definite legal barrier. Electronic documents with a qualified electronic signature (ES) are not used everywhere as a full replacement for legally binding paper documents. In practice, the demand for the ordinary paper form of a document always prevails. In some cases, it is necessary to provide multiple signatures on documents to ensure their validity, such as in the case of city council resolutions. Documents proceeding to the records service from outside are duplicated practically without exception in paper form, especially if they have a certain legal connection.

Furthermore, for the citizen as a basic client of public administration, obtaining a digital signature is not a completely trivial matter. To this we add the fact that ES can be used in the area of public administration only for a narrow range of actions. An electronic signature can be used only for submitting VAT, highway taxes, and real estate taxes, or to apply for welfare. The result is significantly lower usage of electronic signatures in the public administration than would be desirable.

The road to a true “paperless office” solution is thus still long and strewn with obstacles. In the current period, a large number of public-administration organizations are investing in “Records Service” type information systems (IS) which in their essence must necessarily deal with the whole lifecycle of documents. However, the fact remains that many documents are only recorded in this IS and the main function of this IS is the registration and movement of “live” documents in organizations (workflow). Even though archiving elements are then necessary for completing the lifecycle of the documents/records contained in these information systems, it is far from involving an integrated system for selecting archivalia and archiving.

Pre-archiving care and how to handle it

If we generally sum up the types of long-term storage of electronic documents, we can divide them into three basic groups: backup – performed by the user or information specialist, pre-archiving care – performed by an expert employee of the relevant office, and archiving care – performed by archive employees.

From the viewpoint of the needs of offices and the nonexistence of relevant documents, it is absolutely necessary to prepare methodical instructions for offices in the form of a standard or recommendation to implement pre-archiving care. However, no new archive legislation will in fact solve this issue.

Based on these needs, in the spring of 2003, an open working group (OWG) was established with the following members: Jan Heisler (Relsie Attestation Center), Jan Houžvička (Relsie Attestation Center), Dr. Tomáš Kalina (State Central Archive), Jaroslav Kokeš (Ministry of Informatics of the Czech Republic), Miroslav Kunt (State Central Archive), Jaroslav Svoboda (Ministry of the Interior of the Czech Republic).

This group is engaged especially with these issues: education issues, setting terminology in this area, the importance and place in the lifecycle of the public administration's information systems, formulation of clear technical, technological and administrative rules, and the long-term availability and readability of data.

The OWG performed extensive analytical activities and in the autumn of 2003 prepared a proposal of the first document. This was presented in December 2003 to the professional public at the Libraries, Archives and Museums in the Digital World conference. On December 9, 2003, the results of this group's work were presented at the Ministry of Informatics of the Czech Republic, when the main document was the proposal **"ISVS Standard for Long-term Storage of Electronic Documents"**. The Ministry has worked with our proposal, and we are expecting their opinion.

You can review the standard at this web address: <http://www.relsie.cz/saed>

The activity of the group did not end with the proposal of the standard. We are studying professional problems and endeavoring to prepare further documents.

What more?

At present, our team is continuing in further work which can be summarized in these points:

- finding a suitable partner in the area of state administration
- establishing international cooperation – especially in connection with ICA
- searching for and studying further materials.

Of the archives with problems in the Czech Republic, only the National Archive is dealing with this. At the National Archive a workplace is being built, the task of which will be the care of electronic documents and their selection. Already at present, some solutions are being tested which can lead to the practical long-term (permanent) storage of electronic documents.

DIGITÁLNÍ ZDROJE PRO SPOLEČENSKÉ VĚDY V EVROPĚ (ZDROJE, INFRASTRUKTURA, FINANCOVÁNÍ). PŘEHLED VÝVOJE A SOUČASNÉHO STAVU „HUMANITIES COMPUTING“
Bořek Neškudla, Jana Borovičková

Ve svém příspěvku jsme se pokusili zasadit problematiku digitalizace v archivech, knihovnách a muzeích do trochu obecnějšího a mezinárodního rámce. Rádi bychom se podělili o zkušenosti, které jsme měli možnost získat během našich pracovních pobytů na specializovaných pracovištích zabývajících se "humanities computing" ve Velké Británii. Cesty, kterými se ubírá tamější vývoj využívání IT v humanitních disciplínách, jsou totiž podle nás velmi inspirativní.

Nás jako historiky samozřejmě nejvíc zajímá „historical computing“ či historická informační věda. Jsme si vědomi toho, že náš pohled je spíše pohledem uživatele služeb a digitálních dat, které poskytují knihovny, muzea a archivy, nicméně protože v české historické obci zatím (kromě ojedinělého semináře Historik a databáze) chybí podobná „digitalizační“ či „počítačová konference“ považovali jsme za přínosné zařadit svůj příspěvek právě sem.

„Humanities computing“

V anglicky mluvícím prostředí se pro využívání počítačů ve společenských vědách běžně užívá termín "humanities computing". A to nejen ve významu prostého aplikování IT, ale i ve smyslu nové svěbytné vědní disciplíny, která je vyučována jako magisterský obor na univerzitách, má svou vlastní metodologii, odbornou literaturu, časopisy, specializovaná pracoviště i infrastrukturu. Asi není třeba připomínat, že "humanities computing" je už svou povahou od počátku oborem interdisciplinárním. Kromě nezbytné spolupráce s počítačovými specialisty v sobě zahrnuje celou škálu oborově nebo metodologicky vymezených oblastí. Vlastní způsoby práce s počítačovými technologiemi tak mají historici, lingvisté, archeologové, sociologové, muzikologové, historici umění nebo třeba egyptologové či divadelní vědci. „Humanities computing“ v sobě zahrnuje metody pro textovou či kvantitativní analýzu velkých statistických souborů, způsoby práce s digitalizovaným zvukem, obrazem či videem, stejně jako vývoj sofistikovaných historických databází a geografických informačních systémů, ale i problematiku katalogizace, sdílení a zpřístupňování digitálních dokumentů nebo vizualizace muzejních objektů.

„Humanities computing“ není zdaleka záležitostí tak mladou, jak by se mohlo zdát. Počátky experimentů s využíváním počítačů pro vědecký výzkum v zejména lingvistice nalézáme již na počátku 60. let minulého století. První mezinárodní konference Computing and the Humanities proběhla v roce 1964. V historii a sociologii zažívaly v průběhu 70. a 80. let díky počítačům velký rozkvět kvantitativní analýza a aplikace statistických metod na velké báze dat. Zlomovým bodem ve vývoji oboru byl pochopitelně nástup osobních počítačů. Zároveň postupně vznikala centra specializující se na „humanities computing“, která realizují vlastní výzkumné projekty nebo poskytují technologickou podporu, zázemí a vzdělávací programy pro další zájemce o počítačové metody z řad akademické obce.

Rychlý rozvoj informačních technologií a potřeba širší mezinárodní spolupráce dala podnět k založení několika profesních organizací. K nejvýznamnějším patří Association for Computers and the Humanities (ACH)¹⁴, Association for Literary and Linguistic Computing (ALLC)¹⁵ a Association for History and Computing (AHC).¹⁶ Tyto organizace pořádají pravidelné konference, mají vlastní mailing listy a stojí i za vydáváním oborových časopisů jako jsou Computers and the Humanities (vydávány již od roku 1966), History and Computing, Literary and Linguistic Computing.

¹⁴ <http://www.ach.org/>

¹⁵ <http://www.kcl.ac.uk/humanities/cch/allc>

¹⁶ <http://odur.let.rug.nl/ahc/>

V posledních letech se jednou z nejvýznamnější platform pro výměnu zkušeností v oblasti „humanities computing“ stala konference Digital Resources for the Humanities (DRH),¹⁷ pořádaná společně několika předními britskými institucemi oboru.¹⁸ Přestože se původně jednalo o konferenci na národní úrovni, její dnešní zaměření i vzhlas už mají parametry skutečně mezinárodního fóra.

V dnešní době Internetu a XML se pozornost „humanities computing“ snad u všech jejích podoborů zaměřuje digitalizaci a zpřístupňování digitálních dokumentů nejrůznější povahy, ať jsou to virtuální knihovny digitalizovaných rukopisů, fulltextové edice historických pramenů, sbírky muzejních předmětů, hudebních nahrávek nebo třeba historické databáze. Současnou náplní HC však není jen prostá evidence, vytváření a zpřístupňování digitální zdrojů, ale také metody jejich efektivního využívání pro vědecký výzkum konkrétního oboru. Hojně diskutovanými tématy na poslední DHR konferenci byla také řada metodologických otázek týkajících se budoucího směřování HC a problematika tzv. "projekt managementu".

Joint Information Systems Committee¹⁹

V Británii existuje dobře fungující, promyšlený systém podpory rozvoje ITC (Information and Communications Technology) v oblasti kultury, vědy a výzkumu. Jeho základní kamenem je Joint Information Systems Committee (JISC) financovaný hlavními akademickými grantovými agenturami Jeho úkolem je koordinovat a řídit rozvoj ITC v akademickém prostředí. JISC financuje a zřizuje vlastní "národní služby" jako jsou Arts and Humanities Data Service, Resource Discovery Network a další,²⁰ vyhlašuje rozvojové programy, jejichž v rámci je možné získat finanční prostředky pro konkrétní projekty a poskytuje samozřejmě i expertní poradenství v oblasti ICT pro vědu a vzdělávání.

Arts and Humanities Data Service²¹

Funkci hlavního koordinátora JISC pro oblast humanities plní Arts and Humanities Data Service (AHDS) sídlící na King's College v Londýně. Jejím cílem je vyhledávat, vytvářet, uchovávat digitální data a elektronické zdroje z oborů společenských věd a tyto dále poskytovat uživatelům z řad odborné i laické veřejnosti. AHDS byla založena společně Joint Information Systems Committee a Arts and Humanities Research Board (AHRB) – hlavní britskou grantovou agenturou pro oblast "humanities". Organizačně je AHDS rozdělena na pět samostatných oborových center (Archeology, History, Literature, Languages and Linguistics, Performing Arts a Visual Arts) a centrální výkonný výbor v Londýně. Jednotlivá oborová centra AHDS jednak spravují kolekce vlastních elektronických textů, databází,

¹⁷ <http://www.drh.org.uk/>

¹⁸ Arts and Humanities Data Service (AHDS)

Arts and Humanities Research Board (AHRB)

Association for History and Computers, UK

British Library (BL)

Centre for Computing in the Humanities, King's College London (CCH)

Humanities Advanced Technology and Information Institute, University of Glasgow (HATII)

Humanities Research Institute, University of Sheffield (HRI)

Office for Humanities Communication, King's College London (OHC)

National Archives

New Opportunities Fund 'digitise' Programme (NOF-digitise)

Research Technologies Service, Oxford University Computing Services

School of English and Scottish Language and Literature, Glasgow University (SESL)

¹⁹ <http://www.jisc.ac.uk/>

²⁰ Podrobněji viz níže.

²¹ <http://www.ahds.ac.uk/>

zpracování a zpřístupnění archivu AHDS. Poskytovatelům digitálních dat zaručuje AHDS dlouhodobé uchování dat, jejich profesionální katalogizaci a dokumentaci. AHDS zajišťuje také poradenství v oblasti tvorby dat a metadat. Vydává série publikací o digitalizačních technikách *Guides to Good Practice*²² a *Managing Digital Collections*,²³ pořádá semináře a konference a zprostředkovává přidělování grantových prostředků na nové digitalizační projekty. Ve spolupráci s Jisc provozuje AHDS také vlastní internetový portál *Resource Guide for the Arts and Humanities*²⁴ a elektronickou diskusní konferenci. Kromě toho realizuje AHDS i samostatné výzkumné úkoly zejména v oblasti archivace, dokumentace a zpřístupňování digitálních dat a plní i funkci garanta nad dodržováním přijatých standardů.

AHDS – History

Jedním z pěti oborových center AHDS je historický datový archiv, který uchovává a distribuuje data pocházející převážně z historického výzkumu nejrozličnějších témat.²⁵ Archiv byl založen v roce 1993 a sídlí spolu se sociologickým datovým archivem (UK Data Archive) na Univerzitě v Essexu. Jeho sbírky čítají více než 600 souborů elektronických dat (datasets), které vznikly přepisem, skenováním nebo kompilací z historických pramenů. Sbírkou AHDS History zahrnuje databáze, tabulková data, data GIS, elektronické texty, digitalizované prameny a elektronické edice chronologicky pokrývající období od 7. do 20. století. Primárně se archiv zaměřuje na materiály ostrovní provenience, ale najdeme tu i výsledky mezinárodních projektů nebo významné datové soubory z jiných zemí. Výběrem můžeme uvést například rozsáhlý projekt zpracování statistik ze sčítání lidu od 2. poloviny 19. století²⁶, zpracování listin Jindřicha II a jeho rodiny²⁷ nebo databázi ženevských sexuálních zločinů od 15. do 18. století.²⁸

Humbul

Dalším příkladem služby provozované za přispění JISC může být projekt Humbul Humanities Hub²⁹ - internetový portál pro společenské vědy, který je součástí širšího programu *Resource Discovery Network*.³⁰ Ten zahrnuje podobné portály pro sedm hlavních vědecko-výzkumných oblastí. Humbul je klasickým příkladem internetového katalogu anotovaných odkazů vytvářeného týmem spolupracujících odborníků. Zajímavostí je možnost nastavení vlastního uživatelského profilu.

²² <http://ahds.ac.uk/guides.htm>

²³ Zatím jediný vydaný svazek autorů Neil Beagrie a Maggie Jonesové *Preservation Management of Digital Materials; A Handbook* vydaný v roce 2001 Britskou knihovnou. Pravidelně aktualizovaná elektronická verze je zpřístupněna na stránkách sdružení Digital Preservation Coalition <http://www.dpconline.org/graphics/handbook/>

²⁴ http://www.jisc.ac.uk/index.cfm?name=rg_artshum_main

²⁵ <http://www.ahds.ac.uk/history/index.htm>

²⁶ Great Britain Historical Database : Census Data. AHDS History study number: 4551-4562

²⁷ Acta of Henry II and His Family, 1154-1204. AHDS History study number: 3958

²⁸ Genevan Sex Crimes Database, c.1440-c.1790. AHDS History study number: 4364

²⁹ <http://www.humbul.ac.uk/>

³⁰ <http://www.rdn.ac.uk/>

Univerzitní výzkumná centra

Nezastupitelnou úlohu v infrastruktuře „humanities computing“ mají samozřejmě univerzitní výzkumná centra. Na prvním místě musíme jmenovat Center for Computing in the Humanities londýnské King's College,³¹ které funguje jednak jako vědecké centrum pro výzkum aplikací IT ve společensko vědních oborech, ale zároveň slouží jako středisko, které poskytuje technickou i metodologickou podporu celé řadě konkrétních projektů z nejrůznějších humanitních oborů. V neposlední řadě plní CHC také úlohu univerzitní katedry a zajišťuje výuku magisterských programů MA in Applied Computing in the Humanities a MA in Digital Culture and Technology.

Nás samozřejmě nejvíce zajímaly prosopografické projekty vznikající ve spolupráci s historiky např. Prosopografie Byzantské říše (Prosopography of the Byzantine Empire),³² Prosopografie Anglo-saské Anglie (Prosopography of Anglo-Saxon England)³³ a Klérus anglické církve v letech 1540–1835 (Clergy of the Church of England Database 1540–1835).³⁴ Ale najdeme zde i mnohé další.³⁵

Z dalších univerzitních pracovišť můžeme uvést např. Humanities Advanced Technology and Information Institute (HATII) ³⁶ University of Glasgow, který zaměřuje svou činnost zejména na problematiku digitalizace pramenů, výuku „humanities computing“ formou modulových kurzů různé náročnosti nebo specializovaného oborového studia a pořádání pravidelných letních škol Digitisation Summer Schools for Cultural Heritage Professionals.³⁷

Opominout nesmíme ani dříve samostatnou Humanities Computing Unit oxfordské university, které je dnes součástí širšího celouniverzitního počítačového centra University Computing Services.³⁸ Kromě technické podpory, konzultační činnosti patří mezi jeho nejzajímavější aktivity správa a vytváření Oxfordského textového archivu³⁹ a podíl na vytváření standardů pro popis digitalizovaných rukopisů v rámci evropského projektu Master.⁴⁰ Na tomto pracovišti také vzniká výše zmiňovaný rozcestník internetových zdrojů Humbul Humanities Hub a sídlí zde i Text Encoding Initiative Consortium.⁴¹

Závěr

V tomto stručném přehledu jsme chtěli přiblížit současně trendy a infrastrukturu oboru nazývaného „humanities computing“. Snažili jsme se naznačit, že v Británii má tento obor poměrně široké institucionální zázemí, počínaje národní centrálou JISC, přes síť datových center AHDS a až po jednotlivá univerzitní pracoviště. Na příkladech těchto institucí jsme se pokusili ukázat, že ve Velké Británii, existuje efektivně fungující systém koordinované podpory IT v humanitních oborech.

Protože si myslíme, že jsou to příklady následováníhodné, chtěli bychom v budoucnu usilovat o vytvoření alespoň základního zázemí pro rozvoj tohoto oboru v Čechách

³¹ <http://www.kcl.ac.uk/humanities/cch/>

³² <http://www.kcl.ac.uk/humanities/cch/PBE/>

³³ <http://www.kcl.ac.uk/humanities/cch/pase/pase.htm>

³⁴ <http://www.kcl.ac.uk/humanities/cch/cce/cce.htm>

³⁵ Viz seznam projektů na <http://www.kcl.ac.uk/humanities/cch/projects.html>

³⁶ <http://www.hatii.arts.gla.ac.uk/>

³⁷ <http://www.hatii.arts.gla.ac.uk/sumschl/index.htm>

³⁸ <http://www.oucs.ox.ac.uk/>

³⁹ <http://ota.ahds.ac.uk/>

⁴⁰ <http://www.cta.dmu.ac.uk/projects/master/>

⁴¹ <http://www.tei-c.org/>

minimálně v rámci našeho úzkého zaměření historiků zabývajících se využíváním počítačů, ve své specializaci. Podle zkušeností našich kolegů z AHDS History a portálu Humbul bychom chtěli v brzké době dosáhnout vytvoření historického datového archivu a internetového portálu české historie a zaplnit tak mezeru, která dosud zeje v nabídce digitálních informačních zdrojů pro historiky. Z vlastní zkušenosti totiž víme, že projekty spojené s počítačovým zpracováním historických dat jsou často velmi nákladné a časově náročné, než aby vzniklá data posloužila jen pro text jednoho článku či knihy a pak zůstala „zapomenuta“ uložena ve formátu, který za 5 či více let již žádný počítač nepřečte.

DIGITAL RESOURCES FOR SOCIAL SCIENCES IN EUROPE (RESOURCES, INFRASTRUCTURE, FINANCING). AN OVERVIEW OF DEVELOPMENT AND THE CURRENT STATE OF "HUMANITIES COMPUTING"

Bořek Neškudla, Jana Borovičková

In our article we have attempted to place problems associated with digitization in archives, libraries, and museums in a somewhat more general and international context. We would like to share the experience we have gained during our working stay at the specialized workplaces involved in "humanities computing" in Great Britain. The paths followed in the local development of using IT in humanities disciplines are, in our opinion, very inspiring.

"Humanities computing"

In an English-speaking environment, the term "humanities computing" is commonly used to describe the use of computers in the social sciences. And this is not only in the sense of the simple application of IT, but also in the sense of a new, independent discipline which is taught as a master's field at universities, and has its own methodology, professional literature, journals, specialized workplaces and infrastructure. "Humanities computing" in itself includes methods for textual and quantitative analysis of large statistics files, methods of working with digitized sound, images, and video in the same manner as sophisticated historical databases and geographical information systems, but it also has problems in cataloguing, sharing and making accessible digital documents or the visualization of museum objects.

"Humanities computing" is by far not as new a discipline as it may seem. The beginnings of experiments with using computers for scientific research especially in linguistics can be traced back to the beginning of the 1960s. The first international Computing and the Humanities conference took place in 1964. In the fields of history and sociology, there was, thanks to computers, a great flourishing of quantitative analysis and application of statistical methods in large databases in the 1970s and 1980s. A turning point in the development of the field was the introduction of the personal computer. At the same time, centers specializing in "humanities computing" gradually came into being, carrying out their own research projects or providing technological support, background, and education programs for other parties interested in computerized methods from the range of academic fields.

The rapid development of information technology and the need for broader international cooperation has brought about the establishment of several professional organizations. Among the most significant are the Association for Computers and the Humanities (ACH), the Association for Literary and Linguistic Computing (ALLC), and the Association for History and Computing (AHC). In recent years, the Digital Resources for the Humanities (DRH) conference, jointly organized by several leading British institutions in the field, has become one of the most important platforms for the sharing of experience in the field of "humanities computing".

In Britain there is a sophisticated, functioning system of support for the development of ITC (Information and Communications Technology) in the areas of culture, science, and research. Its cornerstone is the Joint Information Systems Committee (JISC) financed by the main academic grant agencies. Its task is to coordinate and manage the development of ITC in the academic environment. JISC finances and establishes "national services" such as the Arts and Humanities Data Service, the Resource Discovery Network and others, announces development programs for which funding may be obtained for concrete projects, and of course provides expert consulting in the area of ICT for science and education.

Arts and Humanities Data Service

The position of the main JISC coordinator for the field of humanities is filled by the Arts and Humanities Data Service (AHDS) headquartered at King's College in London.

AHDS – History

One of the five specialized centers of AHDS is the historical data archive which preserves and distributes data derived largely from historical research of the most various topics.

Humbul

Another example of a service operated for the benefit of JISC is the Humbul Humanities Hub project – an internet portal for social sciences which is a part of the wider Resource Discovery Network program.

University research centers

Of course, university research centers have an indispensable function in the infrastructure of “humanities computing”. In the first place, we must name the Center for Computing in the Humanities at King’s College in London.

Among other university workplaces we can cite, for example, the Humanities Advanced Technology and Information Institute (HATII) at the University of Glasgow, which focuses its activity on the problems of digitization of resources, lessons in “humanities computing” in the form of modular courses of varying difficulty or specialized study in the field, and organizing regular Digitisation Summer Schools for Cultural Heritage Professionals.

We mustn’t omit the previously independent Humanities Computing Unit at Oxford University, which today is a part of the broader university-wide University Computing Services.

Conclusion

In this brief overview, we wanted to address the current trends and infrastructure of the field known as “humanities computing”. We have attempted to show that in Britain this field has a relatively extensive institutional background, starting with the national headquarters JISC, through the AHDS network of data centers, to individual university workplaces. Based on the examples of these institutions, we have attempted to show that in Great Britain there is a functioning system of coordinated support for IT in the humanities fields.

Because we believe these examples are worth following, in the future we would like to endeavor to establish at least a basic background for the development of this field in the Czech Republic, at a minimum in the context of our narrow area of historians engaging in the use of computers in their specialization. Based on the experience of our colleagues from AHDS History and the Humbul portal, we would like in the near future to accomplish the creation of a historical data archive and internet portal of Czech history, and fill in the gap which has until now been present in the offer of digital information resources for historians. From our own experience, we believe that projects connected with the computerized processing of historical data are often too costly and time consuming for accrued data to serve only for the text of one article or book and then remain “forgotten”, stored in a format which no computer will be able to read after five or more years.

ZPRÁVA O PROJEKTU CHIMER

Eva Smolíková

Projekt CHIMER (Chimer's Heritage Interactive Models for Evolving Repositories, volně přeloženo Děti a kulturní dědictví – Interaktivní modely pro kulturní zdroje z pohledu jejich vývoje) získal v roce 2001 finanční podporu Evropské komise v rámci 6. výzvy programu IST z 5. rámcového programu v klíčové akci Kulturní dědictví pro všechny.

Projekt byl zahájen v Praze v březnu roku 2002 a ukončen v srpnu roku 2004. Cílem CHIMERu bylo vytvoření dvou aplikací: eGuide (internet) a mGuide (mobilní zařízení) na základě dat, která nasbíraly děti z pěti zemí. Informace o místním kulturním dědictví byly zpracovány z jejich pohledu a byly vytvářeny a upravovány pomocí nejvyspělejšího hardwarového i softwarového vybavení.

Cílem projektu bylo dále vytvoření tzv. Evropského multimediálního archivu kulturního dědictví a využití jeho dat pro různé účely. V případě CHIMERu jsou data využívána pro účely výuky a turismu. Avšak stejný systém ukládání a získávání informací mohou využít i obecní úřady, cestovní kanceláře, vzdělávací organizace atp. Tyto informace je možno použít u aplikace mGuide, díky které získá koncový uživatel informace kdykoliv a kdekoliv jen s použitím svého mobilního zařízení, např. telefonu. Aplikace eGuide umožňuje totéž uživatelům fixních desktopů či laptopů.

V projektu spojili své síly partneři ze šesti evropských zemí – z České republiky, Finska, Litvy, Německa, Nizozemí a Španělska - a pracovníci z různých oborů, kteří by se pravděpodobně jinak nesešli. Realizační tým totiž zahrnoval jak děti základních a středních škol, které se byly hlavním dodavatelem obsahu Evropského archivu kulturního dědictví, tak i jejich učitele, výzkumníky, muzejníky a technické experty z oblasti nejnovějších internetových a mobilních technologií. Českými partnery tohoto evropského projektu byly vzdělávací středisko Cross Czech, Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech a Základní škola v Chanovicích.

Společnost Cross Czech byla založena v roce 1992 v Praze. Zpočátku se společnost orientovala zejména na oblast vzdělávání dospělých a překladatelské služby a je registrována v oficiální databázi překladatelů Evropské unie. V poslední době se společnost specializuje také na problematiku strojového překladu a v této oblasti spolupracuje na výzkumu např. s Univerzitou Pompeu Fabra v Barceloně.

Od roku 1997 Cross Czech úzce spolupracuje s některými kulturními, vzdělávacími i neziskovými organizacemi nejen v ČR a napomáhá propagaci a prezentaci jejich aktivit na evropské úrovni. To probíhá zejména podporováním jejich účasti v programech, fondech a iniciativách EU a následnou pomocí při přípravě, vedení a zajištění technické stránky projektů v oblasti ICT ve vztahu ke kultuře a vzdělávání. Sem spadá i problematika posilování aktivní politiky zaměstnanosti či sociální integrace. V poslední době se zájem společnosti přesouvá i do oblasti životního prostředí, udržitelnosti obnovitelných zdrojů energie a vodních zdrojů.

Mgr. Romana Křížová, majitelka firmy Cross Czech, spolupracuje s Evropskou komisí jako externí expert při hodnocení projektů podávaných do 6. rámcového programu a programu eContent. Je také členem organizace EDUCEU - sdružení expertů na zpracování projektů do evropských programů. Cross Czech zde má na starosti oblast kultury a vzdělávání a má za úkol rovněž přípravu a provádění oficiálních seminářů a workshopů. Cross Czech v této oblasti spolupracuje rovněž s Ministerstvem kultury ČR, kde působí jako externí expert na problematiku evropských programů výzkumu a vývoje v oblasti kultury.

Společnost Cross Czech realizuje své aktivity pomocí projektů podávaných do programů EU jako jsou 6. Rámcový program, eContent, Culture 2000, Phare, Strukturální fondy, Sokrates, eTen, eLearning, Media+ a další. V rámci jednotlivých projektů spolupracuje Cross Czech s mnoha evropskými univerzitami (Barcelona, Florencie, Vilnius,...), výzkumnými centry i vzdělávacími organizacemi. Společnost se přímo účastní či účastnila úspěšných evropských projektů BLEN, eTitle, MinervaPlus a další projekty jsou ve fázi přípravy či hodnocení. V projektu CHIMER zastávala funkci spolukoordinátora CHIMERu a koordinátora v ČR. Z velké části se též podílela na řešení technických úkolů.

Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech patří mezi nejstarší česká muzea. Bylo založeno v roce 1882, kdy do majetku města byla zakoupena sbírka starožitností Františka Junga, který od roku 1861 sbíral starožitnosti a kuriozity se vztahem ke Klatovům a jejich okolí. O vykoupení uvedené kolekce se zasloužil především JUDr. Karel Hostaš, který je znám především jako zakladatel klatovského muzea, iniciátor vlastivědné regionální práce, ale také jako společensky a politicky významná osobnost jihozápadních Čech, o jejichž rozmach se zasloužil ve funkci starosty města Klatov, starosty okresu, ale také jako čelný funkcionář mnoha spolků a organizací.

V prvních letech existence muzea byly muzejní exponáty vystaveny v objektu radnice a posléze v malém dominikánském klášteře. V roce 1907 získalo muzeum pro sbírky část prostor nové budovy Městské spořitelny, o 32 let později tuto budovu celou. Muzeum zde představilo výběr ze sbírek archeologických, národopisných a uměleckoprůmyslových. Po násilném přerušení činnosti v roce 1944 během let 1946 – 1951 byla dokončena a zpřístupněna druhá stálá expozice. Byla rozdělena na národopisné oddělení, oddělení prehistorické a historické archeologie, numizmatické oddělení, na instalaci expozice „Historie našeho města“ a „Klatovský slavní“, jímž byl složen hold chvály všem vynikajícím osobnostem, které se v Klatovech nebo na Klatovsku narodily, popřípadě zde žily. Špatný technický stav muzejní budovy uzavřel tyto expozice v roce 1971.

Po dlouholeté rekonstrukci byla v únoru 1996 slavnostně zpřístupněna třetí stálá expozice „Historie Klatovska“. Nová expozice představuje reprezentativní výběr předmětů z bohatého sbírkového (500 000 sbírkových předmětů) a knihovního fondu (120 000 knihovních jednotek). Kromě ní zde mohou zájemci navštívit knihovnu a archiv, tématické výstavy ve výstavním sále, k dispozici je audiovizuální sál pro aktivity kulturněvýchovné činnosti.

Spolu s hlavní budovou spravuje klatovské muzeum také barokní lékárnu U Bílého jednorožce v Klatovech na náměstí Míru, ojedinělou farmaceutickou a kulturněhistorickou památkou v naší republice.

Třetí expozicí Vlastivědného muzea Dr. Hostaše v Klatovech je Expozice lidové architektury v Chanovicích, jejíž zrod můžeme datovat do roku 1990, kdy Mgr. Luboš Smolík, ředitel muzea, získal pro muzejní účely v Chanovicích rozměrnou barokní stavbu panské sýpky. Tato nemovitá kulturní památka byla za pomoci středoškolské mládeže opravena a uzpůsobena jako depozitář pro zemědělské stroje a nářadí. Roku 1992 odsouhlasilo místní obecní zastupitelstvo bezúplatný převod přibližně 1,5 ha pozemku ve prospěch realizace Expozice lidové architektury. V současné době je na původních místech rozebráno 12 památek lidového stavitelství, některé z nich jsou již znovu postaveny v areálu expozice: roubená kůlna se stodůlkou usedlosti Měčín čp. 9, roubený špýchar usedlosti Petrovice čp. 6, roubená stodola z areálu mlýna v Nezdicích, kopie bezdýmné sušárny na ovoce usedlosti Měčín čp. 151, rekonstrukce předzahrádky první usedlosti, obytná roubená chalupa Čachrov čp. 39, roubený špýchar Přetín čp. 34, roubený špýchar ze Svrčovce čp. 17, kopie dřevorubeckého sezónního srubu, památné kříže z poloviny 19. století.

Vzhledem k neutěšené situaci a problematice státní památkové péče je představený expoziční záměr pojímán jako záchranný projekt pro ohrožené objekty lidového stavitelství v terénu jihozápadních Čech. Snad asi jako jediný v České republice je realizován cestou svépomocné a dobrovolnické práce za podpory drobných grantů z prostředků státu, nadací i soukromých osob.

Počátkem roku 2003 přešlo klatovské muzeum do zřizovací pravomoci Plzeňského kraje a v souvislosti s vydáním nové zřizovací listiny užívá od 3. června 2003 nový název – Vlastivědné muzeum Dr. Hostaše v Klatovech.

V projektu CHIMER pracovali muzejníci jako tvůrci odborné databáze. V přípravné fázi, která probíhala ještě bez účasti žáků, bylo potřeba vytipovat okruh regionálních zajímavostí, stanovit konkrétní náplň pojmu „kulturní dědictví“ v daném regionu. V jedné z verzí projektu se uvažovalo o vytvoření dvojí linie nabízených informací: jednak dětské a jednak odborné. Jak se projekt postupně vyvíjel, odborná příprava a údaje z ní získané zůstaly „schovány“ za pracemi žákovskými. Nicméně ze snahy muzejních pracovníků vzešla řada výsledků, které rozmnožily interní odborné databáze, jako např. pasportizace křížků, kapliček, pomníků, památníků a drobných venkovských staveb.

Základní škola Chanovice, okres Klatovy (jak zní oficiální název) se nachází v malé obci

přibližně uprostřed trojúhelníku tvořeného městy Nepomuk, Blatná, Horažďovice. Současná

škola navazuje na zdejší školní tradici pocházející z 18. století. Tehdy se v Chanovicích

vyučovalo v několika staveních. V roce 1877 byl položen základní kámen nové školní budovy

čp. 48 a již od 1. září 1878 se v ní začalo učit ve třech třídách 220 dětí (jak udává školní

kronika). Obecná škola existovala samostatně až do roku 1953.

Chanovice vůbec mají dlouhou historii, která sahá do poloviny 13. století. Mezi nejstarší

stavební památky patří kostel Povýšení Sv. Kříže a jej obklopující zámecký areál

s komplexem zámku, přilehlých hospodářských budov a zámeckého parku.

Právě v budově zámku se k 1. září 1947 se podařilo zřídit újezdní měšťanskou školu, do tří ročníků a kurzu nastoupilo 91 žáků z osmi obcí. Pedagogický sbor tvořilo šest učitelů.

K 1. září 1953 se obě školy v obci spojily v osmiletou střední školu se 128 žáky z 12 obcí.

V roce 1960 se škola změnila na základní devítiletou a navštěvovalo ji 159 žáků.

V roce 1995 byla existence Základní školy v Chanovicích silně ohrožena vlivem klesajícího počtu žáků. Díky výrazné aktivitě Obecního úřadu v Chanovicích a podpoře dalších institucí a podniků v obci se podařilo získat kladné stanovisko od Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy k žádosti o zachování úplné školy v obci. Byla rozšířena spádová oblast školy a kromě dětí z šesti vesnic Obce Chanovice začaly docházet děti ze 13 dalších vesnic, jejichž propojení umožňuje školní autobus, který obec pořídila. Ke zvýšení počtu žáků přispělo i otevření chanovické pobočky Dětského domova Kašperské Hory v únoru 1999 a oselecké pobočky Dětského domova Nepomuk o čtyři roky později. Počet žáků se během devíti let zvýšil ze 77 na 153.

V roce 2003 se škola stala právním subjektem s pěti součástmi (základní a mateřská škola, školní družina, školní jídelna při základní a školní jídelna při mateřské škole), zřizovatelem je obec. V současné době (školní rok 2004/2005) zde pracuje 20 zaměstnanců.

Obnovou zámeckého areálu škola získala novou školní jídelnu s kuchyní a dalším zázemím, děti mohou cvičit v prostorné tělocvičně (k tomu účelu upravené budově původní stodoly). V rámci akce internet do škol bylo získáno vybavení počítačové učebny. V zámeckém areálu je možné využít pro výuku knihovnu, muzeum řemesel a muzeum hraček. Výborná akustika zámeckého nádvoří je využívána pro pořádání školní akademie, divadelních představení a hudebních koncertů v letním období, zámecké prostory umožňují organizování výtvarných výstav po celý rok. Škola je přirozeným a živým kulturním centrem obce a stále častěji širšího regionu.

Z výše uvedených charakteristik vyplývá, proč se právě tyto tři subjekty staly partnery v projektu CHIMER. Škola a muzeum se setkávají ve společném bodě – vzdělávání prostřednictvím praktického a konkrétního poznávání. Cross Czech hraje roli prostředníka a technického zázemí.

Nenahraditelnými aktéry projektu byly děti, obecně žáci základních nebo středních škol, kteří pod vedením muzejníků a učitelů a za pomoci nejmodernějších zařízení, jako jsou digitální fotoaparáty, digitální videokamery, GPS apod., dokumentovali kulturní památky ve vybraných lokalitách a regionech. Českou republiku zastupovali žáci chanovické základní školy.

Česká cesta v projektu byla od počátku specifická tím, že jsme se do něj snažili zapojit co nejvíce žáků. Důležitá byla počáteční motivace žáků i pedagogů. Proto jsme vytvořili pracovní skupiny. V nich se sdružily děti podle zájmu a podle druhu kulturní nebo přírodní zajímavosti. Hravou formou a spontánně objevovaly zajímavé informace o bezprostředním okolí. Výsledky práce těchto skupin pak bylo možné prezentovat na veřejnosti, a tak rozšířit povědomí o projektu.

V areálu zámku byla při archeologických vykopávkách objevena vzácná hliněná soška koníka. Jeden tým tedy zpracovával toto téma. Je pravda, že se děti nezabývaly příliš hluboce odbornými výzkumy, zaujala je totiž otázka, jak se koník ocitl právě na tomto místě. Hledaly odpověď na základě svých vlastních zkušeností – výsledkem hraní s tématem pak byla „kramářská píseň“, která původ koníka pro děti přijatelně (tj. vesele) vysvětlovala. Tak za pomoci učitelů vzniklo krátké divadelní představení, se kterým se žáci představili i na velmi oficiálních dnech místní kultury.

Během prvních měsíců obsáhly děti svými aktivitami nejbližší okolí školy (tj. zámecký areál s kostelem, park), o něco později se zájmové území rozšířilo na nejbližší obce. Teprve po této fázi škola začal pořizovat technické vybavení a děti (i učitelé) se s nimi začali učit zacházet. Na podzim roku 2002 se začalo s přípravami na práci s mapami, poprvé se pracuje s GPS, stále více se používá fotoaparát. Začíná se s realizacemi vlastivědných vycházek.

V každém záchytném bodě trasy byl pro skupinu připravený „poklad“, jeden dílek skládačky (puzzle). Když děti prošly správně všechny body trasy, splnily všechny úkoly, našly všechny dílky skládačky. Když jí sestavily, objevily, že je to snímek celé skupiny. Každý se na tomto snímku našel. Jak prostá, ale na menší děti účinkující motivace.

Během podzimu proběhly čtyři vycházky, na nichž bylo získáno mnoho užitečných informací. Období konce roku 2002 a počátku roku 2003 byla doba, kdy se nepracovalo venku, ale týmy se přesunuly do učeben, aby zpracovaly data získané na vycházkách. Byl také čas pro vytváření ikon a kreslení vlastních map. Nejstarší žáci se pustili do návrhu vlastní webové stránky a využívali a rozšiřovali své znalosti programování. Období kolem Vánoc se využilo k dokumentování tradičních zvyků. Celkem jsme v této první fázi projektu podnikli velkou spoustu poznávacích aktivit víceméně bez pomoci techniky. Děti vytvořily obrázky, scénky, písničky. Některé z nich nám bylo líto uložit do archivu, takže jsme je později použili v CLIOs jako doplnění fotografií.

Jaro 2003 bylo ve znamení konzultací, rychlých výměn zkušeností, názorů a následujících změn. Pro děti nastaly příjemné změny v tom, že navázaly první e-mailové kontakty, dospěli

připravovali ukázkovou vycházku, na níž jsme vyzkoušeli postup, který se spontánně vytvářel v Čechách a přetvářel podle zkušeností v La Coruně.

26. 4. 2003 zástupce muzea, Libor Kodýdek, Mgr. Křížová, 6 učitelů základní školy a 6 dětí prošlo krátkou trasu od zámku přes park, do skanzenu a odtud k barokní sýpce. Byli vybaveni mapou, GPS, kamerou, fotoaparátem, cestovním pracovním listem. V každém bodě trasy se skupinka zastavila a postupovala podle jednoduchého scénáře: poslechla si odborný výklad, děti pak připravily svou verzi sdělovaných informací. Zatímco odborník sdělí údaje jednoznačné a přesné, děti na úkor jednoznačnosti a přesnosti sdělují informace zajímavě, vesele, tvořivě (za vydatné podpory učitelů, samozřejmě). Některé kreslí, hledají kvetoucí rostliny, připravují živý obraz, reklamní šot, klip – podle stanoviště, okamžitého nápadu a vlastní kreativity. Pobyt na jednom stanovišti trval kolem 1 hodiny. Vše se zaznamenávalo pomocí fotoaparátu a kamery. Výsledkem této dokumentační činnosti byly CLIOs (Cultural Learning Interactive Objects), audiovizuální moduly dat, které popisovaly vybrané památky, kulturní události, přírodní zajímavosti. Nezachycené, zatím ne-zmiňované a ne-zdůrazňované jsou prožité „CLIOs“, spontánní reakce, atmosféra, společné zážitky při pořizování zachytitelných dat, díky nimž děti i učitelé získávali a prohlubovali to nejdůležitější: vztah k místu, památce, k sobě navzájem.

Vyvrcholením ověřování různých postupů při hraní v terénu byla Letní škola, která se konala v litevské Nidě na poloostrově Neringa a již se zúčastnilo 28 dětí a 15 učitelů ze 4 zemí. Setkání s místní specifickou kulturou, vzájemná setkání dětí, výměna zkušeností, porovnávání věcí společných i odlišností, to vše byla inspirace pro další pokračování projektu. Zároveň však posloužila ke sjednocení jednotlivých metodik doposud používaných v jednotlivých zemích CHIMERu, k definování potenciálních problémů a k prověření požadavků a potřeb partnerů a koncových uživatelů. Informace o letní škole a CLIOs, která zde byla vytvořena, je možné si prohlédnout na www.chimersummerschool.org.

Další fáze projektu pak spočívala ve vytváření společných webových stránek. Každá země dodávala hlavnímu zpracovateli své podklady (CLIOs), a tak vznikaly jednotlivé vrstvy webu. K práci v počítačové laboratoři se přiřadilo také zpracování videosekvencí, vytváření komentářů, dabování. Mezi nově získané dovednosti se zařadila schopnost pořizovat panoramatické pohledy. Děti pracují s takovými počítačovými programy, které si většina lidí spojuje pouze s odborníky informačních technologií (např. Photoshop, Pinnacle, Video Studio, Sound Forge, OziExplorer). Je jim ponechán co největší prostor k tomu, aby si samy „osahaly“ a vyzkoušely veškerou techniku a její funkce.

Internetová aplikace eGuide je již v provozu a je možné si ji prohlédnout si ji můžete na www.chimereguide.org. Mobilní aplikaci mGuide připravují techničtí partneři od srpna 2004. Obecné informace o projektu získáte na stránkách www.chimer.org.

Ačkoli projekt pro nás už skončil, práce na stránkách dosud pokračuje a naši žáci využívají nabytých zkušeností k dalším činnostem, jsou schopní s technikou zacházet tvořivě – což dokazuje čerstvé prvenství v národním kole soutěže Netd@ys v listopadu 2004.

Díky účasti v projektu jsme měli možnost seznámit se prakticky s technikou, na níž bychom jako periferní škola jen těžko dosáhli. Měli jsme možnost nahlédnout do Evropy a učit se tím nejpřirozenějším způsobem, živým setkáváním. Měli jsem možnost poznat důkladněji svůj vlastní region, poznat práci odborníků, kteří se zabývají dokumentováním historie. Měli jsme možnost srovnávat, zkusili jsme si projít „základní školou“ tolerance i sebevědomí.

REPORT ON THE CHIMER PROJECT

Eva Smolíková

In 2001, the CHIMER project (Chimer's Heritage Interactive Models for Evolving Repositories) obtained financial support from the European Commission within the framework of the sixth call of the IST program from the fifth framework program in the key event Cultural Heritage for All.

The project was commenced in Prague in March 2002 and ended in September 2004. The goal of CHIMER was to create two applications: eGuide (internet) and mGuide (mobile devices) on the basis of data collected by children from five nations. Information on local cultural heritage was processed from their perspective and was generated and modified using the most advanced hardware and software.

A further goal of the project was to create a so-called European Multimedia Archive of Cultural Heritage and use its data for various purposes. In the case of CHIMER, these data are used for the purpose of education and tourism. However, the same system of storing and obtaining information can be used by municipal offices, travel agencies, educational organizations, etc. It is possible to use this information in the mGuide application, thanks to which the end-user obtains information anywhere and at any time only by using a mobile device such as a telephone. The eGuide application enables the same functionality for users of desktop and laptop computers.

The project combined the strengths of its partners from six European countries – the Czech Republic, Finland, Lithuania, Germany, the Netherlands, and Spain – and workers from various fields, who would probably have never met otherwise. The realization team included children from primary and secondary schools, which were the main supplier of content for the European Archive of Culture Heritage, as well as teachers, researchers, museum workers and technical experts from the area of the latest internet and mobile technologies. The partners of this European project were the Cross Czech education center, the National History and Geography Museum of Dr. Hostaš in Klatovy, and the Chanovice Primary School.

Indispensable participants in the project were the children, generally primary- or secondary-school students who, under the leadership of museum workers and teachers and using the most modern devices such as digital cameras, digital video cameras, GPS, etc., documented cultural monuments in selected localities and regions. The Czech Republic was represented by students from the Chanovice Primary School.

From the beginning, the Czech approach to the project was specific in that we attempted to involve the greatest number of students. During the first months, the children concentrated their activities on the surrounding schools, and some time later the area of interest grew to include the surrounding municipalities.

The culmination of verifying various approaches in the field was the Summer School, which was held in Nida, Lithuania on the Neringa peninsula and in which 28 children and 15 teachers from four countries participated. Encounters with the specific local culture, interaction among the children, sharing of experience, and comparing things in common and differences provided inspiration for further continuation of the project. At the same time, however, this served for the consolidation of individual methods used so far in individual CHIMER countries, for the definition of potential problems, and for the review of the requests and requirements of partners and end-users. Information about the Summer School and CLIOs, which were created there, can be found at www.chimersummerschool.org.

Another phase of the project then involved the creation of a joint website. Each country delivered its documents (CLIOs) to the chief processor and thus originated the individual sections of the website. Work in the computer laboratory also involved the production of video sequences, commentaries, and dubbing. Among newly acquired skills was the ability to

create panoramic views. The children worked with computer programs which most people associate only with information technology professionals (for example, Photoshop, Pinnacle, Video Studio, Sound Forge, OziExplorer). They have been left with the greatest opportunity to independently concentrate on and try out all technologies and their functionalities.

The eGuide internet application is already in operation and more can be learned about it at www.chimereguide.org. The mGuide mobile application has been under preparation by the partners' technicians since September 2004. You can find general information about the project at www.chimer.org.

Although for us the project has ended, work on the website has continued up to now and our students are using the experience they gained for other activities, and are able to work creatively with technology – which showed a fresh primacy the national round of the Netd@ys competition on November 2004.

Thanks to participation in the project, we had the opportunity to become acquainted, in practice, with technology which as an outlying school we would otherwise only encounter with difficulty. We had the opportunity to look into Europe and learn via the most natural method, live meetings. We also had the opportunity to more thoroughly get to know our own region and the work of experts involved in documenting history. And we had the possibility to make comparisons and tried to get through the “primary school” of tolerance and self-confidence.

FINANČNÍ ZDROJE PRO KULTURNÍ SEKTOR Z FONDŮ A PROGRAMŮ EU A ZEMÍ EEA

Romana Křížová

České kulturní organizace se mohou zapojit do celé řady komunitárních programů. Mezi takové programy patří např. *Culture 2000* (www.culture2000.cz), *Šestý rámcový program* (www.cordis.lu), program *eContentPlus* (www.econtent.cz), program *eTen a eLearning*. Kromě komunitárních programů lze nyní čerpat finanční prostředky i ze strukturálních fondů a tzv. Norských finančních mechanismů. *S výší finančního příspěvku úměrně roste obtížnost jeho získání.* To se týká zejména komunitárních programů.

Avšak již mnoho českých organizací v této oblasti uspělo. Navíc každý program má v České republice svou národní kontaktní organizaci, která poskytne potřebné informace. Tyto národní kontaktní organizace pravidelně pořádají informační dny, na nichž je možné získat opravdu ucelený přehled o tom, co je cílem programu, jaké jsou jeho priority, jaká jsou hodnotící kritéria a celkové podmínky pro zapojení se do programu. Podobné informační dny pro konkrétní programy pořádá i sama Evropská komise. Těchto informačních dní je dobré se zúčastnit, neboť je zde možné projednat projektový záměr přímo s úředníkem Evropské komise. Je možné takto navázat i osobní kontakt, který je dobré dlouhodobě udržovat. Vyplatí se dávat o sobě vědět a zařadit se mezi tváře a organizace, které se pravidelně účastní akcí EK. To samozřejmě nesmírně pomáhá i při vyhledávání potenciálních projektových partnerů nežádka se stává, že naopak někdo, kdo zpracovává svůj projekt, přizve k partnerství právě vaši organizaci.

Evropská přidaná hodnota je principem, na kterém je postavena spolupráce mezi organizacemi z evropských členských i asociovaných zemí. Projekt, který žádá Evropskou komisi o příspěvek, musí sdružovat několik organizací, které působí v různých evropských zemích. Každá z těchto organizací má dlouholetou praxi ve svém oboru. K tomu, aby každá taková organizace mohla zrealizovat svůj záměr předložený v projektu, musí využít znalostí ostatních firem, které se specializují na jiné pracovní oblasti. Pokud se takové firmy spojí ke spolupráci na společném projektu, evropská komise jim tuto aktivitu pomůže financovat. Dochází totiž k výměně expertíz a know-how a k řešení podobné problematiky v evropském měřítku. Projekt tak nabývá „evropské přidané hodnoty“. Cílem Evropské komise je poskytovat finance takovým projektům, které by neměly šanci získat bankovní úvěr, neboť jsou příliš „futuristické“ a riskantní. Evropská komise tak napomáhá rozvoji iniciativ, které pomohou z EU do roku 2010 učinit světovou ekonomickou velmoc.

Hlavním nástrojem Evropské unie pro podporu vědy a výzkumu je **6. Rámcový program**. V jeho rámci bylo stanoveno sedm klíčových oblastí zájmu:

1. Genomika a biotechnologie pro zdraví
2. Technologie informační společnosti
3. Nanotechnologie a nanověda, multifunkční materiály a nové výrobní procesy a nástroje
4. Letectví a kosmický výzkum
5. Kvalita a nezávadnost potravin
6. Trvale udržitelný rozvoj, globální změny a ekosystémy
7. Občané a vládnutí ve znalostní společnosti

Kromě projektů zaměřených na tyto hlavní tematické priority jsou podporovány specifické aktivity, které zahrnují širší a multidisciplinární obory. Hlavním cílem 6.RP je vytvoření Evropského výzkumného prostoru (ERA) jako základu budoucího evropského výzkumu a vývoje. Ve srovnání s předchozími rámcovými programy došlo v 6. RP k významným změnám, zejména co se týče velikosti, zaměření projektů a nástrojů vytvořených k realizaci programu. Nejdůležitější aktivity 6. RP, které by měly zapojovat široké spektrum odborníků, jsou orientovány na tzv. Integrované projekty a Síť excelence. Dalšími podporovanými typy projektů jsou Specifické projekty cílově orientovaného výzkumu (STREP), Specifické projekty

cílově orientovaných inovací (STIP), Koordinační akce (CA), Specifické podpůrné akce (SSA) a Specifické projekty pro malé a střední podniky.

Projekty podávané v rámci 6.RP musí být mezinárodní, tj. podávané konsorciem subjektů z několika zemí (i mimo EU). Jeden z účastníků vystupuje v roli koordinátora - zastupuje konsorcium při jednání s Evropskou komisí, je zodpovědný za zpracování zpráv o průběhu projektu a rozděluje jednotlivým partnerům finanční prostředky. Aktivita, které mohou být lépe realizovány na národní či regionální úrovni nejsou pro rámcový program vhodné. Projekty 6. RP nejsou zpravidla plně financovány Evropskou komisí, je vyžadována určitá míra spolufinancování účastnickými subjekty. Procento finančního příspěvku EU závisí na typu aktivity a právní formě účastníka. Podávání projektů do 6. RP je možné pouze na základě výzev, které jsou publikovány v Oficiálním věstníku Evropského společenství a na internetu (<http://fp6.cordis.lu/fp6/calls.cfm>). Pro každou výzvu jsou vydávány speciální informační sady dokumentů, které obsahují dokumenty, formuláře a vysvětlivky potřebné pro vypracování a podání projektu.

Celkové množství finančních prostředků alokovaných na 6. RP činí přes 17,5 miliard Eur na období 2002 – 2006. Oblast kultury je zastoupena zejména v programu IST (Technologie informační společnosti), a to v oblasti Technology Enhanced Learning and Cultural Heritage.

Program **Culture 2000** se zabývá zejména oblastmi scénického a výtvarného umění a záchranou kulturního dědictví. Hlavním principem je kulturní výměna a spolupráce, opět postavena na evropské přidané hodnotě. Dále je podpořena spolupráce se 3. zeměmi a překlady literárních děl.

Hlavními prioritami jsou:

- podpora kulturního dialogu a vzájemné znalosti kultury a historie evropských národů
- podpora tvůrčí činnosti a nadnárodního šíření kultury s důrazem na mladé lidi, sociálně znevýhodněné osoby a na kulturní rozmanitost
- zdůraznění kulturní rozmanitosti a rozvoje nových forem uměleckého výrazu
- sdílení a zdůraznění společného kulturního dědictví evropského významu na evropské úrovni, šíření know-how a podpory osvědčených postupů při jeho konzervaci a ochraně
- přihlídnutí k roli kultury v socioekonomickém vývoji
- posílení mezikulturního dialogu
- jednoznačné uznání kultury jako ekonomického faktoru a jako faktoru sociální a občanské integrace
- zlepšení přístupu ke kultuře a účasti na kulturním dění v Evropské unii pro co největší počet občanů

Projekty mohou být jednoleté či víceleté. Jednoleté projekty musí ke spolupráci přizvat min. 3 partnery ze 3 zemí. Příspěvek EK zde činí až 150.000 € (max. 50% z rozpočtu). Víceleté projekty musí zapojit partnery z min. 5 zemí a projekt nesmí trvat déle než 36 měsíců. Příspěvek EK činí až 300.000 € na rok (max. 60% z rozpočtu). Národní kontaktní organizací je Divadelní ústav se sídlem v celené ulici.

Zajímavým novým nástrojem pro získávání finančních prostředků pro oblast kultury je **Finanční mechanismus EHP a Norska**. V říjnu 2004 bylo podepsáno Memorandum o porozumění mezi ČR a zmíněnými zeměmi a projekty je možné zpracovávat do 30. dubna 2009. Předložené Návrhy záměrů projektů budou akceptovány do 31. října 2008. Výše grantu obvykle nepřekročí 60 % projektových nákladů s výjimkou projektů financovaných z přidělů centrálních, regionálních a místních rozpočtů, kdy příspěvek nesmí překročit 85 % celkových nákladů. Kombinovaná podpora z finančního mechanismu EHP, Norského finančního mechanismu a Evropského společenství nebo jiných grantů obecně nepřekročí 90 % celkových výdajů.

Prioritní sektory - EHP

- ochrana životního prostředí včetně životního prostředí člověka, mj. snižováním znečištění ovzduší a podporou využívání obnovitelných zdrojů energie;
- podpora udržitelného rozvoje zlepšením využíváním a řízením zdrojů;
- uchovávání evropského kulturního dědictví včetně veřejné dopravy a obnovy měst;
- rozvoj lidských zdrojů, mj. podporou vzdělávání a odborné přípravy, posilováním správních kapacit místní samosprávy či jejích orgánů nebo posilováním veřejných služeb jimi poskytovaných, jakož i posilováním demokratických procesů, které tomu napomáhají;
- zdravotnictví a péče o děti

Vědecký výzkum může být způsobilý pro toto financování pokud se zaměřuje na jeden nebo více prioritních sektorů.

Prioritní sektory - NFM

Granty jsou k dispozici pro projekty ve stejných sektorech jako pro Finanční mechanismus EHP s důrazem na následující prioritní sektory:

- Provádění Schengenského acquis, podpora Národního schengenského akčního plánu, a rovněž posílení soudnictví,
- Ochrana životního prostředí, mimo jiné s důrazem na posilování správní kapacity potřebné k prosazování souvisejícího acquis a na investice do infrastruktury a technologie, přičemž přednost má nakládání s komunálním odpadem
- Regionální politika a přeshraniční aktivity
- Technická pomoc týkající se acquis communautaire

Vědecký výzkum může být způsobilý pro toto financování pokud se zaměřuje na jeden nebo více prioritních sektorů.

Typy projektů

- **jednotlivé projekty**
 - řada prací plnících přesnou technickou funkci
 - jasně identifikovatelné cíle
 - žádost pro individuální projekt může zahrnovat jeden nebo více sub-projektů
 - částka grantové pomoci větší než 250 000 eur
- **programy (skupiny projektů)**
 - pro usnadnění implementace komplexnějších a nákladných strategií může přijímající stát předložit návrhy na programy (skupiny projektů)
- **specifické formy grantové pomoci (blokové granty)**
 - pro usnadnění implementace projektů, kdy je každý dílčí projekt nebo konečný příjemce příliš malý na to, aby byl efektivně řízen individuálně nebo předem určen
 - fond zřízený pro jasně definovaný účel, který může poskytovat pomoc jednotlivcům, organizacím nebo institucím
 - zprostředkovatel blokového grantu ponese odpovědnost za implementaci blokového grantu v souladu s postupy pro blokové granty
 - zprostředkovatel blokového grantu mj. oznamuje dostupnost grantové pomoci, hodnotí žádosti, vybírá akce, přiděluje finanční prostředky konečným příjemcům a monitoruje průběh blokového grantu.
- **podpora na přípravu projektů**
 - usnadnění přípravy projektů
 - podpora zakládání nových partnerství vytvářených pro účely navrhování a implementace nových projektů
 - mohou být mj. podporovány inovativní přístupy, komplexní projektová témata a vytvoření nových partnerství.

Od momentu vstupu České republiky do Evropské unie se českým organizacím otevřel přístup k mnoha dalším evropským programům, které pro nás doposud přístupné nebyly. Zorientovat se v takových programech je náročné a je zapotřebí věnovat čas také **vzdělávání se** v této oblasti. V současné době se nabízí celá řada kurzů a školení, ale situace je podobná jako v případě poradenských služeb. Než investujete do jakéhokoliv školení, ověřte si, kdo školení pořádá, kdo je školitelem, jaké má reference a zkušenosti v dané oblasti, znají ho příslušné odbory ministerstev a Národní kontaktní organizace? Česká republika je malou zemí a klíčoví experti jsou většinou známi a vy se ke stejným jménům dopracujete různými cestami. I přesto, že je zkušenost českých organizací s evropskými projekty poměrně mladá, existují již nyní jednotlivci i organizace, které na tomto poli působí již dlouho.

Rok 2004 přinesl českým organizacím nové možnosti financování svých záměrů. Je důležité si uvědomit, že zpracování takových záměrů je záležitost sice náročná, ale ne neschůdná. Ty organizace, které se začnou pokoušet o zpracování projektů mezi prvními, získají velký náskok a s každým novým projektem se zvyšují zkušenosti předkladatelů a stoupají jejich šance na úspěch.